

Kuolematon nymfi, inhimillinen noita

Kirken intersektionaalinen toimijuus Madeline Millerin romaanissa *Circe* (2018)

Maria Kärki

Pro gradu -tutkielma

Uskontotiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Uskontotiede

Maria Kärki

Inhimillinen nymfi, kuolematon noita – Kirken intersektionaalinen toimijuus Madeline Millerin romaanissa *Kirke* (2018)

Sivumäärät: 79 sivua, 2 liitesivua

Pro gradu -tutkielmani käsittelee Kirke-hahmon toimijuutta ja siihen intersektionaalisesti vaikuttavia tekijöitä Madeline Millerin vuonna 2018 julkaistussa romaanissa *Circe*. Keskityn analyysissäni siihen, mitkä nämä hahmon toimijuuteen vaikuttavat taustatekijät ovat, ja millaiset raamit ne tämän toimijuudelle yhdessä ja erikseen asettavat. Tutkielman tarkoituksena on siis valottaa niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat hahmon toimijuuden kehittymiseen.

Aineiston pohjalta toimijuuteen vaikuttaviksi tekijöiksi nousivat Kirken jumalallinen alkuperä, sukupuoli ja noituus. Hyödynnän näitä tarkastellessani teoreettisena viitekehyksenä Anthony Giddensin rakenneteoriaa, johon sovellan intersektionaalista näkökulmaa. Teoreettinen käsitykseni sukupuolesta perustuu Judith Butlerin näkemyksiin käsitteestä ja ilmiöstä, kun taas jumaluus ja noituus toimivat aineistolähtöisinä kontekstualisoivina käsitteinä, jotka myös ohjaavat aineiston jäsentelyä ja analyysiä. Muuten aineisto on koottu lähiluvun avulla ja analysoinnissa käytän metodologista yhdistelmää, jossa korostuu teoriaohjaava intersektionaalinen toimijakeskeinen analyysi.

Tarkastelun myötä huomattiin, että tekijöistä jumaluus ja sukupuoli ovat enemmän Kirken toimijuutta intersektionaalisesti rajoittavia tekijöitä, kun taas noituus toimii toimijuutta mahdollistavana tekijänä. Lisäksi noituuden asema toimijuutta edistävänä tekijänä liittyy myös noituudessa tapahtuneeseen representaatiomuutokseen populaarikulttuurissa, mitä myös *Circe* näin ollen edustaa. Jumaluus ja sukupuoli kuitenkin vaikuttavat siihen, millaisiin asioihin Kirke pyrkii noituuden avulla vaikuttamaan, mikä liittyy toimijuuden kokemusten intersektionaalisuuteen. Tutkielmani perusteella näen näin ollen lisäksi, että myös fiktiivisiä tekijöitä, kuten jumaluutta ja noituutta voidaan käyttää kaunokirjallisessa toimijuustutkimuksessa.

Avainsanat: toimijuus, intersektionaalisuus, Kirke, noituus, Madeline Miller, uskontotiede, kirjallisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimusaihe ja lähtökohdat	1
1.1.1	Noituuden representaatiot	2
1.1.2	Tutkielman sijoittuminen kulttuurintutkimuksen ja uskontotieteen kentälle	4
1.2	Madeline Millerin <i>Circe</i> (2018)	6
1.3	Aiempi tutkimus	9
1.4	Tutkimuskysymykset	12
2	Teoreettinen viitekehys	13
2.1	Toimijuus ja intersektionaalisuus tutkielman teoreettisena viitekehystenä	13
2.2	Toimijuus	13
2.2.1	Valta ja rakenne	14
2.2.2	Refleksiivisyys	16
2.3	Intersektionaalisuus	18
3	Tutkimusmenetelmät ja tutkimusetiikka	20
3.1	Sisällönanalyysi, lähiluku ja intersektionaalinen toimijakeskeinen analyysi	20
3.2	Tutkimuksen eettisyys eli hyvä tieteellinen käytäntö	22
4	Kirken toimijuus ja siihen vaikuttavat tekijät	24
4.1	Jumaluus, sukupuoli ja noituus toimijuuteen vaikuttavina tekijöinä	24
4.2	Jumaluus	24
4.2.1	Jumaluus kontekstualisoivana käsitteenä	24
4.2.2	Kirken jumaluus	26
4.2.3	”Pelon ketju” eli jumalten hierarkia	27
4.2.4	Kuolemattomuus	30
4.2.5	Tunteet	32
4.2.6	Jumaluuden vaikutus Kirken toimijuuteen	33
4.3	Sukupuoli	35
4.3.1	Sukupuoli teoreettisena käsitteenä	35
4.3.2	Kirken sukupuoli	37
4.3.3	Nymfiys	37
4.3.4	Erilaisuus	42
4.3.5	Kumppanuus ja äitiys	43

4.3.6	Sukupuolen vaikutus Kirken toimijuuteen	45
4.4	Noituus	47
4.4.1	Noituus kontekstualisoivana käsitteenä	47
4.4.2	Kirken noituus	49
4.4.3	Noituus ja voima	50
4.4.4	Muutos ja suoja	51
4.4.5	Voimaantuminen	57
4.4.6	Noituuden vaikutus Kirken toimijuuteen	58
4.5	Kirken intersektionaalinen toimijuus	59
5	Lopuksi	65
5.1	Yhteenveto	65
5.2	Jatkotutkimusmahdollisuudet	67
	Lähteet	68
	Liitteet	73
	Liite 1. <i>Circen</i> (2018) juonitiivistelmä	73

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe ja lähtökohdat

”Noita, jolla on rajaton valta. Ja joka ei ole vastuussa muille kuin itselleen.” (Miller 2018, 150). Näin Madeline Millerin romaanin *Circe* (2018) päähenkilö Kirke kuvailee kokemuksiaan noituuden antamasta toimijuudesta. Voimaantumista ja valtaa. Sitä noituus Kirkelle tarjoaa. Taustalla piilee kuitenkin asioita, jotka vaikuttavat tämän kokemuksen muodostumiseen. Elämä kuolemattomana kummajaisena, alistettuna nymfinä... Kirken tarina kertoo, kuinka hän ottaa itse tarinansa haltuun ja muuttaa sen kulkua, mikä toimii myös inspiraationa lukijoiden oman elämän toimijuudelle.

Tutkielmani aiheena on Kirken hahmon toimijuus, ja sitä intersektionaalisesti rajoittavat ja mahdollistavat tekijät Madeline Millerin romaanissa *Circe* (2018), joka on uudelleentulkittu kertomus antiikin mytologian tunnetusta noitahahmosta Kirkestä. Muodostan aineistoni lähiluvun keinoin ja hyödynnän sen analysoinnissa intersektionaalista toimijakeskeistä sisällönanalyysiä. Näillä teoreettisilla ja metodologisilla työkaluilla pyrin hahmottamaan Kirken toimijuutta tämän jumalallisen alkuperän, noituuden ja sukupuolen sekä niiden välisen intersektionaalisen yhteyden avulla.

Kirke on nymfi, joka elää jumalten keskuudessa syrjittynä, kunnes muuttaa mustasukkaisuudesta toisen nymfin hirviöksi, jolloin hänet karkotetaan Aiaian saarelle. Saarella Kirke kehittää kykyjään noitana ja kohtaa erinäisiä kuolevaisia ja kuolemattomia mytologian hahmoja, jotka auttavat häntä näkemään, että omaan tarinaansa voi todella vaikuttaa. Teos kertookin uudelleen Kirken, antiikin Kreikan mytologian mahtavan noidan kertomuksen, jossa Kirke konkreettisesti ottaa noituutensa ja toimijuutensa avulla narratiivinsa haltuun.

Kirken jumaluus ja kuolematon olemus on mielenkiintoisella tavalla suhteessa valtaan ja voimiin teoksessa. Antiikin Kreikan mytologiassa olentojen hierarkia liittyy keskeisesti hahmojen toimijuuteen. Voimat ja kuolemattomuus toimivat resurssina, joka vaikuttaa sosiaalisissa suhteissa arvostusta ja kunnioitusta herättävänä tekijänä niin kuolevaisten kuin jumaltenkin keskuudessa. Jumalilla on tietynlaisia arvostettuja, synnynnäisiä voimia, kun taas ihmisillä on omanlaistansa valtaa ihmisten maailmassa. Sen sijaan Kirken magian tuomat voimat saavutetaan työllä ja harjoittelulla eli niiden tuoma toimijuus on niin ikään itsetehtyä.

Silti Kirken sukupuoli vaikuttaa keskeisesti siihen, mitä tältä odotetaan sekä jumalten että ihmisten keskuudessa. Muun muassa Robi Tri Widananto (2022) on tarkastellut patriarkaalisen kulttuurin vaikutuksia romaanin naishahmojen elämään. Patriarkaatti toimiikin tässä fiktiivisessä teoksessa sekä alistavana että marginalisoivana tekijänä rajoittaen naishahmojen toimijuutta, mutta myös mahdollistaen tiettyjä stereotyyppisiä rooleja.

Kuitenkin näen, että juuri Kirken noituus toimii kirjassa tämän toimijuuden kehittymistä keskeisesti kuvaavana ja edistävänä tekijänä. Stine-Mari Hovind (2022, 47) kuvaakin teosta opinnäytetyössään sanoin ”Millerin *Circe* kertoo kertomuksen jumalallisesta noidasta, joka oppii puolustamaan itseään ja löytää voimaa ja itsenäisyyttä noituudestaan.” Näin noituus mahdollistaa erityisen aseman ja toimijuuden aiemmin syrjässä olleelle hahmolle uuden narratiivin avulla. Jotta Kirken toimijuudesta saadaan monipuolinen kuva, tulee näitä yllä kuvattuja tekijöitä tarkastella myös yhdessä intersektionaalisesti.

1.1.1 Noituuden representaatiot

Koska tutkielmani keskittyy noituuden harjoittamisen sijaan sen representaatioon, en aio käsitellä sen ilmenemismuotoja käytännössä. Käsitteet noituudesta ovat kuitenkin useiden kerrosten värittämiä, ja noituuden representaatiot ovat muuttuneet ajan saatossa yhdestä käytännön uskonnonharjoituksen muodosta Paholaisen kätyrien toiminnaksi, jota paheksuttiin sekä vainottiin ja lopulta nykyajan voimaantuneeksi feministiseksi symboliksi, jota myös *Circe* ilmentää omalta osaltaan. Näin ollen näen tarpeelliseksi lyhyen katsauksen noituuden historiaan (erityisesti esikristilliseltä ajalta) ja noitavainoihin, sillä ne ovat vaikuttaneet niihin käsityksiin, joita noituudesta on.

Noituudella on länsimaisessa kulttuurissa pitkä – ja negatiivinen – historia, joka huipentui uuden ajan alussa tuhansia uhreja vaatineisiin noitavainoihin. Erityisesti kristilliset kirkot ja misogonia ovat vaikuttaneet tähän kuvaan noidista ”pahoina noita-akkoina” yhdistäen näin naiset ja ”mustan”, pahaan pyrkivän magian. Tätä naiseuden ja noituuden välistä yhteyttä onkin kautta aikain rakennettu diskursiivisin keinoin länsimaisessa kulttuurissa, mikä voidaan nähdä jo varhaisissa antiikin Kreikan eepoksissa. Kuitenkin varsinkin viime vuosikymmeninä nämä noituuden representaatiot ovat saaneet uusia muotoja populaarikulttuurissa ja narratiiveja on otettu haltuun feministisin keinoin (ks. esim. Altin 2020; Karlsson 2021).

Noituus olikin osa ihmisten arkea jo ensimmäisistä sivilisaatioista lähtien, apuna selittämättömien asioiden hallinnassa ja toimien näin niin ikään käytännöllisenä vastavoimana

(ja uhkana) järjestäytyneelle uskonnolle (Gaskill 2010, 25–26). Alun perin noituus ei myöskään ollut sukupuolisidonnaista, vaan sitä harjoittivat sekä naiset että miehet. Naispuolisia noitia on kuitenkin korostettu klassisessa kirjallisuudessa, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että naispuolisia noitia olisi ollut antiikissa enemmän.¹ (Ogden 2002, 9–26, 78.)

Kristillinen eliitti kuitenkin loi ajan saatossa mielikuvan noituudesta pahansuopana *maleficiumina*, johon liittyi muun muassa Paholaisen kanssa tehty sopimus, mikä yhdessä kristinuskon puhdasoppisuuden korostamisen, poliittisten intressien ja maatalouden ”epäonnen” kanssa johtivat uuden ajan alussa Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa noitavainoihin, joissa kolme neljäsosaa mestatuista 50 000 ihmisestä oli naisia. (Hutton 2018, 104–105; Oldridge 2019, 2–7). Noitavainot osaltaan vahvistivat noituuden sukupuolittuneisuutta², minkä vuoksi osa pitää niitä kärjistäen – sosiaalisista ja säädyllisyysnormeista poikkeavien – naisten vainoina, joilla pyrittiin harjoittamaan sosiaalista kontrollia (Hester 1992, 3–4, 111–112; Hovind 2022, 58–59).

Osa yhdistääkin noituuden ja naiseuden kytköksen misogynian eli naisvihan kehitykseen. Raamatun Eevan asettaman esimerkin mukaisesti jotkut kristityt pitivät naisia epätasapainoisempina, heikompina ja pahuudelle alttiimpina. Patriarkaatin luomaan maskuliinisuuden paremmuutta korostavaan ajatusmaailmaan sopikin tämä naisia syrjivä näkemys. (Gaskill 2010, 37–39.) Lisäksi itsenäisen naisen ympärille oli kehittynyt muun muassa seksuaalista myyttisyyttä, johon noituuden elementtejä pyrittiin yhdistämään (Hester 1992, 199–200). Uskon noitiin ja noituuteen voidaan katsoa myös edustaneen todellisuudessa uskoa mystiseen menneisyyteen, jonka pelättiin tulevan romuttamaan sivilisaation tasapainon (Purkiss 1996, 277).

Näin noituuden historia on vaikuttanut käsityksiin noidista, jotka määrittävät myös niitä representaatioita, joita noidat saavat populaarikulttuurissa. Noituuden asettamat edellytykset toimijuudelle esimerkiksi kirjallisuudessa ovat näin ollen peräisin niistä historiallisista ja

¹ Myös antiikin Kreikan ajoilta löydettyistä kirjallisista lähteistä on saatu selville, että käsitykset magiasta molempien sukupuolien toimintana olivat yleisiä. Esimerkiksi sielumatkaavat shamaanit sekä velhot (*sorcerer; goês*), maagit/tietäjät (*magos*), kerjäläispapit (*agustês*) ja ennustajat (*mantis*) harjoittivat magiaa monipuolisesti ja olivat yleensä miehiä. Lisäksi näitä hahmoja yhdistivät niihin liitetyt negatiiviset konnotaatiot. (Ogden 2002, 9–26.)

² Sittenmin sukupuolittuneisuus on juurtunut myös kielen välityksellä käsityksiin noituudesta. Anglosaksisessa perinteessä nais- ja miespuoliset noidat erotettiin toisistaan käyttämällä termejä *wicce* (naispuolinen noita) ja *wicca* (miespuolinen noita) (Hutton 2018, 103). Ajan saatossa ne ovat muotoutuneet englanniksi muotoihin *witch* (naispuolinen noita) ja *wizard/warlock* (miespuolinen velho), joita käytetään edelleen erityisesti populaarikulttuurissa (Hovind 2022, 58).

kulttuurisista konteksteista, joissa noidan narratiivia on tuotettu ja ylläpidetty. Kuitenkin esimerkiksi feministisen revisionismin avulla tätä narratiivia ja representaatiota on muun muassa kirjallisuudessa uudelleenkirjoitettu (ks. Altin 2020).

Representaatiot noidista ovatkin siirtyneet pahoista noita-akoista nuoria naisia voimaannuttaviksi feministisiksi symboleiksi. Näin myös diskurssi noidista toimijoina populaarikulttuurissa (sekä mediassa) on muuttunut vuosituhansien kuluessa.³ Nykyään noidat eivät ole vain ilkeitä – usein naispuolisia – vastustajia, jotka sankarin tulee päihittää, vaan noidille on luotu eräänlaista voimaantumisen diskurssia, jossa näiden voimat toimivat positiivisemmin ”supervoimina”. (Ks. Hovind 2022.) Näenkin, että nämä ”supervoimat” toimivat osoituksena mahdollistavasta toimijuudesta. Näin noituus on myös feminististen motiivien avulla kietoutunut diskurssiin ja sen muutokseen naisten toimijuudesta, sillä stereotyyppisesti noitahahmot ovat edelleen yleensä naispuolisia.

Kirke ja tämän tarina on tästä yksi esimerkki. Alkuperäisissä antiikin Kreikan aikaisissa Homeroksen ja Ovidiuksen klassikkoteoksissa Kirken hahmo kuvataan pahaksi, mielivaltaiseksi noitahahmoksi, joka muuttaa miehet, milloin sioiksi, milloin linnuiksi. Sen sijaan muitakin mytologisia narratiiveja uudelleenkirjoittanut Madeline Miller on lähestynyt Kirken tarinaa eri näkökulmasta taustoittaen tämän motiiveja ja näin myös tämän toimintaa ja toimijuutta. Kirkeä on sanottu antiikin Kreikan mytologian ensimmäiseksi noidaksi ja kenties tunnetuimmaksi sellaiseksi (Ogden 2002, 94). Näenkin, että Kirken narratiivin muutos osoittaa esimerkillisesti sitä muutosta, joka noituuden representaatioissa on tapahtunut kulttuurisesti.

1.1.2 Tutkielman sijoittuminen kulttuurintutkimuksen ja uskontotieteen kentälle

Kulttuurintutkimukselle on ollut ominaista lainata muiden alojen teorioita ja käsitteitä sekä metodeja ja aineistoja (Pöysä ja muut 2010, 6–7). Tässä tutkielmassa tämä lainaaminen näkyy

³ Yhä edelleen termi *noituus* ja erityisesti *noitavainot* nousevat mediassa esiin, vaikka niiden merkitys on hieman muuttunut. Noituuden historiaan liittyy noitavainoihin liittyen esimerkiksi ajatuksia siitä, kuinka asiat voidaan ottaa annettuina kyseenalaistamatta sitä, miten tai miksi ne olisivat mahdollisia (Oldridge 2019, 8). Noituutta käytetään edelleen feministisen agendan hyväksi muistutuksena naisten kokemasta vääryydestä, mutta myös voimaannuttavana itsenäisen naisen symbolina (Hovind 2022, 60; Purkiss 1996, 7–26). Näin narratiivia on pyritty ottamaan haltuun ja määrittelemään luoden positiivisempia konnotaatioita. Lisäksi noitavainoa (*witch hunt*) käytetään säännöllisesti politiikassa ja mediassa viittaamaan (usein kollektiiviseen) ”tahalliseen epäoikeudenmukaiseen vainoamiseen” (Oldridge 2019, 8). Näin ollen noitavaino viittaa vallassa olevien toteuttamaan kampanjoihin epäsoviviksi katsottujen toimintaa tai mielipiteitä vastaan. Muun muassa Me Too -kampanjaan liittyvässä mediadiskurssissa nostettiin termi noitavainot useasti esille, vaikka roolit ”vainoissa” olivatkin vaihtuneet. (Hovind 2022, 59–60.)

selkeästi hyödyntäessäni sosiologiasta teoriaa ja käsitteitä toimijuuteen ja intersektionaalisuuteen liittyen sekä metodologiaa ja aineistoa kirjallisuudentutkimuksesta. Sekä sosiologia että kirjallisuudentutkimus liittyvät laajan kulttuurintutkimuksen sateenvarjokäsitteen alle, sillä toimijuudessa on kyse yksilön mahdollisuudesta toimia kulttuurisessa kontekstissaan, kun taas kirjallisuudessa olevat narratiivit ja hahmot ovat representaatioita vallitsevan kulttuurin arvoista ja käsityksistä.

Vaikka tutkielmani keskittyy toimijuuteen, liittyy myös identiteetin käsite narratiivien eli kertomusten ja identiteetin suhdetta tutkivaan tutkimushaaraan. Viime vuosikymmeninä sekä kulttuurin-, psykologian- että kirjallisuudentutkimuksessa on tarkasteltu narratiiveja identiteetin rakentamiseen vaikuttavana tekijänä. Kulttuurisesti opittujen narratiivien avulla jäsenämme kokemuksiamme ja tietoa ymmärrettäviksi kokonaisuuksiksi samalla merkityksellistään niitä. Näin narratiivien avulla kokemukset sovitetaan sopimaan oman elämämme narratiiviin. (Neumann & Nünning 2008, 3–12.)

Nämä narratiivit ovat kuitenkin kulttuurista ja kertomustenperinteen normeista riippuvaisia. Kulttuurinen konteksti ja siihen erottamattomasti sidoksissa olevat yhteiskunnalliset arvot ja asenteet vaikuttavat siihen, millaisia kertomuksia kerrotaan ja ketkä niitä kertovat. Narratiivit toimivat esimerkkeinä ihmisille tarjoten hahmoja ja juonia, joihin samaistua sekä olemassa olevia malleja, joilla ”kerronnallistaa” elämää. Kerrottaessa aiemmin hiljennetyn ryhmän tarinaa tullaan näin ollen vapauttaneeksi heidän identiteettiinsä vaikuttavia kertomisen tapoja. (Neumann & Nünning 2008, 10.) Näin myös kirjallisuuden avulla voidaan tuottaa tietynlaista valtaa ja vallankäyttöä sen mukaan, kenen näkökulmat ja narratiivit ovat edustettuina (Mäkikalli & Steinby 2013, 118). Kirjallisuuden avulla voidaankin sekä vahvistaa että haastaa ja kyseenalaistaa näitä käsityksiä narratiivisin keinoin (Neumann & Nünning 2008, 15–16).

Historioitsijoiden Eshter Eidinowin ja Richard Gordonin (2019, 2) mukaan myös käsityksiä noituudesta tuotetaan diskursiivisesti narratiivien avulla samalla luoden lisää narratiiveja. Narratiivit ovat keinoja järkeistää käsittämättömiä tapahtumia esittämällä ne esimerkiksi noidan työksi. Tämä kuitenkin tarkoittaa sitä, että tapahtumista voi olla useita tulkintoja. Lisäksi narratiivit eivät välttämättä ikinä ole valmiita, vaan ne voivat jatkua ja kehittyä sekä muuttua. Narratiivit voivat olla oikeutusta toiminnalle sekä toiminnan seurausta. Ne tuottavat käsityksiä sekä ryhmän että yksilön identiteetistä; genren odotukset voivat vaikuttaa hahmoihin ja sosiaaliset kontekstit voivat vaikuttaa genreen. (Eidinow & Gordon 2019, 4.)

Tämä tukee Hovindin (2022) esittämiä ajatuksia noituuden diskurssissa ja representaatioissa tapahtuneista muutoksista.

Tutkimus onkin mielestäni helposti liitettävissä laajan kulttuurintutkimuksen kentälle, mutta näen, että siitä tekee uskontotieteellisen sekä mytologinen taustakertomus että yhteys kirjallisen teoksen representoimaan maailmankuvaan. Lisäksi naisten mytologiaan, magiaan sekä noituuteen perustuva toimijuus voidaan nähdä keskeisesti uskontotieteellisenä teemana ja erityisesti noituus itsessään on klassinen uskontoantropologinen tutkimuskohde. Uskontotiede ei tutkikaan vain uskontoja ja sen kaltaisia ilmiöitä, vaan myös tarkastelee yleisesti yhteiskunnallisia arvoja ja käsityksiä, jotka representaatioiden avulla ovat tunnistettavissa. Näin ollen noituutta (ja naiseutta) koskevat representaatiot ja toimijuustutkimus kuuluvat myös uskontotieteellisen tutkimuksen kentälle.

Suomessa onkin tehty uskontotieteellistä kaunokirjallisiin teoksiin keskittyvää kirjallisuudentutkimusta, jossa sivutaan toimijuutta tavalla tai toisella. Muun muassa Tiina Mahlamäki on väitöskirjassaan *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä: Eeva Joenpellon Lohjasarjan tulkinta* (2005) ja Johanna Ponsimo pro gradu -tutkielmassaan *Nainen maailmassa, maailma naisessa: olemisen tyyli sukupuolitetussa pohjoisafrikkalaisessa maailmassa kaunokirjallisuuden pohjalta* (2000) ovat tarkastelleet sukupuolen ja kansalaisuuden suhdetta, näiden tarjoamia positioita sekä naisen representaatioita teosten maailmassa. Sen sijaan toimijuutta on tutkittu runsaasti niin uskonliikkeissä kuin myös muissa populaarikulttuurisissa tuotteissa, kuten Milla Herranen on pro gradu -tutkielmassaan *Gileadian naisten toimijuus Orjattaresi -sarjassa. Alisteisen aseman naisten erilaiset toimijuuden muodot*. (2022) tarkastellut tv-sarjassa esiintyvää toimijuutta Pierre Bourdieun, Tuula Gordonin ja Simone de Beauvoirin näkemysten avulla. Näin ollen erityisesti sukupuolen käsite on huomioitu toimijuuden tarkastelussa, kuten myös minä tutkielmassani teen. Näenkin, että suomalaisessa uskontotieteellisessä tutkimuksessa on tilaa kaunokirjallisuuden tutkimukselle toimijuuden ja uskontotieteen näkökulmasta, johon omalta osaltani osallistun tällä pro gradu -tutkielmalla.

1.2 Madeline Millerin *Circe* (2018)

Koostan aineistoni Madeline Millerin vuonna 2018 julkaistusta kaunokirjallisesta romaanista *Circe*. Hyödynnän pääosin teoksen alkuperäistä englanninkielistä versiota, mutta käytän myös tukenani teoksen suomennosta *Kirkeä* vuodelta 2021, jonka on kääntänyt Irmeli Ruuska. Näin ollen kaikki aineistolainaukset ovat peräisin suomennoksesta. Lisäksi olen käyttänyt

suomennosta, kun olen halunnut selvittää, onko tekstien välillä vivahde-eroja, mikä voisi vaikuttaa tulkintaan. Teoksen juonitiivistelmän löytyy liitteistä (Liite 1).

Madeline Miller on latinan ja kreikan kielen opettaja sekä amerikkalainen kirjailija, jonka teokset *Song of Achilles* (2011) ja *Circe* (2018) ovat sekä menestyneet markkinoilla että voittaneet merkittäviä kirjallisuuspalkintoja (Madeline Millerin kotisivut).⁴ Molemmat ovat uudelleenkirjoituksia antiikin Kreikan mytologian tunnetuista hahmoista, jotka ovat jääneet sankareiden varjoon. Alkuperäisten versioiden historiallisen menestyksen ohella Millerin teosten suosio osoittaa, että odotukset hahmojen representaatioissa ovat muuttuneet yhteiskunnallisen muutoksen myötä. (Hovind 2022, 56.)

Teoksen aiheena on kasvutarina titaani-isänsä saleissa kasvaneesta alistuneesta ja epävarmasta Kirkestä, joka kehittyy itsenäiseksi ja mahtavaksi Aiaian saaren noidaksi. Naisen yhteiskunnallisen aseman, yksinäisyyden, perhesuhteiden, rakkauden ja petoksen lisäksi teoksen keskeisenä teemana onkin Kirken toimijuuden kehittyminen. Näen, että Miller haluaa teoksellaan kommentoida antiikin Kreikan eeposten tarjoamaa narratiivia sekä sitä noituuden ja naiseuden representaatiota, joka alkuperäisissä Kirkeä käsittelevissä eepoksissa kuvataan.

Tarinansa aikana Kirke kohtaa erinäisiä myyttisiä hahmoja, kuten Daidaloksen, Medeian ja Odysseuksen ja teoksessa on runsaasti antiikin Kreikan mytologiaan liittyviä elementtejä, kuten jumalia, seikkailuja ja magiaa, mutta Miller tuo niihin modernin näkökulman ja kuvaa hahmoja monimutkaisina ja inhimillisinä. Teos onkin vahvasti intertekstuaalinen eli aiempaan kirjallisuuteen nojaava, sillä kyseessä on uudelleenkirjoitus antiikin Kreikan aikaisesta eepoksesta ja siinä käsiteltävät teemat nojaavat muutokseen noituuden narratiivissa (ks. Mäkikalli & Steinby 2013, 42). Kirke esiintyykin muun muassa toisessa länsimaisen kirjallisuuden ensimmäisistä eepoksista⁵ Homeroksen *Odyseiassa*, joka toimii myös *Kirken* ”päälähteenä”. Noin 700-luvulla eaa. kirjoitetut *Odyseia* ja sen pari *Ilias* kertovat Troijan sodasta; *Odyseia* erityisesti sodan sankarin Odysseuksen mutkikkaasta paluumatkasta. (Mäkikalli & Steinby 2013, 125.)

Pitkän suullisen perinteen innoittamana kirjoitetut eepokset eivät olleet aikalaisilleen vain kaunokirjallisia teoksia, vaan ne sisälsivät tietoa paljon muistakin elämään ja

⁴ *Circe*’stä (2018) on myös tekeillä HBO Max -suoratoistopalveluun sarja (Madeline Millerin kotisivut).

⁵ ”Epos on tyypillisesti laaja, runomuotoinen kertomus muinaisaikojen sankarien uroteoista ja yhteisöllisesti tärkeistä tapahtumista, joihin jumalat osallistuvat. Epos luo ja ylläpitää näin yhteisön itseymmärrystä, sen maailmankuvaa, sen käsitystä jumalista ja sankareista.” (Mäkikalli & Steinby 2013, 25)

maailmankaikkeuteen liittyvistä asioista ja uskomuksista, kuten uskonnosta, historiasta ja moraaliopista. Vaikka sittemmin antiikin mytologialla ei ole ollut yhtä merkittävää asemaa ihmisten maailmankuvaa selittävänä tekijänä, Homeroksen jättämä perintö vaikuttaa edelleen kirjallisuuden ja näin myös kulttuurin perustana. (Mäkikalli & Steinby 2013, 125.)

Kirke esiintyy *Odyseian* kymmenennessä kirjassa. Odysseus miehineen rantautuu Aiaian saarelle, jossa Kirke muuttaa saarta tutkineet Odysseuksen miehet sioiksi. Jumalten sanansaattajana toimiva Hermes varoittaa kuitenkin itse sankaria ja antaa tälle vastalääkettä Kirken loitsuihin. Kohdatessaan miekkaansa heiluttelevan Odysseuksen Kirke antautuu välittömästi ja pyytää tätä sänkyyn kanssaan sekä muuttaa lopulta tämän pyynnöstä miehet takaisin ihmisiksi. Odysseus miehineen asustaa Kirken saarella kaiken kaikkiaan vuoden ajan, jolloin Kirkestä tulee Odysseuksen rakastaja ja hän synnyttää tälle lapsia. Lopulta vuoden jälkeen Kirke lähettää Odysseuksen jatkamaan matkaansa sekä auttaa tätä neuvomalla, miten tämä voi selvitä koettelemuksistaan manalassa. (Homeros 2002.)

Odyseian lisäksi Kirke näyttäytyy myös Ovidiuksen *Muodonmuutosten (Metamorphoses)* neljännessätoista kirjassa. *Muodonmuutokset* on kokoelma antiikin kreikkalaisia ja roomalaisia myyttejä, joissa kaikissa erinäiset muodonmuutokset ovat keskeisessä osassa aina maailman luomisesta kuolleen Julius Caesarin jumalallistamiseen. Tässä epiikassa Kirke esitetään *Odyseiasta* poikkeavasti mustasukkaisena ja julmana olentona, joka muuttaa rakastamansa Glaukoksen mielitietyn nymfi-Skyllan hirviöksi. Myöhemmin kirjassa Kirke muuttaa jälleen merimiehiä sioiksi, jotka Ulysses pelastaa. Miehet viipyvät saarella myös tässä kertomuksessa vuoden ja kuulevat tarinoita muun muassa siitä, kuinka Kirke rakastuu Picukseen, jonka sydän on muualla eikä noituuden ja juontenkaan avulla Kirken oma, minkä vuoksi Kirke päätyy muuttamaan tämän tikaksi. (Ovidius Naso 1935.)

Näin sekä Ovidius että Homeros kuvaavat Kirken mustasukkaisena ja mielivaltaisena noitana, joka kuitenkin taipuu tarinan (mies)sankarin edessä, jonka näkökulmasta tarinaa myös kerrotaan. Madeline Miller taas on lähestynyt narratiivia kääntämällä sen pääläelleen nostamalla Kirken päähahmoksi ja tarinan kertojaksi. Näin lukijan tulee koettua antiikin Kreikan ensimmäisen noidan kertomus aivan uudella tavalla.

Koska aineistoni on koostettu kaunokirjallisesta teoksesta, toimii kirjallisuusanalyysi taustalla koko tutkimusprosessissa. Kaunokirjallisuus (ja kertomakirjallisuus), johon myös *Circe* kuuluu, viittaa kirjoitettuihin fiktiivisiin kertomuksiin. Vaikka kaunokirjalliset kertomukset ovat yleensä sepitettyjä, voidaan myös kirjallisuudessa esitettyjä syvempiä merkityksiä pyrkiä

tavoittamaan, sillä kirjallisuuden avulla voidaan katsoa leikiteltävän erinäisillä kulttuurisilla ja yksilöllisillä mahdollisuuksilla. (Mäkikalli & Steinby 2013, 20–24, 54.) Tutkimuksen näkökulmasta se, että aineistona on kaunokirjallinen tuote ja että Kirken hahmo on fiktiivinen, merkitsee, että tutkimusta tehdään kuvitteellisen hahmon toimijuudesta, joka sijoittuu kuvitteelliseen maailmaan. Se mytologinen maailma, jossa Kirke elää ei ole todellinen, mutta sitä voidaan tutkia tieteellisin keinoin. Tällöin tutkielman tuloksia kuitenkin tulee tarkastella suhteessa tähän fiktiiviseen maailmaan, ei suhteessa todellisuuteen.

1.3 Aiempi tutkimus

Circe'ä on tutkittu teoksen julkaisuajankohdan hiljattaisuudesta huolimatta yllättävän paljon. Enimmäkseen teosta on tarkasteltu kirjallisuudentutkimuksen keinoin eri näkökulmista keskittyen muun muassa tapoihin, joilla teoksessa kerrotaan narratiivia uudelleen tai hyödynnetään Kirken äänenkäyttöä tämän autonomiaa vahvistavana tekijänä. Lisäksi on tutkittu teoksessa esiintyviä kronotooppeja ja patriarkaalisia rakenteita sekä niiden vaikutuksia. Hyödynnänkin tutkielmassani näitä kaikkia aiempia tutkimuksia jossain määrin joko osana teoksen taustoitusta tai analyysiä.

Merve Altin on artikkelissaan ”Aeaea Is Revisited: Revisionist Mythmaking Strategies in Madeline Miller’s *Circe*” (2020) tarkastellut teosta Alicia Ostrikerin⁶ lanseeraaman revisionistisen myytintämisen (*revisionist mythmaking*) mukaisesti eli tarkastellen kulttuurisesti aiemmin omaksutun narratiivin uudelleenkirjoittamisen piirteitä uudessa versiossa. Revisionistista myytintämistä toteutetaan muun muassa asettamalla naiset päärooliin ja kyseenalaistamalla niitä kulttuurisia arvoja, jotka vanhoissa teemoissa on esitetty ja hyväksytyt annettuna totuutena. Kirkessä Miller onkin jalostanut alkuperäistä narratiiviasetelmaa hyödyntäen tavanomaisia, arkisia naisten kokemuksia luoden samalla samaistuttavuutta Kirken narratiiviin. Altin nostaa Kirken uudelleenmyytintämisessä keskeiseksi tekijäksi myös minämuotoisen kerronnan, jonka avulla Kirke konkreettisesti ottaa oman tarinansa haltuun sekä määrittelee kielellisin keinoin kokemuksensa ja ajatuksensa uudelleen patriarkaatista irrallisena. Näin tuttuun kertomukseen on saatu lisää feminiinistä diskurssia aiemmin patriarkaalisen kulttuurin määrittelemistä aiheista, kuten kauneudesta ja äitiydestä.

⁶ Ostriker, Alicia 1982. The Thieves of Language: Women Poets and Revisionist Mythmaking. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 8(1), 68–90.

Myös Maria Karlsson on opinnäytetyössään *Rewritings of Circe: Representation, Resistance, and Change in Feminist Revisionism* (2021) käsitellyt Kirken narratiivista tehtyjä uudelleenkirjoituksia revisionistisesta näkökulmasta. Altinin (2020) jo esittelemän Alicia Ostrikerin feministisen revisionistisen myytintämisen lisäksi Karlsson on ottanut analyysinsä tueksi kaksi muuta näkökulmaa, joilla hahmottaa Kirkessä tehtyjä muutoksia ja tulkintoja: Jeremy M. Rosenin⁷ pienempien hahmojen korostamisen sekä Linda Hutcheonin⁸ postmodernin parodian. Rosen korostaa aiemmin sivuutettujen hahmojen narratiivin merkitystä representaatioita kyseenalaistavana tekijänä, kun taas Hutcheon keskittyy parodiaan uutta ja vanhaa tekstiä sitovana intertekstuaalisena keinona, jonka avulla voidaan haastaa näitä representaatioita. Nämä lähestymistavat auttavat hahmottamaan keinoja, joilla uusien versioiden avulla voidaan kritisoida alkuperäisissä esitettäviä representaatioita, nostetaan ilmi niiden problemaattisuus sekä osoitetaan, kuinka juuri vastarinnan avulla on mahdollista saada aikaan muutosta.

Stine-Mari Hovind käsittelee opinnäytetyössään *Madeline Miller's "Circe" (2018): A Contemporary Version of Homer's "The Odyssey" and the Role of the Witch in Modern Feminism* (2022) noidan roolin muutosta populaarikulttuurissa pahasta "akasta" nuoria naisia feministisesti voimaannuttavaksi "voimanaiseksi". Hovind hyödyntää tutkielmassaan adaptaatioteoriaa, jonka mukaan uudet versiot luovat erilaisten tulkintojensa avulla uusia merkityskerroksia tunnettuihin teoksiin. Näin myös Miller on uudelleenmääritellyt ja merkityksellistänyt noituutta feministisenä toimijuuden ilmentäjänä nostamalla Kirken päärooliin ja taustoittaen elementtejä alkuperäisistä myyteistä sekä yhdistäen niitä universaaleihin naisten kokemuksiin. Hyödynnänkin sekä Hovindin, Karlssonin että Altinin tutkimuksia enimmäkseen kohdissa, joissa käsittelem noituuden representaatioiden muutosta ja teoksen suhdetta tähän muutokseen, sillä nämä keskittyvät enemmän Homeroksen ja Millerin narratiivien vertailuun, joka ei ole tämän tutkielman suhteen oleellista.

Catherine Macmillan taas tarkastelee teosta artikkelissaan *The Witch(es) of Aiaia: Gender, Immortality and the Chronotype in Madeline Miller's "Circe"* (2019) kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin kronotoopin käsitteen tarjoaman linssin läpi. Kronotoopit viittaavat teoksissa oleviin aika-paikkarakenteisiin ja niiden avulla teoksista voidaan hahmottaa ajan ja paikan erottamatonta suhdetta sekä niiden yhteyttä teosta ympäröivään laajempaan kontekstiin. Näin

⁷ Rosen, Jeremy M. 2013. "Minor Characters Haver Their Day: The Imaginary and Actual Politics of a Contemporary Genre." *Contemporary Literature*, 54(1), 139–174.

⁸ Hutcheon, Linda 2002. *The Politics of Postmodernism*. Toinen painos. E-kirja. Routledge.

kronotooppi kuvaa sitä maailmaa, jonka teoksen aika-paikka-miljöö rakentaa, mikä vaikuttaa myös siihen, millaisia elementtejä juonelta voidaan odottaa.

Macmillan on hahmottanut Kirken saarelle, Aiaialle, tien, idyllin ja kynnyksen kronotoopit. Tie toimii kirjallisuudessa usein taustana erinäisille tapahtumille ja kohtaamisille. Usein naiset esitetään hetkellisinä joko matkaajan matkaa (eli tietä) edistävinä tai hidastavina hahmoina⁹. Suurimman osan kirjasta Kirke ja Aiaia ovat vain pysäkkejä, mutta loppuvaiheessa Kirkestä kuoriutuu itse matkaaja, joka ottaa tien haltuunsa. Aiaian idyllimäisyys taas tulee esiin sinä ihanteellisen kotielämän miljöönä, mikä perustuu pitkälti Kirken noituuden kotityömäisyyteen sekä tapahtumien pääsääntöiseen sykliseen toistuvuuteen. Lisäksi Aiaia toimii kynnyksenä, joka edustaa kriisiä tai muutosta niille, jotka sinne sallitaan. Usein kirjallisuudessa ihmiset eri maailmoista (ja ajoista) tapaavat saarilla. Saari esiintyy sekä fyysisen että henkisen muutoksen paikkana, erityisesti itse Kirkelle. Viittaankin sivuten tutkielmassa Macmillanin kronotooppeihin, jotka toimivat keinona havainnollistaa Kirken toimijuuden muutosta Aiaialla.

Morgan Thomas on sen sijaan tarkastellut artikkelissaan *”I Will Not Be Silenced”*: *Voice and Autonomy in Madeline Miller’s ”Circe”* (2021) Kirken äänen merkitystä autonomian kehittymisen merkitsijänä teoksessa. Thomas esittää, kuinka Kirken toimijuus on näin kietoutunut myös hahmon ääneen narratiivisella tasolla. Alkuun Kirke ei juuri käytä ääntään tai puhuu hiljaa, mutta tarinan loppua kohden tämän ääni tulee kuuluviin aina vain selkeämmin. Hän käyttää ääntään niin omien toiveidensa ja mielipiteidensä ilmaisemiseen, itsensä puolustamiseen kuin konkreettisemmin tarinansa kertomiseen. Toimijuus ilmenee teoksessa näin siis myös sanojen, äänenvoimakkuuden sekä puhettavan avulla.

Lisäksi Robi Tri Widananto on tutkinut väitöskirjassaan *The impact of patriarchal culture against female characters in Madeline Miller’s Circe: A feminism perspective* (2022) patriarkaalisesta kulttuurin muotoja sekä sen vaikutuksia teoksen naishahmojen elämään. Widananto erottaa teoksesta julkisen ja yksityisen patriarkaatin, jotka marginalisoivat, alistavat, stereotyyppittelevät ja harjoittavat väkivaltaa teoksen naisia kohtaan. Käsittelen näiden asioiden vaikutusta Kirken toimijuuteen enemmän analyysiosiossa.

Itse teoksen suhdetta alkuperäisteokseen on tutkittu sekä Kirken toimijuutta sivuttu osana tämän äänenkäytön kehitystä sekä patriarkaatin vaikutusta. Näin ollen teosta ei ole sen sijaan

⁹ Esimerkiksi sekä *Odyssiassa* että *Circe*’ssä.

tutkittu vielä varsinaisesti näkökulmasta, joka keskittyisi juuri toimijuuteen tai erityisesti noituuteen tai magiaan toimijuuteen vaikuttavana tekijänä. Juuri uskontotiede tarjoaa välineitä tämän tekijän tunnistamiseen ja käsittelyyn. Näin ollen tutkielmani pyrkii valaisemaan sitä, millaista Kirken toimijuus on jumaluuden, sukupuolen ja noituuden intersektionaalisten vaikutusten myötä.

1.4 Tutkimuskysymykset

Pyrin pro gradu -tutkielmassani selvittämään sitä, mitkä Kirken hahmon taustatekijät vaikuttavat tämän toimijuuteen asettaen tälle toimijuudelliset raamit sekä sitä, miten nämä tekijät vaikuttavat intersektionaalisesti hahmon toimijuuteen. Analyysin tukena toimivat näin ollen nämä kaksi tutkimuskysymystä:

1. Mitkä tekijät mahdollistavat ja rajoittavat Kirken toimijuutta?
2. Miten nämä tekijät vaikuttavat intersektionaalisesti Kirken toimijuuteen?

Kysymykset kiteyttävät tutkielman tavoitteen ja ohjaavat analyysiä keskittymään kyseisiin näkökulmiin. Näin niissä tulevat myös ilmi tutkielman keskeiset teoreettiset ja aineistolähtöiset käsitteet.

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Toimijuus ja intersektionaalisuus tutkielman teoreettisena viitekehyyksenä

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää teoreettista viitekehystä yläkäsitteenä teoreettisille valinnoille, jotka voivat muodostua teorioista ja/tai teoreettisista käsitteistä. Tämä viitekehys toimii ohjaten sekä aineiston muodostusta että analysointia. Teoreettinen viitekehys ”muodostuu käsitteistä ja niiden välisistä merkityssuhteista”, mutta keskittyy juuri käsitteiden tarjoamiin raameihin systemaattisen kaavan sijaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 24.) Tässä pro gradu -tutkielmassa teoreettisena viitekehyyksenä toimivat käsitteet *toimijuus* ja *intersektionaalisuus*.

2.2 Toimijuus

Useiden muiden laajojen käsitteiden tavoin, myös toimijuus (*agency*) on moniselitteinen käsite, jolla ei ole yhtä määritelmää. *Toimijuuden* yhtenä määritelmänä voidaan kuitenkin pitää ”yksilöiden kykyä tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä” eli mahdollisuutta vaikuttaa omaan ympäristöönsä toimintansa avulla (Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 174). Toimijuus määrittyy dynaamisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja on konteksti- sekä tilannesidonnaista. Näin ollen toimijuuteen vaikuttavat muun muassa yhteiskunnalliset rakenteet, historia ja kulttuuri sekä vallitseva diskurssi. (Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 174.)

Akateemisesti toimijuuden käsitteen juuret ulottuvatkin ajatukseen siitä, että on olemassa sosiaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön toiminnan vapauteen. 1970-luvulla tiedeyhteisössä levisi yksilön toimintaa korostava tieteellinen käänne, jonka myötä huomattiin keskittyä yksilön toimintakykyyn ja vaikutusmahdollisuuksiin osana yhteiskunnallista muutosta. (Giddens & Sutton 2017, 23.) Sosiaalitieteiden puolella muun muassa Anthony Giddens on tarkastellut rakenneteoriassaan toimijuutta yksilön ja sosiaalisen rakenteen dynaamisen suhteen avulla yhdistäen näin rakenteen ja toimijuuden (Ahearn 1999, 12; Giddens & Sutton 2017, 23.) Hyödynnänkin tässä tutkielmassa erityisesti Giddensin näkemyksiä toimijuudesta sekä siihen vaikuttavista tekijöistä.

Toimijuuden käsitteeseen liittykin vahvasti myös sosiaalisen rakenteen käsite sekä näiden välinen dikotomia eli sekä ajatus ympäröivän yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden (*structure*) vaikutuksesta yksilöön että yksilön mahdollisuus vaikuttaa yhteiskuntaan (*agency*)

(Giddens & Sutton 2017, 23). Giddensin (1984, 2) mukaan sosiaaliset systeemit ovatkin itseään toistavia ja vahvistavia, mikä tapahtuu toimijuuden uudelleentuottamien olosuhteiden avulla. Samalla toimijuus kuitenkin toimii yhteiskunnallisen ja näin myös rakenteellisen muutoksen mahdollistavana tekijänä.

Toimijuus toimii *subjektin* eli ”ajattelevan ja toimivan olennon” käsitteen alaisena eli subjekti määrittää sen, millaista toimijuutta kyseiseltä subjektilta odotetaan (Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 174). Vaikka toimijuuteen liittyy toisaalta mahdollisuus toisin toimimiseen, on toiminta näin ollen käytännössä riippuvaista kontekstista, eikä kyse ole subjektin omavaltaisesta kyvystä toteuttaa asioita vapaan tahdon mukaisesti. Toimijuus onkin sosiokulttuuristen tekijöiden rajoittamaa ja mahdollistamaa eli sitä voidaan harjoittaa tietyissä raameissa tai vallitsevan vallan mukaisesti. Tekijät, kuten sukupuoli, etnisyys ja luokka vaikuttavatkin siihen, millainen toimijuus on mahdollista yksilölle. Kontekstiriippuvaisuus viittaa myös siihen, että eri yhteisöissä ja yhteiskunnissa voi olla eri käsityksiä siitä, kuka saa harjoittaa toimijuutta ja missä määrin. (Ahearn 1999, 13.)

2.2.1 Valta ja rakenne

Giddensin (1984, 9) mukaan *Oxford Dictionary* määrittää toimijuuden ”kyvyksi käyttää valtaa tai vaikuttaa siten, että tuottaa muutoksen asiantilassa”. Toimijuuden käsitteeseen liittyy olennaisesti näin myös *vallan* käsite, jonka puitteissa se toimii. Valta voidaan käsittää erinäisten sosiaalisten yksiköitten, kuten yksilöiden tai ryhmien sekä instituutioiden ja esimerkiksi luonnon keskuudessa ja välillä toimivana dynaamisena vaikutussuhteena. Valta toteutuukin aina suhteessa toiseen osapuoleen ja tämän toimijuuteen, jolle valta määrittää edellytykset positiivisesti mahdollistaen tai negatiivisesti rajoittaen. Edellytykset toimijuudelle mahdollistavat aina kuitenkin myös vastarintaa eli muutosta. Näin ollen valta, kuten toimijuuskaan ei ole tyhjiössä oleva ”asia”, vaan alati muuttuva ja hallitseva. (Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 173–174.)

Toimijuuden ja vallan suhde liittyy siis kykyyn toimia siten, että tulee vaikuttaneeksi maailmaan jotenkin ja muuttaneeksi asioita. Tämä edellyttää sitä, että toimija pystyy hyödyntämään erinäisiä resursseja eli keinoja ja voimavaroja tavoitteidensa saavuttamiseksi, mikä vaatii aina jonkinasteista valtaa. Näin ollen toiminta ja toimijuus vaativat asiantiloja muuttavaa valtaa, ja resurssit ovat välineitä, joiden avulla valtaa harjoitetaan. (Giddens 1984, 14–16.)

Giddens (1984, 17) määrittelee *rakenteet* sosiaalisiksi normeiksi ja resursseiksi, jotka luovat edellytykset niitä ylläpitävälle mutta myös mahdollisia muutoksia tuottavalle sosiaaliselle toiminnalle eli toimijuudelle. Rakennetta kannattelevat normit sääntelevät resursseja, joiden hallitseminen tuo valtaa, mikä tekee rakenteista olennaisen vallan yhteiskunnalliseen jakautumiseen vaikuttavan osan (Giddens 1984, 18). Rakenteellisesti vaikuttavat sosiaaliset tekijät, kuten luokka, sukupuoli ja etnisyys tarjoavat erilaisia positioita, jotka mahdollistavat ja rajoittavat resurssien hyödyntämistä eri tavoin. Resurssit ovat kuitenkin sosiaalisesta ja kulttuurisesta kontekstista riippuvaisia, mikä merkitsee sitä, että yksilöllä voi olla esimerkiksi resursseja toisella kentällä enemmän kuin toisella, mikä vaikuttaa yksilön toimijuuteen keskeisesti. (Gordon 2005, 115–116.)

Toimijuus on lisäksi samalla sitä rajoittavien ja mahdollistavien sosiaalisten kontekstien uusintamista. Rakenteiden jatkuvuus ja vähäinen muuttumattomuus voi johtaa niiden institutionalisoitumiseen, mikä vahvistaa niitä entisestään. (Giddens 1984, 24–26.)

Toimijuutta voidaankin tutkia myös mukautumisen ja vastarinnan/kyseenlaistamisen välisen suhteen avulla. Juuri mukautuminen ja normien noudattaminen osoittavat rakenteiden pysyvyyttä, kun taas poikkeava käytös viittaa toimijuuteen. Kaikki toimijuus ei kuitenkaan ole niin kaksijakoista, vaan toimijuutta voi olla monen asteista ja monenlaista. (Gordon 2005, 123–125.)

Käytännössä rakenteet vaikuttavat ”hiljaisena tietona” eli opittuina tapoina ja käsityksinä, mutta ilmenevät juuri toiminnassa ja toimijuudessa (Giddens 1984, 377). Rakenteet sisältävät sosiaalisia kaavoja, eräänlaisia ”oikoreittejä”, joihin yksilöt turvautuvat arkisissa sosiaalisissa kohtaamisissaan. Tämä on eräänlaista tavanomaista käyttäytymistä, johon yksilöt sosialisoidut ajan myötä. Lisäksi rakenteisiin perustuvaa toimintaa tukemassa on eriasteisia normeja. Osa normeista saattaa olla kirjallisia tulkintoja, kuten lait, kun taas osa saattaa olla olemassa ja välittyä juuri ”hiljaisen tiedon” avulla, mutta olla käytännössä sitäkin pakottavampia. (Giddens 1984, 22–23.)

Giddensin näkemyksiä on kritisoitu muun muassa siitä, että teoriassa ei oteta huomioon sitä, että vuorovaikutus muiden yksilöiden ja rakenteiden kanssa voi vaikuttaa toimijan tulkintaan normeista ja resursseista eikä rakenteita näin ollen voida sisäistää irrallisena muista sosiaalisista toimijoista. Lisäksi Giddensin antamissa metodologisissa ohjeissa voidaan katsoa olevan puutteita, mikä vaikuttaa teorian soveltamiseen tutkimuksissa. Toisaalta alkuperäistä teoriaa arvostellaan myös sen vaikeaselkoisuudesta sekä ristiriitaisuuksista, mikä kuitenkin

keskittyy mielestäni enemmän vuoden 1984 teoksen kirjoitustavan kritisointiin. (Kort & Gharbi 2013.)

Archer (2003) painottaa kuitenkin juuri sitä, etteivät objektiiviset rakenteet vaikuta toimintaan ”kausaalisesti”, vaan subjektiivisen toimijuuden avulla. Rakenteita kannattaisi näin ollen lähestyä mieluummin epäsuorasti ehdollistettuna vaikuttavina tekijöinä kuin kausaalina vaikuttajina, mikä korostaa toimijuuden ja rakenteiden välistä vuorovaikutussuhdetta monimutkaisena prosessina. (Archer 2003, 1–4.)

Ehdollistuminen sosiaalisille konteksteille tapahtuu tilanteissa, joihin toimijat tahtomattaan joutuvat (Archer 2003, 131). Sosiaaliset tekijät ovat usein esimerkiksi jo syntymässä saatuja ominaisuuksia, jotka vaikuttavat resurssien jakautumiseen, mikä tekee yksilöstä etu- tai alioikeutetun. Tämä johtaa siihen, että yksilöillä ja ryhmillä on erilaisia intressejä sekä eri määrä resursseja ja näin ”kuluja” niiden saavuttamiseksi yhteiskunnassa. (Archer 2003, 136.)

Rakenteiden tarjoamat toimijuuden edellytykset vaativat, että on olemassa toimintaa sekä jotain, mihin toiminnalla pyritään vaikuttamaan eli että on olemassa jokin yksilöllinen tai kollektiivinen toiminnallinen tavoite tai ”projekti”. Näiden projektien täytyy olla luonteeltaan sellaisia, että ne aktivoivat mahdollistavat ja rajoittavat sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat siihen, kuinka helposti jokin asia on ”saavutettavissa”. Lisäksi sosiaalisten rakenteiden ”kausaaliset” vaikutukset ovat riippuvaisia siitä, osaavatko toimijat hyödyntää niitä, mikä taas perustuu myös siihen, ovatko toimijat ehdollistuneet niille. Sosiaaliset edellytykset ovatkin riippuvaisia niistä odotuksista, joita toimijalla voi olla mahdollisesta toiminnasta sekä sitä mahdollisesti edesauttavista sekä rajoittavista tekijöistä ja siitä, voiko hän jotenkin tehdä tilanteesta entistä suotuisemman. (Archer 2003, 4–9; 130–150.) Näin ollen resurssien tarkoituksenmukainen hyödyntäminen vaatii tietoisuutta niistä ja niiden vaikutuksista.

2.2.2 Refleksiivisyys

Giddensin (1984, 6) mukaan toimijuuteen kuuluu yleensä ajatus jonkinasteisesta toiminnan ja sen vaikutusten tietoisuudesta¹⁰ sekä mahdollisuudesta (ja pyrkimyksestä

¹⁰ Ahearn (1999, 13) kuitenkin kyseenalaistaa tämän Giddensin ajatuksen tietoisuuden välttämättömyydestä: täytyykö olla tietoinen toiminnasta ollakseen toimija? Tukeudun tästä huolimatta tässä tutkielmassa Giddensin näkemukseen, sillä pyrin keskittymään Kirken hahmon toimijuuden tarkasteluun tietoisena, tarkoituksenmukaisena pyrkimyksenä vaikuttaa asiantiloihin.

tarkoituksenmukaiseen toimintaan¹¹. Toimijuuden voidaankin katsoa perustuvan aikomuksiin: yksilöllä voi olla aikomus toimia tietyllä tavalla harjoittaen näin toimijuuttaan, vaikka sattuma saattaisi muuttaa lopputulosta. Silti kyseinen toiminta on ollut toimijuutta, sillä juuri kyseisen toimijan osallisuus toimintaan tietyn lopputuloksen aikaansaamiseksi tekee toiminnasta toimijuutta. Nämä tahattomat ja/tai tahalliset seuraukset voivat kuitenkin vaikuttaa sitä seuraavan toiminnan olosuhteisiin. (Giddens 1984, 8–9.)

Toiminnan jatkuvuus vaatiikin refleksiivisyyttä, joka perustuu toiminnan kausaaliseen odotettavuuteen. Refleksiivisyys liittyy näin ollen itsetietoisuuden sekä kognition kehittymisen ja sopeutumisen lisäksi sosiaalisen ympäristön tarkkailuun. (Giddens 1984, 3.) Refleksiivisyys vaikuttaakin merkittävästi toimintaan sen kautta, mitä ja miten toimija ajattelee itsestään sekä toiminnastaan ja ympäröivistä olosuhteista. Toimijuuteen liittyykin näin käytännössä myös ”käsityksiä omista mahdollisuuksista tehdä päätöksiä, näkemyksiä päätöksenteon rajoituksista ja huolta omasta toimijuudesta – joko siitä, pääseekö päättämään, onko päätökset mahdollista toteuttaa, tai siitä, osaako päättää” (Gordon 2005, 114–115). Toimijuus onkin neuvottelua yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta sekä yksilön omista itsenäisistä tavoitteista (Gordon 2005, 115).

Refleksiivisyys on osa tietoista yksilöä ja sitä harjoitetaan suhteessa ulkoiseen todellisuuteen, sitä arvioiden. Refleksiivinen toiminta on henkilökohtaista ja osa yksilön yksityisiä mielenliikkeitä, eikä se vaadi näkyvää toimintaa. Sen avulla yksilölle selviää tälle merkitykselliset asiat, jotka vaikuttavat myös identiteetin rakentumiseen. Kaikki sosiaalinen toiminta vaatiikin refleksiivisyyttä, jotta ihminen olisi tietoinen niistä yksilöllisistä ja kollektiivisista käsityksistä ja tavoitteista ynnä muista inhimillisistä tekijöistä, jotta yksilöt identifioituisivat tiettyihin sosiaalisiin rooleihin ja toteuttaisivat näin toimijuuttaan. (Archer 2003, 21–34.)

Toimijuus voi myös olla luonteeltaan passiivista, jolloin asioita tapahtuu heille ilman tarkoituksellista toimintaa (Archer 2003, 299–300). Tällöin yksilöllä ei ole kykyjä tarkastella refleksiivisen subjektiivisesti objektiivista ympäristöään tai itseään eli niitä konteksteja, jotka toimijuuteen vaikuttavat sekä niiden välistä suhdetta. Näin tämän refleksiivisyys ei ole

¹¹ Tarkoituksellinen toiminta on toimintaa, jolla toimija tietää tai uskoo olevan tiettyjä ominaisuuksia tai seurauksia ja jossa toimija hyödyntää tätä tietoa saavuttaakseen tämän ominaisuuden tai seurauksen. Tarkoituksellisuuden/tarkoituksettomuuden erot ovat näin ollen informaation määrässä. Täten tarkoituksellisessa toiminnassa on myös kyse siitä, mikä on toimijan kontrolloitavissa eli olosuhteiden hallittavuudesta. (Giddens 1984, 10–11.)

toimintaa ohjaavaa ja yksilö on helposti hämmentynyt tavoitteistaan sekä keinoista niiden saavuttamiseksi. Toimijuuden passivoituminen voi tapahtua esimerkiksi olosuhteiden pakosta, kuten muutto kielialueelta toiselle niin, että yksilöllä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa siihen. Tämä voi kuitenkin olla vain hetkellistä eli toimijuutta voi kehittää ja harjoitella tietoisemmalla sisäisellä puheella ja esimerkiksi hahmottamalla selkeät tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. (Archer 2003, 298–341.)

Vaikka Giddensin rakenneteoriaa ei ole juuri hyödynnetty kirjallisuuden tutkimiseen, pyrin soveltamaan sitä tässä tutkielmassa heuristisesti hahmottaakseni, kuinka teoksessa tietyt rakenteelliset tekijät vaikuttavat intersektionaalisesti Kirken hahmon mahdollisuuksiin vaikuttaa asiantiloihin toimijuuden avulla. Käytän toimijuuteen liittyviä teoreettisia näkemyksiä myös tarkastellakseni sitä, kuinka valta ja rakenne toimivat Kirken toimijuuteen vaikuttavien tekijöiden kautta sekä sitä, kuinka Kirke toimijuutensa avulla pyrkii haastamaan näitä. Lisäksi otan toimijuuden refleksiivisyyden osaksi tarkastelua, sillä koen sen olevan hedelmällinen näkökulma kuvata hahmon toimijuuden kehitystä.

2.3 Intersektionaalisuus

Giddensin ja Suttonin (2017, 97) mukaan *intersektionaalisuus* viittaa ”sosiaalisten eriarvoisuuksien yhteen punoutumiseen, joka tuottaa on monitahoisempia syrjäntämällejä kuin nämä eriarvoisuudet yksinään tuottaisivat”. Tällaisia sosiaalista eriarvoisuutta lisääviä tekijöitä ovat muun muassa luokka, ”rotu”, etnisyys, sukupuoli ja seksuaalisuus. Intersektionaalisen näkökulman avulla voidaan pyrkiä tavoittamaan ja ymmärtämään kokonaisvaltaisemmin niitä inhimillisiä ja moninaisia sosiaalisen kokemusmaailman ilmiöitä, joihin nämä eriarvoistavat tekijät vaikuttavat (Hill Collins & Bilge 2016, 11).

Intersektionaalisuuden käsitteen kehittäjänä voidaan pitää Kimberlé Crenshaw’ta, joka esitteli esseessään *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, and Anti-racist Politics* (2011, [1989]) ensimmäisenä intersektionaalisuuden käsitteen. Crenshaw toi esille sen, kuinka kapea näkemys sukupuolen tai rodun vaikutuksista mustien naisten elämään saadaan, jos niitä tarkastellaan erillisinä tekijöinä, sillä hän huomasi mustien naisten kokemusten olevan hyvin erilaisia kuin valkoisten naisten tai mustien miesten. Tämä antaa vääristyneen kuvan seksismiin ja rasismiin liittyvästä alistamisesta ja marginalisoimisesta ja vähättelee sitä moninaisuutta, jota nämä tekijät ilmiöön luovat. (Crenshaw 2011, 25–26.) Mustien naisten syrjäntäkokemukset voivat olla sekä samankaltaisia että erilaisia valkoisten naisten ja mustien

miesten kokemuksista. Kuitenkin usein kokemukset saattavat olla kaksinkertaisia, jolloin syrjintä perustuu sekä sukupuoleen että rotuun. Syrjintää on lähestytty vain kaikkia kategoriaan kuuluvia haittaavana ilmiönä, jolloin ei huomioida sitä, miten miehisuus tai valkoisuus voi silti toimia hyödyttävänä tekijänä. (Crenshaw 2011, 29–30.)

Crenshaw'n huomioiden myötä eriarvoisuutta on pyritty ymmärtämään näin uudella, kokonaisvaltaisemmalla tavalla niin, että yksittäisten tekijöiden lisäksi tarkastellaan niiden välisiä yhteyksiä. Teorian mukaan kategoriat toimivat liian yleistävinä. Tarkastelemalla intersektionaalisuutta pyritään tavoittamaan sitä, miten eriävyydet kietoutuvat toisiinsa ja miten ne erikseen ja yhdessä vaikuttavat ihmisten elämään. Intersektionaalisuuden avulla voidaan tavoittaa myös sosiaalisen elämän monimuotoisuutta sekä sitä, miten valta vaikuttaa erinäisten tekijöiden kautta yhteiskunnassa. (Giddens & Sutton 2017, 98.)

Sovellan tässä tutkielmassa intersektionaalisuutta heuristisena käsitteenä siten, että se toimii Kirken taustatekijöiden yhteisvaikutusta toimijuuteen kuvaavana ja tarkastelevana käsitteenä. Näin pyrin hahmottamaan sitä, kuinka eriarvoistavat tekijät vaikuttavat Kirken toimijuudellisiin edellytyksiin eli kykyyn vaikuttaa asiantiloihin teoksen sisäisessä kontekstissa. Teoksen ollessa fiktiivinen osa näistä tekijöistä ei ole perinteisissä sosiologisissa rakenneteorioissa toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä, mutta pyrin tässä tutkielmassa osoittamaan, että teoriaa voidaan soveltaa myös muun muassa fiktiivisten hahmojen toimijuutta tarkasteltaessa käyttäen fiktiivisen maailman tekijöitä.

3 Tutkimusmenetelmät ja tutkimusetiikka

3.1 Sisällönanalyysi, lähiluku ja intersektionaalinen toimijakeskeinen analyysi

Koska pyrin tarkastelemaan tutkielmassani noituuden, jumaluuden ja sukupuolen suhdetta toimijuuteen ja näin tavoittamaan *Kirkestä* niihin liittyviä merkityskerrostumia, on lähestymistapani metodologisesti laadullinen. Teoreettisten käsitteiden lisäksi tutkimuksen viitekehys voikin viitata myös metodologisiin valintoihin sekä aiempaan tutkimukseen aiheesta, mikä olennaisesti vaikuttaa aineiston käsittelyyn (Tuomi & Sarajärvi 2018, 23–24). Pro gradu -tutkielmassani metodina toimiikin yhdistelmä sisällönanalyysiä ja lähilukua, jossa korostuu erityisesti toimijakeskeinen intersektionaalinen analyysi.

Sisällönanalyysi on toimiva analyysimenetelmä monenlaisiin laadullisiin tutkimuksiin, sillä sitä voidaan yhdistellä useisiin muihin menetelmiin sekä käyttää eräänlaisena ”kattoanalyysimenetelmänä”, jonka alle useat laadulliset menetelmät käytännössä kuuluvat (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103). Sisällönanalyysin avulla aineistoa voidaan analysoida ”systemaattisesti ja objektiivisesti” tavoittaen siinä ilmeneviä merkityskerrostumia sekä luoda tutkittavasta ilmiöstä selkeä, mutta informatiivinen kuva (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117).

Analyysini on luonteeltaan teoriaohjaavaa, sillä ”teoria toimii apuna, mutta analyysi ei pohjautu suoraan teoriaan” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109). Näin ollen teoreettisena perustana toimiva toimijuuden käsite sekä siihen liittyvä rakenneteoria ohjaavat aineiston järjestämistäni sekä analyysiani, mutta jättävät tilaa aineistolähtöisille oivalluksille. Teoriaohjaavassa analyysissä teoria ohjaa analyysiä koko prosessin ajan. Näin tulen hyödyntäneeksi abduktiivista päättelymallia, jossa ”tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit”, mikä mahdollistaa myös uuden luomisen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133.) Koen, että juuri teoriaohjaavuus sopii sovellettavaksi toimijuuden käsitteeseen liittyvään rakenneteoriaan, jossa ei ole valmiina noituuden tai jumaluuden kaltaisia toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä.

Kun käytetään teorialähtöistä (tai teoriaohjaavaa) sisällönanalyysiä ”aineiston analyysin luokittelu perustuu aikaisempaan käsitejärjestelmään, joka voi olla teoria, malli tai käsitejärjestelmä” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127). Tässä tutkielmassa käytänkin toimijuuteen liittyvää käsitejärjestelmää (ja rakenneteoriaa), johon aiemmassa osiossa avaamani noituuden ja sukupuolen käsitteet liittyvät. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä analyysi aloitetaan muodostamalla analyysirunko. Analyysirunko muodostetaan luokittelemalla tai

kategorisoimalla aineistoa aiemmin määritellyn käsitejärjestelmän pohjalta etsien sisällöstä niitä kuvaavia otteita ja tehden näin samalla rajauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127–131.) Valitsin toimijakeskeiseen analyysirunkoon kuuluviksi luokitteluiksi teoriapohjaisesti sukupuolen käsitteen ja aineistolähtöisesti noituuden ja jumalallisuuden käsitteet, joita tarkastelen intersektionaalisen toimijuuden teoreettisesta näkökulmasta. Tämän jälkeen etsin tekstistä kohtia, joissa ilmeni toimijuuden piirteitä näiden tekijöiden kuvausten yhteydessä.

Sisällönanalyysin lisäksi käytän lähilukua (*close reading*). Kirjallisuuden tutkimuksesta peräisin olevaa lähilukua voidaan pitää laajasti ymmärtäen tekstiaineiston systemaattisena ja hermeneuttisena tarkasteluna. Lähiluvussa on kyse teoreettisesti keskeisten käsitteiden avulla tapahtuvasta tekstin jäsentelystä ja analysoinnista. Metodiin kuuluu keskeisenä ominaisuutena yhden ja saman tekstin toistuva lukeminen vertailevan otteen sijaan. Toistuva lukeminen voi kuitenkin olla joka kerta erilaista, keskittyen joka kerta erilaiseen lukutapaan ja eri asioihin tekstissä. (Pöysä 2010, 331–341.)

Lähiluennan ohjeet ovat kuitenkin indikatiivisia eli niihin voi suhtautua esimerkillisinä suuntaviivoina. Prosessissa voi edetä esimerkiksi sanastollisesta tasosta aina lause- ja dikurssitasoon ja lopulta kokonaisrakenteeseen tarkastellen niissä ilmeneviä merkityksiä, erityismerkityksiä sekä konnotaatioita. Analyysissä edetään yleensä yleisistä huomioista yksityiskohtiin ensin syntagmaattisesti eli peräkkäisesti ja myöhemmin tekstin eri osia paradigmaattisesti vertaillen. Huomioista tehdään muistiinpanoja, joita myöhemmin hyödynnetään kirjoittaessa auki tulkitsevaa ja argumentoivaa analyysiä. (Pöysä 2010, 339–344.)

Sen sijaan, että tekstistä huomioitaisiin kaikenlaisia keskeisiltä vaikuttavia asioita, tulee tekstiä lähestyä tulkiten ja valikoiden sen mukaan, mikä on oman tutkimuksen kannalta tärkeää. Lähiluentaan liittyynkin keskeisesti myös ajatus analyysin avonaisuudesta eli teosta voisi lukea ja tulkita yhä uudestaan ja löytää joka luentakerralla lisää uusia asioita. Vaikka aiemmat tiedot ja kokemukset vaikuttavat lähilukemisessa tehtävään valikointiin ja tulkintaan, tulee pyrkiä näiden ennakko-oletusten reflektointiin ja ulkoistamiseen. (Pöysä 2010, 340–342.)

Itse toteutin lähilukua lukemalla ensin teoksen kokonaisuudessaan ja kooten pääpiirteittäin yläkategorioita (jumalallisuus, naiseus ja noitus), joiden mukaan seuraavalla lukukerralla jäsentelin tekstiä. Hyödynsin tässä analysoitavan aineiston kokoamisessa teoriaohjaavaa ja intersektionaalista toimijakeskeistä sisällönanalyysia. Keskityn näin ollen aineistossani

Kirken toimijuutta kuvaaviin osioihin, jotka koostuvat sekä lauseista että kokonaisista kappaleista, joissa ilmenee Kirken sukupuolen, noituuden sekä jumalallisen alkuperän ynnä muiden mahdollisten tekijöiden vaikutus Kirken toimijuuteen. Huomasin, että erityisesti teoksen ensimmäisestä kolmanneksesta hahmottui materiaalia jumalallisuuteen liittyen, kun taas noitus oli keskeinen tekijä kahdessa jälkimmäisessä kolmanneksessa ja sukupuoli läpäisi koko teoksen. Lopulta jokaisesta luvusta tuli enemmän tai vähemmän materiaalia aineistoon, sillä kategoriat ja toimijuus olivat selkeästi keskeisessä asemassa teoksessa, ja materiaalia aineiston kokoamiseen oli näin ollen helppo löytää.

Toimijakeskeisessä analyysissä keskitytään hahmottamaan subjektin kykyä tehdä valintoja sekä vastustaa valtaapitäviä toimimalla toisin sekä kykyä oman toimintansa reflektointiin. Tätä pidetään toimijakeskeisessä analyysissä toimijuuden toteutumisenä. Näin ollen toimijakeskeisessä analyysissä korostuvat valintojen tekeminen sekä toimiminen itsenäisesti ja intentionaalisesti. (Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 178.) Lisäksi intersektionaalisuuden käsitettä voidaan käyttää teorian lisäksi myös tutkimusmetodinä, jonka avulla voidaan keskittyä sosiaalisten positioiden vastavuoroisiin vaikutussuhteisiin ja näin saavuttaa kokonaisvaltaisempi käsitys erilaisista elinkokemuksista (Giddens & Sutton 2017, 98). Hyödynnänkin niin kutsuttua intersektionaalista toimijakeskeistä analyysiä aineiston jäsentelyä ja tarkastelua ohjaavana menetelmänä.

Aineistonrajauksen jälkeen luin luvut vielä uudestaan kiinnittäen tarkempaa huomiota tekstin sisäisiin merkityksiin ja konnotaatioihin. Lopuksi vielä luin teoksen kertaalleen tavoittaakseni tekstin paradigmaattiset viittaukset. Huomasinkin löytäväni joka lukukerralla uusia näkökulmia, joita ottaa mukaan analyysiin. Näin ollen oma lähilukuni noudatteli pitkälti Pöysän (2010) kuvausta tästä metodisesta lähestymistavasta.

3.2 Tutkimuksen eettisyys eli hyvä tieteellinen käytäntö

Jotta tieteen uskottavuus säilyy, tulee kaikkien tutkijoiden sitoutua tekemään tutkimusta eettisesti. Tämä edellyttää ”eettisesti vastuullisten ja oikeiden toimintatapojen noudattamista ja edistämistä tutkimustoiminnassa sekä tieteeseen kohdistuvien loukkausten ja epärehellisyys tunteiden tunnistamista ja torjumista kaikilla tieteenaloilla” (TENK 2012). Pyrin kulttuurintutkijana tekemään oman osani eettisesti kestävästä tutkimusperinteestä ja näin ollen reflektointiin tekemiäni valintoja sekä tutkimuksellista toimintaani prosessin aikana.

Laadukas tutkimus vaatii eettisyyttä myös käytännössä kirjoituksen tasolla tutkimustuloksista raportoidessa. Tuomen ja Sarajärven (2018, 148–150) mukaan Haaparanta ja Niiniluoto (1991) korostavat esimerkiksi tieteellisen menetelmän sekä asianmukaisen argumentoinnin merkitystä. Näin myös tieteellisen kirjoittamisen loogisuus ja yhdenmukaisuus ovat osa hyvän tutkimuksen tekemistä. Pysin tutkielmassani esittämään tutkimusasetelmani, aiemmat tutkimukset sekä oman analyysini mahdollisimman selkeästi ja informatiivisesti, jotta mahdolliset lukijat sekä tutkimusta tulevaisuudessa hyödyntävät tutkijat saisivat hyvän kuvan aiheesta.

Koska *Kirke* on vuonna 2018 julkaistu vapaasti luettavaksi ja kyseessä on fiktiivinen teos, en tutkielmaa tehdessäni kohdannut muita erityisempiä eettisiä ongelmia. Kuitenkin eettisesti kestävä tieteellinen tutkimuksen tekemiseen kuuluu aina, että tutkija toteuttaa myös reflektointia tutkijapositiona tehtyjen tutkimuksellisten valintojen suhteen. Esimerkiksi luettuani romaanin ensimmäisen kerran tein siitä tiettyjä johtopäätöksiä, joiden perusteella lähdin suunnittelemaan tutkielmaani ja lopulta muodostamaan ja analysoimaan aineistoa. Lisäksi esimerkiksi sukupuoleni saattaa vaikuttaa tutkimusprosessiin siten, että naisena saatan tulkita teosta eri tavoin omien kokemusteni perusteella. Keskeisimmäksi eettiseksi ohjenuoraksi kuitenkin nousi hyvän tieteellisen käytännön (*responsible conduct of research*) noudattaminen.

Olen itse tutkielmassani pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä noudattamalla Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2012) suosittamia tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja. Tämän olen toteuttanut toimimalla mahdollisimman avoimesti ja huolellisesti sekä noudattamalla tieteellisiä ja eettisiä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä sekä tutkimusta tehdessäni että siitä raportoidessani. Tämän lisäksi olen pyrkinyt viittaamaan asianmukaisesti käyttämiini lähteisiin, jotta tulisin osoittaneeksi asianmukaista arvostusta ja kunnioitusta muita tutkijoita kohtaan. Hyvä tieteellinen käytäntö tuleekin ottaa osaksi koko tutkimusprosessia.

4 Kirken toimijuus ja siihen vaikuttavat tekijät

4.1 Jumaluus, sukupuoli ja noituus toimijuuteen vaikuttavina tekijöinä

Kirken toimijuuteen keskeisesti vaikuttaviksi tekijöiksi nousi teoksesta hahmon jumalallinen alkuperä, sukupuoli sekä noituus. *Sukupuoli* on yksi perinteisesti toimijuustutkimukseen kuuluva toimijuuteen rakenteellisesti vaikuttava tekijä, kun taas *jumaluus* ja *noituus* toimivat enemmänkin aineistolähtöisinä kontekstualisoivina käsitteinä, joita kuitenkin hyödynnän toimijuuden tarkastelussa sukupuolen tavoin myös aineiston muodostusta, jäsentelyä ja analyysiä ohjaavina käsitteinä.

4.2 Jumaluus

4.2.1 Jumaluus kontekstualisoivana käsitteenä

Aineistoni pohjana toimiva fiktiivinen romaani perustuu antiikin Kreikan mytologiaan, joten avaan tässä osiossa hieman sitä jumalmailmaa, jota teoksessakin sovelletaan. Kuten olen todennut, romaani on tulkinta alkuperäisistä antiikin aikaisista myyteistä, joten Miller on ottanut vapauksia kuvauksissaan näistä jumalista, mutta pohjaa kuitenkin esityksensä mytologian asiantuntijana antiikin aikaisiin kuvauksiin.

Kreikaksi sana *mythos* viittaa kertomukseen. Nämä kertomukset ulottuivat sekä aineellisenä että aineettomana ulottuvuutena kulttuurisesti kaikkien antiikin kreikkalaisten elämään.¹² Muun muassa Homeros keräsi näitä kansankertomuksia muodostaen eepokset, jotka edelleen vaikuttavat länsimaisen kulttuurin perustana. Homeroksen lisäksi muun muassa Hesiodos on runoelmassaan *Theogonia* (Jumalten synty) 700-luvulla eaa. esitellyt antiikin Kreikan jumalia ja muita olentoja. Näiden lisäksi on monia muita kirjallisia lähteitä, joissa käsitellään antiikin mytologian kirjavaa jumalmailmaa. (Kajava 2009, 185–187.)

Antiikin Kreikan mytologiassa esiintyy lukemattomia hahmoja aina jumalista kuolevaisiin, joiden välillä vallitsi selkeä hierarkia. Merkittävimpiä Olympolaisia jumalia oli kuitenkin vain kaksitoista, ja he muodostivat perheen, jonka päänä toimi ylijumala Zeus. Tämän lisäksi Zeuksen veli Hades hallitsi puolisoineen manalaa, joka toimi niin ikään vastavoimana

¹² Vaikka mytologian merkitystä antiikin kulttuurissa onkin korostettu, ei se tarkoita, että siihen ei olisi suhtauduttu myös kriittisesti. Esimerkiksi aikansa filosofit ovat kyseenalaistaneet jumalat ja pyrkineet etsimään loogisempia selityksiä niille (Kajava 2009, 187).

Olympoksen jumalille. Oli tiettyä, että alemmalla tasolla olevien olentojen, kuten ihmisten, ei tulisi vastustaa hierarkiaa, sillä siitä koituisi sanktioita. (Kajava 2009, 184–185.) Näin ollen jumalten hierarkia toimii normien kautta mytologiassa rakenteena, joka vaikuttaa olentojen toimijuuteen (ks. 2.1.1).

Klassisen ajan tutkijan Albert Henrichsin (2010) mukaan antiikin Kreikan jumalilla oli kolme keskeistä, erityislaatuista piirrettä, jotka ne kaikki jakoivat: kuolemattomuus, antropomorfismi sekä jumalalliset voimat. Useiden muiden perinteiden mukaisesti myös antiikin Kreikan jumalat olivat kuolemattomia, mikä erotti heidät ihmisistä perustavanlaatuisella tavalla. Erotuksena esimerkiksi kristinuskon Jumalalle, näillä jumalilla oli yleensä syntykertomuksensa, mutta ei loppua. Kuolemattomuus ei myöskään tarkoittanut jumalten kohdalla kuoleman jälkeistä elämää, vaan juuri ”vapautta kuolemasta”. (Henrichs 2010, 29–32.)

Jumalat olivat lisäksi antropomorfisia eli ihmisenkaltaisia, mutta saattoivat halutessaan esiintyä myös muissa muodoissa (Kajava 2009, 186,191). Antropomorfismi liittyi myös keskeisesti kuolevaisten ja jumalten väliseen vuorovaikutukseen näkyjen kautta, jolloin jumalat olivat paremmin ymmärrettävissä. Muun muassa jo antiikin kreikkalainen filosofi Ksenofanes on nähnyt antropomorfismin osoituksena siitä, kuinka ihmiset luovat jumalat omiksi kuvikseen peilatakseen kulttuurisidonnaisesti käsityksiään ihmisyydestä. (Henrichs 2010, 32–35.)

Jumalilla oli myös erityisiä voimia, jotka toivat heille valtaa antiikin Kreikan ihmisten näkemyksissä. Jumalalliset voimat ja niiden tuoma valta oli vallitsevaa ja laajasti vaikuttavaa; ainoina rajoittavina tekijöinä toimivat oikeastaan vastuualueet ja jumalallinen hierarkia, jotka määrittivät jumalten vallan ja voimien käytön mahdollisuudet. Merkittävää olikin, että voimia ei ilmaistu niinkään jumalten välillä, vaan suhteessa kuolevaisiin. (Henrichs 2010, 35–37.) Yleensä kaikilla jumalilla olikin tiettyjä piirteitä sekä merkityksellinen tehtävä tai tehtäviä, joista heidän tunnettiin ja joiden vuoksi heitä palvottiin. Käytännössä jumalten tehtävissä ja piirteissä oli kuitenkin eroa myyttien ja itse kulttitoiminnan välillä, jossa myyttejä sovellettiin käytännön tarpeisiin sopiviksi. Erityisesti hellenismien myötä jumaliin suhtauduttiinkin synkretistisesti keskittymällä henkilökohtaisempaan jumalsuhteeseen. (Kajava 2009, 191–196.)

Kreikkalaiset omaksuivat jumalia ja kertomuksia ympäröiviltä alueilta ja antoivat niille paikallisia merkityksiä. Jumalia käytettiin hahmoina myyteissä, jotka selittivät muun muassa

yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tapahtumia ja käytäntöjä sekä selittämättömiä luonnonilmiöitä. Kertomalla myytit kerta toisensa jälkeen näistä tapahtumista voitiin käsitellä eri puolia. Näin nämä kansalle vieraammat ilmiöt olivat helpommin selitettävissä jumalhahmojen toimintana. (Kajava 2009, 188–190.)¹³

4.2.2 Kirken jumaluus

Jumaluus vaikuttaa Kirken toimijuuteen teoksessa eri tavoin eri konteksteissa. Näin myös sen tarjoamat puitteet toimivat eri tavoin, sillä Kirken asema ja resurssit ovat erilaisia näissä konteksteissa, minkä vuoksi hänen mahdollisuutensa toteuttaa tavoitteensa ovat erilaiset. (Ks. Ahearn 1999, 13; ks. Gordon 2005, 115–116.) Jumalten keskuudessa hän on ”vain nymfi”, mikä rajoittaa hänen toimintamahdollisuuksiaan enemmän kuin mahdollistaa. Sen sijaan kuolevaisille Kirke on kuolematon jumalatar, jota heidän tulisi opittujen tapojen mukaan palvoa ja kunnioittaa.

Kirken toimijuus riippuu näiden kontekstien lisäksi muista tämän jumaluuteen liittyvistä tekijöistä, jotka haittaavat ja edesauttavat hänen toimijuuttaan. Vallitseva hierarkia kuolevaisten ja kuolemattomien kesken vaikuttaakin siihen, miten häneen suhtaudutaan ja millaista toimijuutta häneltä odotetaan. Kuolemattomuuden vuoksi Kirke on myös kasvanut ympäristössä, jossa kärsimys ja empatia ovat vieraita käsitteitä, minkä vuoksi kohtaamiset näiden tuntemusten kanssa ovat sitäkin merkityksellisempiä Kirken toimijuuden kannalta. Lisäksi, vaikka kuolemattomuus edesauttaa konkreettisemmin tämän toimijuutta, sitovat kuolematon elämä ja sosiaaliset raamit tämän normeista poikkeavan jumalattaren toiminnallisia edellytyksiä merkittävästi.

Kirken mytologinen alkuperä onkin mielenkiintoinen. Hänen isänsä on mahtava auringonjumala, titaani Helios, joka kiertää päivittäin nostamassa ja laskemassa auringon vaunuineen. Sen sijaan Kirken äiti Perse on nymfi, tarkemmin sanoen najadi eli ”lähteiden ja purojen suojelija”. Nymfeillä ei ole juurikaan voimia¹⁴, eivätkä ne ole merkittävässä asemassa jumalten hierarkiassa, kun taas titaanit ovat mahtavia, vanhoja jumalia, jotka ovat olleet paikalla jo maailmaan syntyessä. (Miller 2018, 1.) Kirken vanhempien toimijuudet ovat hyvin erilaisia ja he hyödyntävät eri resursseja, eri tavoin. Kirke siis ehdollistuu lapsuudessaan

¹³ Myös *Kirke* voidaan tulkita yhtenä versiona, jonka avulla toimijuutta käsitellään fiktiivisten hahmojen ja fiktiivisen narratiivin muodossa.

¹⁴ Nymfeillä on silti yleensä erityisiä mereen ja veteen liittyviä kykyjä, joita kuitenkin Kirkellä ei ole (ks. Miller 2018, 1).

hyvin eri tavoille toimia tavoitteiden saavuttamiseksi: äiti saa haluamansa enimmäkseen vetoamalla seksuaaliseen vetovoimaansa, kun taas isä odottaa lähtökohtaisesti ikiaikaisen titaaniauktoriteettinsa puhuvan puolestaan.

Erikoista Kirken identifioitumisen suhteen varsinkin teoksen alussa on se, kuinka Kirke viittaa sekä nymfeihin että titaaneihin ”meinä” (Miller 2018, 1, 13). Näin ollen voidaan katsoa, että Kirke identifioituu alussa perimänsä vuoksi niin nymfiksi kuin titaaniksi tai kokee ainakin jonkinlaista yhteyttä molempiin. Tarinan edetessä Kirke kuitenkin puhuttelee itseään enemmän nymfinä, oletetusti sukupuolensa vuoksi. Identifioitumalla Kirke yhdistääkin itsensä tiettyihin nymfin rooleihin, mikä toimii enemmän rajoittavana tekijänä hänen toimijuuteensa. Sen sijaan titaanin tyttärenä hän on omaksunut tietyn aseman hierarkiassa ja näin myös tiettyjen resurssien olevan käytettävissään.

4.2.3 ”Pelon ketju” eli jumalten hierarkia

Kirke kuvailee olentojen välistä hierarkiaa ”pelon ketjuksi”, jonka hän huomaa käytännössä sisarensa häissä nähdessään ensi kertaa titaanien lisäksi itse Zeuksen ja Olympoksen jumalat sekä kuolevaiset, joiden joukkoon myös voimattomat nymfit on sijoitettu. Hierarkia rajoittaaakin Kirkeä, sillä hänelle osoitetaan jo varhaisessa vaiheessa oma paikkansa siinä, mahtavien Olympoksen jumalten sekä titaanien varjossa. (Miller 2018, 26–27.)

Anna kun kerron totuuden Helioksesta ja kaikista muista. Eivät he välitä, oletko hyvä. Tuskin he piittaavat siitäkään, oletko paha. Ainoa, mikä heidät saa kuuntelemaan, on valta. Ei riitä, että on jonkun sedän suosikki, että miellyttää jotakuta jumalaa vuoteessa. Eikä edes kauneus riitä, sillä kun menet heidän luokseen, polvistut ja sanot: ’Olen ollut hyvä, auttaisitko minua?’, he vain rypistävät otsaansa. Nuppuseni, ei se onnistu. Se on vain kestettävä, kultaseni. — — (Miller 2018, 126–127.)

Keskustellessaan sisarensa kanssa Pasifae sanookin Kirkelle, ettei jumalten saleissa ole ystäviä, vaan jumalat välittävät vain vallasta, eivät siitä, onko henkilö todellisuudessa hyvä tai paha (Miller 2018, 126–127). Muututtuaan Glaukos esimerkiksi kokee asemansa nousseen Kirken aseman yläpuolelle, jolloin hänen käytöksensä Kirkeä kohtaan muuttuu, vaikka hän ihmisenä oli arvostanut tätä jumalattarena ja ystävänä (Miller 2018, 47). Empatialla tai Kirken luonteella ei kuitenkaan ole jumalille merkitystä, vaan vain hänen asemallaan nymfinä sekä sillä, toteuttaako hän ennalta määrättyjä sosiaalisia normeja ja näin roolinsa odotukset. Tarkastelen nymfyden rajoittavia ja mahdollistavia vaikutuksia enemmän kohdassa 4.2, sillä nymfyys on vahvasti kietoutunut Kirken sukupuoleen.

Toisaalta Kirke on kuitenkin oppinut hallitsevalta ja omahyväiseltä isältään titaaniuden tuovan tiettyjä etuoikeuksia, mikä antaa hänelle uskallusta kyseenalaistaa normeja. Hän kokeekin esimerkiksi epäoikeudenmukaisena, kun isoäiti ei suostu auttamaan häntä muuttamaan ihastuksensa Glaukoksen jumalaksi (Miller 2018, 39). Titaanin jälkeläisyys mahdollistaa Kirkelle lisäksi rohkeutta vaatia kunnioitusta myös Olympoksen jumalilta hierarkiasta huolimatta. Kun Apollo tulee saarelle käyttämään Kirkeä ennustuksensa välineenä sekä välittääkseen viestin ennustuksesta Odysseukselle, Kirke suuttuu ja tiuskaisee: ”Että uskallatkin. – Uskallat pahoinpidellä minua omalla saarellani. Minussa virtaa titaanien veri. Tämä tietää sotaa. Isäni –” (Miller 2018, 201). Kohdatessaan Athenan Kirke muistuttaa myös tätä siitä, että hänelläkin on perhe, joka saattaisi kostaa ja muistuttaa tätä sodan mahdollisuudesta, jota uskoo itse Zeuksenkin välttelevän (Miller 2018, 218).¹⁵ Näin Kirke vetoaa titaaniakuperäänsä jumalten keskuudessa pyrkien käyttämään sitä resurssina, vaikka todellisuudessa perhe ei ole hänen tukena.

Hierarkia ja kuolemattomuus vaikuttavat myös siihen, että Kirke ei pitkään aikaan tapaa kuolevaisia. Kysyessään esimerkiksi vanhemmiltaan kuolevaisista hänen isänsä kuvailee heitä sanoin: ”Voisi sanoa, että he ovat muodoltaan samanlaisia kuin mekin, mutta vain siten kuin mato muistuttaa valasta”. Äidin luoma kuva on kärjistetympi: ”samanlaisilta kuin inhottavat, mädännyttä lihaa pursuavat säkit”. (Miller 2018, 3.) Kirken isä koettaa istuttaa Kirkeen hieman jumalallista auktoriteettia esimerkiksi sanomalla, että kuolevaiset olisivat onnekkaita saadessaan nähdä Kirken (Miller 2018, 5). Kohdatessaan ihmisille tulen antaneen Prometheuksen Kirke kuitenkin kysyy tältä uteliaana kuolevaisista. Tämä vastaa, että heitä on monenlaisia, mutta että heitä yhdistää kuolema, jota Kirke ei kuolemattomana tunnista tai ymmärrä. (Miller 2018, 17.) Kirken päähän iskostetaankin ajatus kuolevaisten perustavanlaatuisesta erilaisuudesta, mikä häntä jää kiinnostamaan. Juuri kiinnostus kuolevaisiin ja lopulta rakastuminen yhteen saavat Kirken astumaan ensimmäisiä merkittävämpiä askeliaan toimijana tavatessaan kalastajan nimeltä Glaukos.

Kirke pääsee koettelemaan myös omakohtaisesti jumalallista auktoriteettiaan kohdatessaan Glaukoksen:

Miten jäykkä olinkaan jumalallisessa arvokkuudessani, jota en edes tiennyt kantavani. Ja hän käyttäytyi vielä jäykemmin. Hän vapisi, kun hihani hipaisi hänen omaansa. Hän pälyili jonnekin aina kun puhuttelin häntä. Oivalsin

¹⁵ Titaanien ja Olympolaisten välillä on aikoinaan ollut suuri, maailmaa järjestyttävä sota, jonka Zeus lopulta voitti. Monet titaanit ovat tästä edelleen katkeria ja hautoivat kostoja. (Miller 2018, 11–13.)

tyrmistyneenä, että tunsin ne eleet. Olin elehtinyt tuhannet kerrat samoin – isäni, isoisäni ja kaikkien elämässäni astelleiden mahtavien jumalten seurassa. *Valtava pelon ketju*. (Miller 2018, 32.)

Aluksi hän on kömpelö, mutta seuraamalla muiden jumalten auktoriteetin harjoittamista vierestä vuosien ajan, hän huomaa oppineensa jotain siitä myös itse. Hän osaa muun muassa vaatia – vaikkakin hyvin kohteliaasti – saada purjehtia tämän veneellä. Näin Kirke löytää niin ikään jumaluuden mukanaan tuoman auktoriteetin, jota ei tiennyt itsellään olevan. Glaukos tunnistaa ja tunnustaa hänet jumalattareksi ja käyttäytyy erittäin kunnioittavasti puhutellen häntä asianmukaisesti. Kuitenkin Kirke horjuu auktoriteetissaan päättäessään olla rehellinen ja myöntää Glaukokselle esimerkiksi, ettei voisi siunata najadina kuin makean veden antimia, mitä kykyä hänellä ei edes ole. (Miller 2018, 32–33.)

Kirke ei koekaan jumaluuden tuomaa auktoriteettia omakseen eikä esimerkiksi halua uhrilahjoja tai palvontaa Pasifaen/Minoksen miehistöltä tai Penelopelta, jotka olettavat hänen jumalattarena sitä vaativan (Miller 2018, 102; 283). Jumaluus tarjoaakin potentiaalinen hyödyntää sitä auktoriteetillisena toimijuuden resurssina, ainakin kuolevaisten määräämiseksi, mutta Kirke ei hyödynnä sitä, tietoisesti ja tiedostamatta. Hän on vaatimattomampi jumalallinen toimija, eikä vaadi perinteistä tunnustusta pelkästä jumalattarena olosta. Sen sijaan hän toivoo myöhemmin tunnustusta siitä, että hänen noituutensa otetaan vakavasti (ks. Miller 2018, 49–69).

Toimijuuteen kuolevaisten kanssa vaikuttaa erityisesti Kirken ääni, joka eroaa selkeästi muiden jumalten äänestä (Miller 2018, 4). Se muistuttaa enemmän kuolevaisten ääntä, minkä vuoksi kuolevaiset eivät pelkää häntä, kuten muita jumalia. Toisaalta se, että ääni ei herätä pelkoa, tarkoittaa myös sitä, että hänellä ei ole niin vahvaa auktoriteettia ihmisiin nähden, minkä vuoksi Kirken raiskaajat eivät esimerkiksi kunnioita häntä ja uskaltavat toteuttaa väkivallantekonsa. (Miller 2018, 162.) Näin Kirken jumaluudesta poikkeava ääni mahdollistaa sen, että hän pystyy paremmin lähestymään kuolevaisia ja luomaan tasa-arvoisempia suhteita heidän kanssaan, mutta rajoittaa kunnioituksen määrää, jonka hänen jumaluutensa taas voisi mahdollistaa.

Toisaalta Kirken kuolevainen ääni taas ei miellytä jumalia, jotka pyrkivät hiljentämään hänet niin konkreettisesti kuin kuvainnollisesti. Kirke tyytyykin teoksen alussa enemmän seuraamaan ja myötäilemään vierestä, kun muut käyttävät ääntään. Morgan Thomas (2021) on artikkelissaan tarkastellut sitä, kuinka Kirken äänen voimistuminen ja omien ajatusten ilmaisukyky on yhteydessä hänen autonomiansa – ja näin myös toimijuutensa –

saavuttamiseen; aiemmin mykistetty Kirke laulaa itselleen Aiaialla sydämensä kyllyydestä eikä suostu tulemaan enää hiljennetyksi omalla saarellaan (Miller 2018, 71; 200). Oppimalla käyttämään erilaista ääntään Kirke onnistuu vastustamaan sekä kertomaan eriävätkin mielipiteensä, jolloin hänen toimijuutensa on aktiivisempaa.

4.2.4 Kuolemattomuus

Jumaluuteen liittyy myös tiettyjä käytännöllisiä erityisyyksiä, jotka vaikuttavat Kirken toimijuuteen perusteellisesti. Kirken kuolemattomat silmät tottuvat valon muutoksiin kuolevaisia silmiä nopeammin (Miller 2018, 104). Jumalat tunnistavat esimerkiksi syömisen ja nukkumisen nautinnoiksi perustarpeiden sijaan ja voivat näin ollen halutessaan olla lepäämättä ja ravitsematta itseään (Miller 2018, 17). Jumalat eivät myöskään pidä ylipäättään mistään rasituksesta ja voivatkin voimiansa avulla ottaa toimistaan ikävät puolet pois (Miller 2018, 72). Ajalla ja sen kulumisella ei ole jumalille merkitystä, sillä päivät ja vuosikymmenet ovat helposti yhtä massaa (Miller 2018, 5). Nämä tekijät mahdollistavat Kirkelle halutessaan toiminnallista kestävyyttä ja pitkäjänteisyyttä, joiden avulla toteuttaa tavoitteitaan.

Jumaluuden mahdollistamaan toimijuuteen liittyy myös kipu tai pikemminkin sen puute. Jumalten on vaikeaa, ellei mahdotonta käsittää kipua ja siksi se sekä kiehtoo että kauhistuttaa heitä, kuten myös Kirkeä (Miller 2018, 14–15). Kirke ei esimerkiksi ole ennen Prometheuksen kidutusta nähnyt verta, omaansakaan, sillä jumalat paranevat uskomattoman nopeasti (Miller 2018, 15–16). Prometheuksen kidutuksen jälkeen Kirkeä kiinnostaakin kipu. Hän nappaa isänsä tikarin ja päättää viiltää itseään, mutta ei tiedä pelkääkö enemmän mahdollista kipua vai sitä, ettei tuntisikaan sitä, jos tikari ei vahingoittaisi häntä lainkaan. Hän viiltää itseään tikarilla ja huomaa tuntevansa kipua ja vuotavansa verta. Toisin kuin Prometheuksen kultainen, jumalallinen veri, Kirken veri on kuitenkin väriltään punaista. (Miller 2018, 15; 19.) Näin Kirke huomaa olevansa erilainen ja alkaa jo hieman kyseenalaistamaan paikkaansa jumalten keskuudessa: ”– – olin viettänyt koko elämäni synkkyyden syövereissä, mutta en ollut osa sitä tummaa vettä. Elin vain sen ympäröimänä.” (Miller 2018, 19). Myöhemmin kuolemattomuuden toistuva reflektointi toimii teoksessa keskeisenä tekijänä, joka saa Kirken myös muuttamaan vahvana toimijana elämänsä kulkuaan teoksen lopussa.

Kirken kuolemattomuus toimii sitenkin mahdollistavana resurssina, että Kirke paranee haavoistaan nopeammin¹⁶, kun Helios rankaisee häntä Skyllan muuttamisesta (Miller 2018, 55–56). Hän ei myöskään pyörry, kun häntä raiskataan, vaan pysyy tajuissaan ja tokenee nopeammin voiden sitten kostaa miehille (Miller 2018, 164–165). Näin Kirke kykenee kestävänsä toimijana enemmän fyysistä kipua ja jatkamaan toimintaansa elpyneenä nopeammin. Tähän tekijään tukeutuen Kirke esimerkiksi uskaltaa tavoitella Trygonin piikkiipyrstöä poikansa suojaksi (Miller 2018, 243–247).

Katsellessaan myöhemmin Odysseusta ja tämän miehiä Kirke kuitenkin tulee miettineeksi, miltä hänen kehonsa näyttäisi, jos hänen saamansa iskut eivät olisi parantuneet (Miller 2018, 189). Näin Kirke kehollisuuden kautta pohtii, millaista kuolevaisuus olisi. Kirke reflektoikin usein itseään suhteessa kuolevaisiin, jotka ovat kiinnostaneet häntä aina. Kirken toimijuus näyttäytyy näin jumaluuden näkökulmasta vaivattomampana, kun taas Kirke itse, myös toimijana, kokee kaipaavansa todisteita ajan ja tapahtumien kulusta, joita kuolevaisuus voi tuottaa.

Jumalten suhde tuskaan vaikuttaa muutenkin siihen, miten Kirke ajattelee ja toimii. Jumalia ei esimerkiksi rangaista usein aiheuttamastaan harmista, mikä tekee sanktioista sitäkin merkityksellisempiä ja vakavampia (Miller 2018, 13). Kun Kirke muuttaa Skyllan hirviöksi, hän odottaa Kostottarien saapuvan hakemaan häntä. Kuitenkaan heitä ei kuulu, ja yllättäen Kirke on hieman pettynyt, joten hän ottaa ohjat omiin käsiinsä ja tunnustaa isälleen tekonsa. Alkuun isä ei usko häntä, mutta Aieteen kerrottua sisarusten voimista isä ottaa Kirken teon tosissaan, polttaa tätä ja vetäytyy miettimään rangaistusta yhdessä Zeuksen kanssa. He päätyvät karkottamaan Kirken eristyksiin saarelle, mikä on osoitus Helioksen ja Zeuksen auktoriteetista, mutta myös Kirken voimien – ja toimijuuden – kokemisesta todellisenä uhkana. (Miller 2018, 53–63.)

Toisaalta myös nymfien aseman vaatimattomuus tulee ilmi juuri siitä, että Kirken kokema rangaistus ei ole niin vakava. Kirke näkeekin rangaistuksensa hieman pettymyksenä:

Niissä tyhjissä, täydellisissä huoneissa tunsin oloni – en oikein tiennyt millaiseksi. Ehkä pettyneeksi. Olin tavallaan toivonut, että päätyisin jollekin Kaukasuksen jyrkälle kallioseinämälle, minne kotka aina syöksyisi nokkimaan maksaani. Mutta

¹⁶ Jumalat eivät kuitenkaan voi yleensä itse parantaa toisia, vaan kyky lukeutuu vain mahtavimpien jumalten taitoihin (Miller 2018, 58).

Skylla ei ollut Zeus enkä minä Prometheus. Olimme nymfejä, ei meidän vuoksemme kannattanut nähdä vaivaa. (Miller 2018, 69.)

Nymfejä pidetäänkin niin ala-arvoisina, ettei heidän toimintaansa – oli se sitten positiivista tai negatiivista – oteta yhtä vakavasti, kuin muiden jumalallisten toimijoiden. Kirken toimijuuden erottaa muiden jumalten toimijuudesta juuri se, kuinka hän on tarinansa aikana valmis ottamaan vastuun teoistaan ja pettyykin jälleen, kun häntä jätetään rankaisematta esimerkiksi surmatessaan raiskaajansa (Miller 2018, 167). Rangaistus toimiikin tapana tunnistaa ja tunnustaa Kirken toimijuus, mitä hän toisaalta janoaa.

4.2.5 Tunteet

Koska jumalat eivät käsitä kärsimystä, eivät he myöskään tunne juuri empatiaa muita olentoja kohtaan, kun taas juuri se toimii Kirken toimijuuden katalysaattorina. Toisin kuin monet muut jumalat, Kirke tuntee empatiaa muita olentoja niin kuolevaisia kuin jumalia kohtaan ja päättää toimia heidän hyväkseen. Näin Kirke omalla toiminnallaan vaikuttaa asiantiloihin rakenteiden asettamien valmiiden mallien vastaisesti, hyvin ”inhimillisesti”.

Ensimmäinen merkittävä kohta, jossa Kirke harjoittaa toimijuutta liittyy juuri empatiaan, jota hän kokee Prometheusta kohtaan. Prometheusta rangaistaan, koska hän on antanut kuolevaisille tulenteon kyvyt, minkä vuoksi Zeus on määrännyt hänet kidutettavaksi Helioksen luo, opetuksesi muille titaaneille. Kun kidutus on ohi, muut jumalolennot menevät pitoihin, kun taas Kirke yksinään jää saliin. Pelkästään Prometheukselle puhuminen oli kiellettyä, mutta Kirke uhmaa kieltoa. Hän lähestyy kärsivää Prometheusta varovasti ja tarjoaa tälle nektaria sekä myöhemmin syötävää. (Miller 2018, 16–18.) Kirke lähestyykin kaikkia olentoja, niin jumalia kuin kuolevaisia, alkuun pääosin kiinnostuksella ja hyväntahtoisuudella, mikä ohjaa hänen toimintaansa.

Kirke tuntee empatian lisäksi monia muita yleisiä tunteita, jotka toimivat taustoittavina motiiveina tämän toimijuudelle. Jumalat tuntevat kaikki tunteensa hyvin voimakkaasti. He eivät kuitenkaan ole tottuneet syyllisyyteen, katumukseen, häpeään tai epävarmuuteen, minkä vuoksi niiden tunnistaminen ja käsittely vaativat myös Kirkelta totuttelemista (Miller 2018, 136). Jumalille erityisesti suru on vaikeampi tunne hallita. Kirke kuvailee esimerkiksi, että najadien kyöneleet voivat virrata ikuisesti (Miller 2018, 42). Osa jumalista haluaa surunsa vuoksi muuttua mielummin kiveksi tai puuksi, koska eivät voi kuolla suruun. Kokiessaan Glaukoksen menetyksen tuskaa, Kirke tiedostaakin kuolemattomuutensa ja sen, kuinka hän joutuisi elämään menetyksen tuskan kanssa ikuisesti. (Miller 2018, 48.) Kirken itsekkäät ja

Julmat teot taas perustuvat mustasukkaisuuteen, mitä Kirke kuitenkin myöhemmin katuu. Erityistä Kirken toimijuuden emotionaaliosassa taustassa onkin empatian lisäksi tämän tuntema katumus. Kaikki nämä tunteet ovat kuolemattomasta sankarittaresta huolimatta hyvin inhimillisiä ja toimivat toimijuuden taustalla ohjaten rakentamaan Archerin (2003, 4–9) kuvailemia projekteja, jotka pyrkivät saavuttamaan tiettyjä tavoitteita ja näin muuttamaan asioita.

Näkisin, että Kirken tunteet mieshahmoja kohtaan ovat useammin voimakkaampia, niin positiiviset kuin negatiiviset, kun taas naisia kohtaan hän on pidättyväisempi. Kirken toimijuuteen liittyvät vahvat tunteet liittyvät usein juuri empatiaan mieshahmoja, kuten Prometheusta ja Glaukosta kohtaan, rakkauteen ja suojelunhaluun Telegonosta ja Telemakhosta tai vihaan esimerkiksi raiskaajia kohtaan. Toisaalta esimerkiksi Skyllan muuttaminen liittyy mustasukkaisuuteen, joka on voimakas tunne, mutta muun muassa äitiään, Medeiaa tai Penelopea kohtaan tuntemansa tuntemukset eivät ole tarpeeksi suuria, jotta Kirke toimisi asiantiloja merkittävästi muuttavasti. Kenties tämä ero suhtautumisessa liittyy teoksessa ilmenevän patriarkaatin vaikutuksiin (ks. 4.3.3), mikä osoittaa Kirken ehdollistumista miesten toimijuuden korostamiselle. Joka tapauksessa näen, että juuri Kirken toimijuuden suhteen hänen tuntemuksensa mieshahmoja kohtaan toimii merkittävämpänä tekijänä, kuin naishahmojen.

Lisäksi keskeinen osa Kirken toimijuuden reflektiivisyyttä liittyy mielestäni kuoleman ja ikuisen elämän suhteen pohtimiseen. Esimerkiksi kohdatessaan Skyllan uudestaan Kirke miettii, mitä hänestä tulee, jos tämä saa hänet kynsiinsä: ”Tuhkaa, usvaa? Kuolemattomia luita, jotka laahautuisivat merenpohjassa.” (Miller 2018, 96). Telegonoksen syntymän myötä Kirke tiedostaa pojan kuolevaisuuden avulla myös oman kuolemattomuutensa entistä vahvemmin. Kirke tietää, että poika tulee kuolemaan jossain vaiheessa, mutta pyrkii tekemään kaikkensa, että tämä saisi elää vanhaksi. Samalla hän kuitenkin itse miettii sitä päättymätöntä surua, joka häntä itseään lopulta odottaa. (Miller 2018, 250.) Käännekohtana ja esimerkillisenä toimijuuden kuvauksena teoksessa toimii juuri se, kun Kirke miettiessään oman elämänsä muuttumattomuutta tajuaa, että voisi itse vaikuttaa asioihin (Miller 2018, 309–310).

4.2.6 Jumaluuden vaikutus Kirken toimijuuteen

Jumaluus mahdollistaa Kirkelle ikuisen elämän, mikä merkitsee, että hän paranee haavoistaan eikä tarvitse lepoa ja ravintoa, kuten kuolevaiset. Näin ollen hän kykenee sekä ajallisesti että

fyysisesti kestävämpään toimijuuteen. Kuolemattomana jumalattarena hän on rohkeampi ja uskaltaa ottaa riskejä, sillä tietää olevansa ”vahingoittumaton”. Kipu ja kärsimys ovat tuntemattomia käsitteitä pitkään Kirkelle, mutta jumalalle epätyypillisesti hän kokee empatiaa, jolloin epäkohtien herättämät tuntemukset saavat hänet toimimaan oma-aloitteisesti ja normien vastaisesti. Tämän lisäksi juuri Kirken voimakkaat tuntemukset, olivat ne sitten rakkautta tai vihaa, saavat hänet toimimaan asiantiloja radikaalisti muuttavalla tavalla, mistä seuraa hänen toimijuutensa kehitys.

Jumaluus vaikuttaakin Kirken toimijuuteen sekä käytännössä että käsitysten tasolla, sillä siinä, missä kuolematon keho mahdollistaa kestävämpää toimijuutta ja ”vapauden kuolemasta”, ovat jumalten hierarkia sekä sen toimintaperiaatteet varsin juurtuneita päähahmon sekä muiden hahmojen mieleen ja toimintaan. Kirke ei myöskään koe erityisesti kertomuksen loppua kohden kuolemattomuuttaan ”vapautena”, vaan ennemminkin kahleena, joka erottaa hänet läheisistään. Kirken alkuperä vaikuttaakin siihen, miten hän itsensä näkee, mutta myös siihen, mitä muut, jumalat ja kuolevaiset, häneltä odottavat. (Ks. Henrichs 2010, 29–32; Ks. Kajava 2009, 184–186.)

Toisaalta Kirkellä ei ole Henrichsin (2010) määritelmän mukaisia jumalallisia voimia. Teoksessa ei oteta kantaa siihen, missä määrin Kirke on antropomorfinen, mutta ainakin ihmiset kykenevät näkemään hänet, mikä osoittaa tämän olevan mahdollista hahmolle. Varmasti Kirke on siis jumalatar vain kuolemattomuutensa kautta, mutta merkittävämpää Kirken toimijuuden kannalta on se, kuinka jumalmailman asettama konteksti vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa suhteessa muihin.

Sosiaalinen hierarkia, joka teoksessa vallitsee vaikuttaa merkittävästi niihin rooleihin, jota Kirkeltä odotetaan. Kirken jumaluus vaikuttaa kuitenkin kontekstiriippuvaisesti kahtalaisesti hänen toimijuuteensa. Kirken nymfin rooli, jota käsittelen enemmän seuraavassa osassa, merkitsee jumalten keskuudessa, että hänellä ei ole resursseja tai kykyä tehdä päätöksiä omasta ja toimintansa puolesta. Sen sijaan kuolevaisten seurassa, joita kohtaan Kirke kokee suurta kiinnostusta alusta alkaen, Kirkellä voisi olla jumalattarena enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa, sillä kuolevaiset ovat kulttuurisesti omaksuneet malleja, joiden mukaan jumalia ja jumalattaria tulee kunnioittaa ja palvoa. Kirke ei kuitenkaan kykene hyödyntämään näitä hierarkian mukanaan tuomia resursseja sekä kuolevaisen, auktoriteettittoman äänensä että itsevarmuutensa puutteen vuoksi. Toisaalta Kirke ei koe jumalallista auktoriteettia näiden

tekijöiden vuoksi omakseen, minkä vuoksi hän ei tule hyödyntäneeksi auktoriteettia näin ollen tahallisesti ja tahattomasti.

Teoksen alussa Kirken toimijuus onkin hierarkian vuoksi luonteeltaan passiivista, jolloin hän keskittyy enemmän nymfiytensä asettamiin rajoitteisiin. Keskeistä Kirken narratiivissa on kuitenkin juuri se, kuinka Kirke ryhtyy tietoisesti uhmaamaan jumalten hierarkiaa vastustamalla sen asettamia normeja. Näin Kirke tulee haastaneeksi jumalten valtarakenteita omalla toiminnallaan. Se, että hänet siirretään Aiaian saarelle eristyksiin, osoittaa, että jumalat pitävät häntä ja hänen toimijuuttaan uhkana. Nymfi, jolla on voimia ja valtaa, onkin ennennäkemätön olento, mikä horjuttaa vallitsevaa sosiaalista järjestystä. Näin jumaluus vaikuttaa taustalla Kirken toimijuuteen, joka taas haastaa normista eroten jumaluudelle totunnaisia tapoja.

4.3 Sukupuoli

4.3.1 Sukupuoli teoreettisena käsitteenä

Sukupuoli toimii luokan ja etnisyyden tavoin rakenteellisena tekijänä vaikuttaen siihen, millaista toimijuutta ja millaista käyttäytymistä yksilöltä odotetaan yhteisössä tai yhteiskunnassa. Sosiaalisesti konstruoituva sukupuoli (*gender*) voidaan erottaa anatomisesti ja fysiologisesti määräytyvästä sukupuolen (*sex*) käsitteestä¹⁷. Sosiaalisesti sukupuoli viittaa siis erinäisiin sosiaalisesti ja kulttuurisesti määräytyviin, naisiin ja miehiin kohdistuviin odotuksiin. Sukupuoleen liittyvä sosialisatio tapahtuu oppimalla ja omaksumalla ympäristöstä sukupuolirooleihin kuuluvaa käyttäytymistä ja asenteita, joita kulttuuri ja monet yhteiskunnalliset tekijät vahvistavat esittämällä tietynlaisia sukupuolinormeja. Lapset omaksuvat nämä normit osaksi identiteettiään ja näin toisintavat sitä. On kuitenkin huomattu, että sosialisatioprosessi ei ole näin yksinkertaista, vaan ihmiset muokkaavat ja torjuvat odotuksia, josta seuraa variaatiota ja muutosta. (Giddens & Sutton 2017, 94–95.)

Judith Butlerin (1990) mukaan sukupuoli onkin performatiivista eli sitä ja siihen liittyviä valtasuhteita tuotetaan jatkuvasti esityksen kaltaisesti sen sijaan, että se olisi olemassa muuttumattomana totuutena. Näin ollen sukupuoli on ”tekemistä” ”olemisen” sijaan. Sukupuolta tehdään suhteessa sosiaaliseen kontekstiin, joka määrittää ne normit, joita

¹⁷ Myös biologinen sukupuoli voidaan nähdä sosiaalisesti konstruotavissa olevana käsitteenä, sillä ihmiset pystyvät muokkaamaan sitä mielensä mukaan erinäisin keinoin (Giddens & Sutton 2017, 95).

sukupuoleen liitetään. Nämä normit määrittävät sen, mitä sukupuolirooleilta odotetaan ja näin ihmiset toimivat rooleissaan, jolloin yksilön identiteetti muodostuu normien ohjaaman tekemisen kautta. (Butler 1990.) Tämä kuitenkin tarkoittaa myös sitä, että juuri toimijuuden avulla näitä rooleja voidaan joko uusintaa tai haastaa.

Tämä tukee Giddensin ja Suttonin (2017, 95–96) argumenttia sukupuolen käsitteellisistä muutoksista ja näin myös pohjimmiltaan rakenteellisista muutoksista. Eriyttävää sukupuolta ja siihen liittyviä normeja toisinnetaankin toistamalla siihen liittyvää diskurssia. Sen sijaan subjektifikaatio eli subjektiaseman saaminen on prosessi, jossa on mahdollista toimia toisin, jolloin tapahtuu muutosta toistamalla. (Gordon 2005, 117.)

Sukupuolen vaikutuksia alettiin tutkia yhteiskuntatieteellisesti enemmän vasta 1960-luvulla, jolloin alettiin kyseenalaistaa aiemmin itsestäänselvytenä pidettyjä yhteiskunnallisia normeja muun muassa naisten ja miesten rooleista (Giddens & Sutton 2017, 94). Eri kulttuureilla onkin erilaiset odotukset eri sukupuolten toimijuudesta (ks. Gordon 2005, 115–116). Lisäksi maskuliinisuuden ja feminiinisuuden määrittely vaikuttaa siihen, millaisia piirteitä arvostetaan eli millaista toimijuutta eri sukupuolilta odotetaan. Ihmisten on kuitenkin myös mahdollista luoda omia käsityksiään maskuliinisuudesta tai feminiinisyydestä sen sijaan, että he omaksuisivat suoraan hegemonisia käsityksiä. (Ks. Butler 1990; Gordon 2005, 125–126.)

Connellin ja Messerschmidtin (2005) mukaan sukupuoliroolit, valta ja ihmissuhteet ovat dynaamisessa suhteessa patriarkalisessa yhteiskunnassa. Valta toimii sosiaalisten suhteiden avulla muun muassa auktoriteettina ja ideologiana. Tähän sukupuoleen liittyvään teoriaan liittyy vahvasti myös hegemonisen maskuliinisuuden käsite, joka vaikuttaa ideaalisina käytäntöinä, normeina ja arvoina kaikilla sosiaalisilla ja kulttuurisilla osa-alueilla. (Connell & Messerschmidt 2005, 830–833.) Kaikki feminiinisuuden muodot ovat alisteisia tälle, mistä suuri määrä väestöstä hyötyy (Giddens & Sutton 2017, 95–96). Kautta historian on ollut myös naisia, jotka ovat kehittäneet ei-alisteisia identiteettejä ja elämäntyylyjä, mutta nämä vastustavat feminiiniset narratiivit ovat pitkälti ”piilotettu historiasta” (Giddens & Sutton 2017, 96).

Sukupuolen käsite toimii yhtenä kategoriana, jolla jäsentelen aineistoa sekä teoreettisena käsitteenä, jonka avulla analysoin niitä keinoja, joilla Kirken naissukupuoli vaikuttaa tämän toimijuuteen sekä sitä, mitä toimijuudellisia vaikutuksia tämän sukupuolella on. Näin ollen analyysissä korostuvat sukupuolen performatiivisuus sekä patriarkaattisen yhteiskuntajärjestyksen kulttuuriset vaikutukset toimijuuteen.

4.3.2 Kirken sukupuoli

Kirke ei kuitenkaan ole vain jumala, vaan nimenomaan jumalatar. Jumalatar viittaa naissukupuoleen, minkä vuoksi Kirken identiteettiin ja toimijuuteen liittyy keskeisesti myös naiseus. Judith Butlerin (1990) ajatusten mukaisesti sukupuoli tarjoaa tiettyjä rooleja, jotka vaikuttavat niihin toimintamalleihin, joita sekä yksilö itse että muut häneltä odottavat. Teoksessa ilmenevä patriarkaatin malli tarjoaakin tiettyjä sosiaalisia normeja, jotka määrittävät, millaista toimijuutta sukupuolten edustajilta odotetaan.

Nymfin rooli ja siihen kietoutuvat odotukset sekä sosiaaliset normit vaikuttavatkin merkittävästi Kirken toimijuuteen. Nymfinä Kirkellä ei ole juuri valtaa vaikuttaa asioihin, ja hänen resurssinsa rajoittuvat ulkonäköön ja seksuaaliseen vetovoimaan, joita hänen erikoinen ulkonäkönsä ja vähäinen itsevarmuutensa rajoittavat. Lisäksi miespuoliset hahmot harjoittavat alistavaa valtaa nymfejä kohtaan määrittäen heidän kohtalonsa, jolloin tilaa näiden yksilölliselle mahdollistavalle toimijuudelleen ei käytännössä löydy.

Kirke onkin ehdollistunut sosialisointivälityksellä näille tietyille sukupuolen mukaan määräytyville sosiaalisille rooleille ja normeille, mikä vaikuttaa siihen, millaisia vaikutusmahdollisuuksia hänellä on toimijana (ks. Giddens & Sutton 2017, 95). Alkuun Kirke pyrkii toimimaan näiden normien mukaisesti, vaikka hänen habituksensa ei niihin soviakaan. Rakastamalla kalastajaan Kirke kuitenkin rikkoo hänelle ennalta määrättyä roolia, jonka mukaan hänen tulisi mennä naimisiin prinssin kanssa. Hän alkaa kyseenalaistaa näitä normeja ja ottaa oman toimijuutensa käyttöön toteuttaakseen oman, normeista eroavan tavoitteensa. Näin hän ryhtyy harjoittamaan sukupuolikäsityksiin sopimatonta vastarintaa, jota hän jatkaa elämällä miesten vallasta itsenäistä elämää Aialla, ryhtymällä suhteisiin useamman muun kuolevaisen miehen kanssa ja lopulta synnyttämällä yhden sellaisen lapsen.

4.3.3 Nymfiys

Kirke on äitinsä tavoin nymfi, mikä vaikuttaa vahvasti siihen, miten muut jumalat (ja ihmiset) tämän näkevät. Nymfin rooli tarjoaa tietynlaista toimijuutta, jota mahdollistavat ja rajoittavat erityisesti teoksessa ilmenevän patriarkaatin raamit. Robi Tri Widananto (2021) onkin opinnäytetyössään tarkastellut sitä, miten patriarkaatti vaikuttaa Millerin teoksen naishahmojen elämään julkisella ja yksityisellä tasolla marginalisoiden ja alistaen, stereotyyppien ja väkivallan välityksellä.

Se, miten patriarkaatti toimii yksityisellä tasolla viittaa keinoihin, joilla naishahmoja alistetaan heidän kotonaan. Tämä näkyy siinä, kuinka muun muassa nymfeillä on tietty rooli, jonka mukaan he toimivat miesten halujen kohteena ja jälkeläisten tuottajina. Miehet päättävät kotitalouden asioista, myös Kirken kohtalosta, jolloin Kirken toimijuus ohitetaan täysin esimerkiksi sen suhteen, ettei hän saa päättää kenen kanssa menee naimisiin. (Widananto 2021, 24–28.)

Patriarkaatin toimintaperiaatteet ja vaikutukset välittyvät kulttuurisesti sosiaalisina normeina, joille Kirke on ehdollistunut viettäessään elämänsä alkutaipaleen jumalten seurassa (Widananto 2021, 37–39). Kirke onkin tarkkailemalla muiden jumalten, erityisesti äitinsä ja isänsä toimintaa omaksunut näitä periaatteita, mitkä näin vaikuttavat myös hänen käsityksiinsä toiminnallisista mahdollisuuksistaan ja rajoituksistaan nymfinä.

Kirken sukupuolen merkitys näkyy jo syntymähetkellä. Äidille tyttären syntymä on heti pettymys, mutta säyseitä tyttäriä suvaitseva Helios ei pane pahakseen tyttölapsen syntymää, sillä tämä voisi toimia morsiamena kosijoille, jotka mielellään ottaisivat vaimokseen itse Helioksen jälkeläisen. Kirkelle tehdään heti hänen synnyttyään ennustus, jossa määrätään hänen paikkansa avioliittomarkkinoilla. Isä ennustaa tyttärensä päätyvän naimisiin kuolevaisen prinssin kanssa, mikä on jälleen äidille pettymys, sillä Perse oli toivonut Kirken naivan jumalan. (Miller 2018, 3.) Avioliitto jumalan kanssa on suotavaa, mutta liitto kuolevaisen, vaikka sitten prinssin kanssa, osoittaa tyttären olevan epäsuotuisa morsian, mikä vaikuttaa myös sekä muiden että Kirken itsensä käsityksiin arvostaan ja mahdollisuuksistaan. Näin ollen Kirkelle nymfinä on jo syntymässä ennalta määrätty tietynlainen rooli, jonka puitteissa tämän tulisi toimia.

Nymfeistä sanotaankin, että he eivät ole vain jumalattaria, vaan myös morsiamia (Miller 2018, 1). Näin ollen naispuolisiin nymfeihin liittyy odotuksia naimisiinmenosta ja morsiamena olosta. Heidän elämänsä päämääränä on mennä naimisiin jumalan tai muun olennon kanssa ja synnyttää tälle jälkeläisiä. Ollakseen hyviä nymfejä, heiltä odotetaan myös kaunista ulkonäköä. Nämä ovat heidän ainoat mahdollisuutensa toimijoina. Aietes huomauttaakin Kirkelle tämän tehneen Skyllalle enemmänkin palveluksen muuttaessaan tämän hirviöksi:

Jopa kaunein nymfi on lähes hyödytön, ja ruma olisi yhtä tyhjän kanssa, jos sitäkään. Hän ei pääsisi naimisiin eikä saisi lapsia. Hän olisi taakka perheelleen, häpeäpilkku maailman kasvoissa. Hän eläisi pimennossa, halveksittuna ja parjattuna. Sen sijaan hirviönä”, Aietes sanoi, ”hänellä on aina paikkansa. Hän saa

kunnian kaikesta minkä pystyy sieppaamaan kitaansa. Häntä ei rakasteta sen vuoksi, muttei kahlitakaan. – – (Miller 2018, 61.)

Nymfit eivät kuitenkaan saa itse valita puolisoitaan, vaan miehet tekevät sen heidän puolestaan, kuten Helios Kirken puolesta antaessaan ennustuksen. Silti Kirke rakastuu kuolevaiseen Glaukokseen ja muuttaa hänet jumalaksi, koska ei saa isältään lupaa mennä naimisiin kuolevaisen kanssa. Kun Glaukos on jumala, Kirke pyytää jälleen isältään lupaa voidakseen naida tämän, mutta isä sanoo, että asia on Glaukoksen päätettävissä. (Miller 2018, 38–46.) Kirke osoittaa näin toimivansa tässä vaiheessa kertomustaan patriarkaatin normien mukaisesti ja asettavan miesten toimijuuden oman toimijuutensa edelle.

Toisaalta Kirke myös hyödyntää nymfityttään käyttämällä äidiltään ja sisareltaan opittuja viettelytaitoja saadakseen haluamansa. Hän esimerkiksi liehittelee muita jumalia saadakseen tietoja sodasta titaanien ja Olympoksen jumalten välillä löytääkseen paikan, jossa farmaka kasvaa sekä yrittää vietellä Glaukoksen, jotta tämä valitsisi hänet ja menisi hänen kanssaan naimisiin (Miller 2018, 39; 47). Näin Kirke hyödyntää naispuolisten nymfien objektivointia ja seksualisoimista toimijuuden resurssina.

Kuitenkin Millerin teoksessa naiseus esitetään resurssin lisäksi merkittävänä alistavana tekijänä. Patriarkaatti vaikuttaa rakenteellisella ja julkisella tasolla vähentäen naispuolisten jumalten oikeuksia päättää asioistaan sekä altistaen nymfit seksuaaliselle väkivallalle. Sosiaalisten normien mukaan nymfien osaksi ei ole jakautunut merkittäviä yhteiskunnallisia tehtäviä, vaan esimerkiksi päätöksenteosta vastaavat aina miespuoliset jumalat. (Widananto 2021, 29–33.) Vaikka esimerkiksi Kirken rangaistuksessa on kyse naispuolisten nymfien toimista, päättävät asiasta ainoastaan miehet. Kirkeä ei kutsutakaan neuvostoihin tai merkittäviin keskusteluihin, kuten hänen veljensä, vaan hän jää aina odottelemaan ulkopuolelle (Miller 2018, 23).

Kuitenkaan nymfit eivät ole alisteisia vain jumalille, vaan myös kuolevaisille miehille, jotka saattavat Kirken kuulemien tarujen mukaan käyttää heitä mielensä mukaan. Sekä kuolevaiset että kuolemattomat mieshahmot harjoittavat nymfejä kohtaan ylivoimaa ja käyttävät seksuaalista väkivaltaa vallan välineenä rajoittaen näin merkittävästi heidän toimijuuttaan. (Widananto 2021, 29–39.) Nähdessään siskonsa häissä ensi kertaa kuolevaisia (miehiä) Kirke muistelee kuullessaan kertomuksia asioista, mitä nämä voisivat tehdä yksinäisille nymfeille, millä hän viittaa seksuaaliseen väkivaltaan ja hyväksikäyttöön (Miller 2018, 26). Näin ollen

sekä kuolevaiset että kuolemattomat miehet näkevät nymfit mahdollisina helppoina hyväksikäytön kohteina.

Sukupuolensa asettaman alttiuden Kirke saa tuntea käytännössä, kun saarelle saapuu joukko merimiehiä. Kirke kutsuu heidät kotiinsa ja tarjoaa heille ruoat, ja alkuun miehet kohtelevat häntä kunnioituksella (Miller 2018, 160–162). Pian miehet kuitenkin muuttavat sävyä, jolla he puhuttelevat emäntäänsä:

Kulta. Sana pysäytti minut hetkeksi. Aiemmin minua oli sanottu jumalattareksi, ja jumalattarena olin luullut heidän minua pitävän. Mutta nyt tajusin, etteivät he osoittaneet pelkoa eivätkä harrasta kunnioitusta. Nimitys oli ollut vain liehittävä kohteliaisuus naiselle ylimalkaan. Muistin, mitä Hermes oli sanonut kauan sitten. *Puhut kuin kuolevainen. Sinua ei pelätä niin kuin meitä muita.* (Miller 2018, 162.)

Kirke tunnistaa näin naiseutensa heikkouden, kun hänen vieraanaan olevat miehet kutsuvat häntä jumalattaren sijaan kullaksi. Toisaalta hän ajattelee sen liittyvän myös ääneensä, minkä hän on oppinut tekevän hänestä ”vähemmän jumalan” heikentäen näin jumalallista auktoriteettia. Miehet alkavat kyselemään, missä Kirken isä, veli tai mies on. (Miller 2018, 162–163). Näin raiskaajat ohittavat Kirken oman toimijuuden ja osoittavat kunnioittavansa vain maskuliinista toimijuutta. Kirken asuessa yksin hän ei aiheuta miehille uhkaa, koska kukaan (mies) ei kostaisi hänen puolestaan tai puolustaisi häntä ja hänen kunniaansa. Hän ajatteleekin: ”Jos olisin ollut arvokas kellekään, minun ei annettaisi elää yksin.” (Miller 2018, 170).

Toisaalta raiskauksen jälkeen Kirke ajattelee: ”Olen sittenkin vain nymfi; eihän mikään ole keskuudessamme tavallisempaa kuin tämä.” (Miller 2018, 164). Kirke pikemmin ihmettelee, että raiskaus tapahtui niinkin myöhään, sillä oli jo jumalten keskuudessa eläessään tottunut seksuaaliseen häirintään (Miller 2018, 168). Vaikka nymfejä sanottiin morsiamiksi, heitä pidettiin enemmän kauniina viihdyttäjinä, jotka eivät pakenisi helposti (Miller 2018, 171).

Kirke saa kokea auktoriteettinsa heikkouden naisena myös toimiessaan johtajana. Esimerkiksi matkalla Kreetalle laivan vartiopäällikkö Polydamas ei mielellään tottele häntä, kun hän jakaa ohjeita Skyllan hyökkäyksen varalle, vaan suhtautuu häneen vähätellen ja epäillen. Sen sijaan muututtuaan veljekseen Persekseksi miehet tottelevat häntä välittömästi, mikä tuntui Kirkestä järjettömältä. (Miller 2018, 98–99.) Auktoriteetin muutos saattaa tosin johtua joko Kirken esittämistä maagisista kyvyistä tai sukupuolen muutoksesta tai näiden yhdistelmästä. Hän ei kuitenkaan omana itsenään sopinut auktoriteettiin, minkä voidaan katsoa johtuvan hänen

sukupuolestaan ja/tai kuolevaisesta äänestään. Tämä joka tapauksessa vaikutti hänen mahdollisuuksiinsa käskyjä jakavana toimijana.

Lisäksi Kirke kokee auktoriteettinsa ja toimijuutensa järkkävän, kun hänen isänsä sekä muut jokijumalat lähettävät nymfejä hänen palvelijoihinsa rangaistukseksi esimerkiksi näiden rakastumisesta kuolevaiseseen. Hän kokee voimattomuutta ja itsenäisyyden puutetta, sillä hänellä ei jälleen ole valtaa sanoa vastaan tai vaikuttaa asiaan. Hän kuitenkin iloitsee siitä, että lähetetyt nymfit eivät ole miespuolisia, jotka toimisivat mielensä mukaan tapellen ja kukkoillen. Silti hän huomauttaa, että ”kuitenkaan siitä ei ole vaaraa, sillä poikia ei rangaista.” (Miller 2018, 156–159.) Tämä osoittaa, että miespuolisille jumalille sallitaan erilaista, vapaampaa toimijuutta kuin naispuolisille ja kokee, ettei hänellä naisena olisi mahdollisuutta vaikuttaa myöskään näiden jumalten toimintaan.

Näin ollen sukupuoleen liittyvät nymfiyden vaikuttavat tekijät pikemmin rajoittavat, kuin mahdollistavat Kirken toimijuutta. Hänelle on annettu ennalta tietty rooli, joka hänen tulisi täyttää, mutta joka tarjoaa todellisuudessa vähän vaikutusmahdollisuuksia ympäristön muuttamiseksi. Sen sijaan hänen tulisi tyytyä olemaan miesten määrällävissä ja käytettävissä. Raiskauksen jälkeen Kirke kuitenkin hyödyntää noituuttaan radikaalisti estääkseen samanlaisen hyväksikäytön ja harjoittaa näin toimijuutta muuttaen tätä alistavaa normia.

Naisen alistumisen stereotypia nousee narratiivissa esiin usealla tasolla. Kirken kokemusten lisäksi hän kommentoi sarkastisesti myös sitä narratiivia, jonka runoilijat (Homeros) hänen ja Odysseuksen tapaamisesta loisivat. ”En yllättynyt kuvasta, joka minusta piirtyi: sankarin miekan alistama ylpeä noita polvillaan anelemassa armoa. Naisten nöyryyttäminen tuntuu olevan runoilijoiden pääharrastus. Ikään kuin ei voisi olla tarinaa, jossa emme matelisi itkien jonkun edessä.” (Miller 2018, 181). Näin myös Miller ottaa teoksensa avulla kantaa siihen kuvaan, joka naishahmoista on historiassa niin usein luotu.

Patriarkaatti rajoittaakin Kirken toimijuutta nymfinä merkittävästi niin jumalten kuin kuolevaisten keskuudessa. Teoksessa mieshenkilöt ovat niitä, jotka päättävät asioista Kirken puolesta ja harjoittavat ylivaltaa suhteessa naisiin, jolloin nämä joutuvat toimijoina syrjään vähättelyn ja objektivoinnin tuloksena. Näin patriarkaatti korostaa mahdollista enemmän miesten toimijuutta naishahmojen toimijuuden kustannuksella ja valtarakenne toimii teoksessa sekä ideologisella että auktoriteetin tasolla (ks. Connell ja Messerschmidt 2005, 830–833).

4.3.4 Erilaisuus

Kuten totesin jo aiemmin, sukupuolirooleihin liittyvät sosiaaliset normit vaikuttavat siihen, mitä Kirkeltä nymfinä odotetaan. Hänen odotetaan olevan kaunis morsian, joka tyytyy elämään syrjässä palvellen kiltisti puolisoaan. Kirke ei kuitenkaan ole perinteisesti kaunis nymfi, eikä tyydy osaansa nymfinä, joka ei saa vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Kaunis ulkonäkö ja itsevarmuus toimivatkin seksuaalisen vetovoimana käytännössä nymfien ainoana resurssina. Koska naiseuden asettamat toiminnalliset puitteet ovat niin vahvasti kietoutuneet pinnallisiin seikkoihin, kuten kauniiseen ulkonäköön ja tämän myötä itsevarmuuteen, käsittelen tässä osiossa myös sitä, kuinka kiusaaminen ja Kirken käsitykset itsestään vaikuttavat hänen toimijuuteensa.

Äänen lisäksi Kirken ulkonäkö on jumalille poikkeava eikä edukseen avioliittomarkkinoilla, minkä hänen isänsä tekee tietäväksi heti tämän synnyttyä: “– – Hänen hiuksensa ovat viirukkaat kuin ilveksen turkki. Ja tuo leuka. Sen terävyys ei miellytä.”¹⁸ Näin Kirken ulkonäkö vaikuttaa nymfin roolin toteutumismahdollisuuksiin jo syntymähetkellä, kun hänen isänsä ennustaa hänen pariutuvan kuolevaisen prinssin kanssa jumalan sijaan. (Miller 2018, 3–4.) Huonot edellytykset roolin toteutumiseen vaikuttavat heti negatiivisesti myös hänen toimijuutensa toteutumiseen. Kirke oppii pysymään syrjässä, mutta tämän erilaisuus johtaa kuitenkin siihen, että Kirkeä kiusataan hänen omassa kotonaan sisarusten ja äidin toimesta (Miller 2018, 6–7; 22; 61). Edes isä ei arvosta häntä, vaan haukkuu ja vähättelee Kirkeä lapsistaan huonoimmaksi ja häpeäpilkuksi (Miller 2018, 54; 311; 313). Näin ollen Kirke oppii viettämään elämänsä syrjässä, hiljennettynä ja näkymättömänä.

Kirke onkin vuosien kiusaamisen jälkeen omaksunut sellaisen käsityksen itsestään, ettei ole ”kunnollinen”, rooliin sopiva. Kun Kirke esimerkiksi auttaa Prometheusta, tämä kysyy Kirkelta, onko hän Helioksen tytär. Kirke miettii, että mikäli hän olisi ”kunnollinen” tytär – kaunis tytär – tämä olisi tunnistanut hänet heti isänsä tyttäreksi (Miller 2018, 17). Kirke kokee myös olevansa epäkelpo jumalatar, koska ei kykene nymfinä siunaamaan Glaukoksen verkkoja tai suunnistamaan taitavasti metsässä, kuten muut nymfit (Miller 2018, 37; 68). Näin kaunis ulkonäkö ja jumalalliset kyvyt toimivat normina, jota Kirke itsenään rikkoo, minkä hän katsoo vaikuttavan perusteellisesti hänen arvoonsa ja kykyynsä hyödyntää toimijuutensa

¹⁸ Kirken silmät ovat myös keltaiset, kuten haukan, jonka mukaan Kirke on saanut nimensä (Miller 2018, 4).

potentiaalia jumalten keskuudessa, mihin liittyy myös kohdassa 4.2.1 käsitelty ajatus siitä, että ne nymfit, jotka eivät ole kauniita eivät täytä rooliaan ja ovat siksi arvottomia.

Kirken mollaaminen ei liity vain hänen ulkonäköönsä, vaan myös hänen älykkyytensä vähättelyyn, sillä Kirkeä kutsutaan usein teoksessa hölmöksi. Hölmö ja englanninkielisen sanan *fool* muut suomennokset toimivat teoksessa toistuvina adjektiiveina, joita käytetään kuvaamaan Kirken toimintaa sekä muiden että hänen itsensä puolesta. Yleensä muut pyrkivät tällä osoittamaan Kirkelle, että hän toimii naiivisti tai ajattelemattomasti. Kun muut kerta toisensa jälkeen sanovat Kirken toimintaa hölmöksi, alkaa hän myös itse uskoa olevansa sellainen kyseenalaistaen näin itsensä ja ajatuksensa. Toimijuuden kehittymisen myötä Kirke kuitenkin ottaa tämän kuvauksen haltuunsa haastaen Penelopen sanoin ”Pidät minua houkkana. Narrina, jota voi johdatella mielensä mukaan. –” (Miller 2018, 281). Hän todistaa Penelopelle, että ei ole enää helppouskoinen, vaan varautunut ja valmis käyttämään noituuttaan (Miller 2018, 281–282). Hän osoittaa, että on valmis toimimaan, kuten itse kokee parhaaksi eikä enää naiivisti myötäile muita.

Huono itsevarmuus liittyy teoksen alussa Kirken toimijuuden passiivisuuteen. Erikoinen ulkonäkö poikkeaa normista, minkä vuoksi se heikentää morsiamen ja näin nymfin roolin toteutumisen mahdollisuuksia. Sen sijaan Kirken älykkyyden vähättely ja kyseenalaistaminen hölmöksi pilkkaamalla kiltteyden ja tunteiden vuoksi liittyy hänen toimijuutensa pätevyyden, tarkoituksenmukaisuuden ja tietoisuuden kyseenalaistamiseen. Haastamalla toisen käsitykset itsestä Kirke osoittaa, että sanalla ei ole enää valtaa eikä se määritä häntä enää myöskään toimijana.

4.3.5 Kumppanuus ja äitiys

Teoksessa Kirke osoittaa tuntevansa vetoa miespuolisiin olentoihin, erityisesti kuolevaisiin¹⁹. Vaikka seksuaalisuus ei suoraan ole kytköksissä Kirken sukupuoleen, näen, että hänen suhteensa miesten kanssa kumpuavat siitä. Kirke kiintyy ensin Glaukokseen, sitten Daidalokseen ja Odysseukseen ja lopulta Telemakhokseen. Kirke pohtii tarinansa varrella usein kumppanuuden mahdollisuutta ja kokee rakkaudellisia tunteita, mikä vaikuttaa myös hänen toimintaansa. Rakkaus toimiikin motiivina, mutta Glaukokseen kohdistuneen yksipuolisen rakkauden ja Aiaian karkotuksen jälkeen Kirke ei vaikuta tekevän kumppanuuden etsimisestä tavoitetta. Sen sijaan hänellä on kyllä suhteita useiden

¹⁹ Myös Kirke ja jumalten sanansaattaja Hermes ovat rakastavaisia jonkin aikaa (Miller 2018, 83).

kuolevaisten miesten kanssa, mikä rikkoo normia, jonka mukaan nymfien tulisi olla vain kuolemattomien miesten puolisoita. Aiaian karkotuksen jälkeen Kirke hakee miehistä vain hetkellisesti seuraa eikä tietoisesti pyri kumppanuuteen. Lopulta hän kuitenkin rakastuu Telemakhokseen päätyen näin ennustuksen mukaisesti prinssin morsiameksi, mutta omilla ehdoillaan.

Sukupuolen ja suhteiden myötä myös äitiys tulee vaikuttamaan Kirken toimijuuteen, kun hänestä tulee äiti synnyttäessään hänen ja Odysseuksen pojan Telegonoksen. Kirke saa tietää raskaudestaan jo, kun Odysseus on manalassa, mutta päättää olla kertomatta hänelle, koska tietää, että Odysseuksella on oma tehtävänsä kesken, jota tieto lapsesta vain häiritäisi. Kirke toimii näin tietoisesti pitäen tiedon itsellään ja lapsen täysin omanaan. (Miller 2018, 205–210.)

Kirke kokee raskauden ja synnytyksen kuin kuka tahansa nainen. Hän yllättyy pahoinvoinnista ja synnytyskivuista, joihin edes noituus ei auta. Hän on yksin lähetettyään nymfit pois saarelta ja joutuu toimittamaan synnytyksen itse. Hän rukoilee Eileithyaa, synnytyksen jumalatarta avukseen, mutta häntä ei kuulu. Kirke tajuaa, että joku muu jumala mahdollisesti pidättelee Eileithyaa ja pyrkii näin vahingoittamaan hänen lastansa. Suojelunhalu antaa kuitenkin hänelle lisää tarmoa ja hän huomaa, ettei tarvitse muita. (Miller 2018, 209–212.)

Silti, jumaluudestaan huolimatta, Kirke tuntee riittämättömyyttä Telegonoksen ollessa pieni. Hän luulee tienneensä Odysseuksen ja hänen miestensä vierailun jälkeen kuolevaisista ja heidän tavoistaan, mutta saa huomata, että hänen tietonsa eivät riitä. Telegonos vilkkaana ja tyytymättömänä lapsena ei ole helppo tapaus, ja hänen hoitamisensa vaatii paljon. (Miller 2018, 212; 227.) Kirke pyrkii siitä huolimatta olemaan kärsivällinen ja tekemään kaikkensa ja huomaa olevansa (ensi kertaa elämässään) väsynyt sekä kaipaavansa vanhaa itsenäistä elämäänsä. Lopulta elämä Telegonoksen kanssa kuitenkin muuttuu helpommaksi. (Miller 2018, 212–227.)

Vaikka Telegonoksella saattaa kuolemattoman äidin ansiosta olla erityisiä kykyjä, on tämä muuten isänsä tavoin kuolevainen. Lapsen kuolevaisuuden vuoksi Kirke on jo varhaisessa vaiheessa hyvin suojelunhaluinen tätä kohtaan. (Miller 2018, 209.) Välittäminen tästä helposti haavoittuvaisesta olennoista merkitsee myös sitä, että Kirkellä on olemassa heikkous:

”Koko ikäni olin odottanut, että minua kohtaisi jokin onnettomuus. En ollut epäillyt sitä hetkeäkään, sillä minulla oli toiveita, uhmaa ja valtaa enemmän kuin

olisin muiden mielestä ansainnut, kaikkea, mikä veti salamaniskua puoleensa. Jo kymmenkunta kertaa murhe oli korventanut elämääni, mutta sen tuli ei ollut vielä yltänyt ihoni alle. Noina päivinä hulluuteni kumpusi uudesta varmuudesta: ajatuksesta, että olin kohdannut viimein asian, jota jumalat voisivat käyttää minua vastaan.” (Miller 2018, 213.)

Synnytyksestä asti vaaninut tunne siitä, että joku jumala haluaa vahingoittaa lasta, saakin Kirken pysymään varpaillaan. Lopulta hän ottaa asiat omiin käsiinsä ja kutsuu itse tätä esittämään asiansa. Kun Athena sitten näyttäytyy ja vaatii lasta, Kirke kieltäytyy, vaikka tietää, mitä Olympolaisten uhmaamisesta voi seurata. (Miller 2018, 215–218.) Näin äitiys asettaa tietyn roolin, jonka mukaan Kirke pyrkii toimimaan. Samalla se toimii voimaannuttavana tekijänä ja mahdollistavana motiivina suojelevalle toimijuudelle, mutta myös rajoittaa Kirkeä keskittymään vain tähän tietynlaiseen toimijuuteen.

Myöhemmin kun Telegonos haluaa lähteä tapaamaan isäänsä, Kirke ensin vastustelee peläten pojan puolesta. Hän kuitenkin tajuaa, että ei voi pidätellä tätä, sillä Telegonoksella on oma polkunsa kuljettavanaan. Hän tekee loitsuja pojan matkan suojaamiseksi ja hakee Trygonin pyrstön ollen näin valmis rikkomaan rangaistustaan sekä uhrautumaan poikansa turvallisuuden puolesta. (Miller 2018, 233–248.) Kirke noudattaa äidin rooliaan esimerkillisesti ja asettaa tavoitteensa sopimaan tähän rooliin. Hän hyödyntää muita jumaluuden ja noituuden mukana tuomia resursseja toteuttaakseen nämä tavoitteet. Toisaalta hän myös vahvistaa sukupuoleen liittyviä normeja sekä rakennetta toimiessaan näin, mutta osoittaa, että on valmis vastustamaan muita rakenteita toteuttaakseen juuri tämän roolin.

Äitiyden luoma tunneside poikaan saa Kirken tekemään selkeitä toimintasuunnitelmia tämän suojelemiseksi. Suojelunhalun vuoksi Kirke tekee loitsut Aiaian päälle toimien näin jumalhierarkian vastaisesti, mutta omien tavoitteidensa mukaisesti. Äitiys mahdollistaa Kirkelle uudenlaista välittävää toimijuutta, sillä tämä huomaa pian tekevänsä mitä vain poikansa puolesta. Toisaalta tämä myös tarkoittaa, että hän ei ole enää yksin, hyvässä ja pahassa; poika on hänen heikkoutensa ja vie käytännössä paljon Kirken aikaa ja energiaa, jolloin Kirken ei ole esimerkiksi mahdollista harjoittaa intohimoaan, noituutta. Näin naiseus äitiytenä rajoittaa Kirken itsenäisyyttä ja toimijuutta siinä mielessä, että hän tekee päätöksensä nyt ajatellen myös poikaansa ja äitiyden tuomia velvollisuuksia.

4.3.6 Sukupuolen vaikutus Kirken toimijuuteen

Se sukupuolirooli, jolle Kirke on sosialisointivälityksellä teoksessa ehdollistunut, toimii lähinnä rajoittavana tekijänä tämän toimijuudelle. Kirkellä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa

omaan elämäänsä ja ympäristöönsä jumalten keskuudessa, vaan hän on täysin mieshahmojen armoilla. Hän asettaakin pitkään miesten toimijuuden omansa edelle tyytyessään rooliinsa syrjittynä nymfinä. Kirkellä on nymfinä huomattavasti vähemmän valtaa kuin miespuolisilla jumalilla, mutta myös miespuolisilla ihmisillä jumalallisesta hierarkiasta huolimatta. Kirkellä ei olekaan juuri mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä tai asettaa omia, roolistaan eroavia tavoitteita eikä resursseja toteuttaa niitä.

Nymfinä Kirke kokee myös alistamista ja seksuaalista väkivaltaa, mikä tekee hänestä enemmän vallankäytön objektin kuin toimijuuttaan käyttävän subjektin. Vasta raiskauksen jälkeen Kirke kääntää asetelman pääläelleen ja hyödyntää noituutta kostaakseen miehille, jotta ei olisi enää objektin asemassa. Alistaminen näkyy myös siinä, kuinka Kirkeä ei osallisteta mukaan päätöksentekoon tai anneta auktoriteettia pelkän tämän sukupuolen perusteella eikä näin tunnusteta tämän toimijuutta jumalten keskuudessa. Sen sijaan Kirkelle on ennalta määrätty oikeudettoman, resurssittoman ja avuttoman nymfin rooli, mikä määrittää hänen toimintaansa.

Hegemonisen maskuliinisuuden ja patriarkaatin vuoksi hänen resurssinsa naisena rajoittuvat käytännössä seksuaaliseen vetovoimaan, jota hänellä ei juuri ole erikoisen ulkonäkönsä ja heikon itsevarmuutensa vuoksi. Isänsä saleissa Kirke on ehdollistunut näkemään muilta nymfeiltä ja jumalattarilta sellaista toimijuutta, jossa seksuaalista objektivointia ja vetovoimaa käytetään resurssina. Erikoisen ulkonäkönsä ja kiusaamisen vuoksi Kirke ei kuitenkaan kykene hyödyntämään näitä resursseja. Käsitykset ”oikeanlaisesta nymfydestä” vaikuttavat varsinkin romaanin alussa Kirken käsityksiin itsestään ja mahdollisuuksistaan.²⁰ Epätavallinen ulkonäkö vaikuttaa resurssin puutteena näin rajoittavalla tavalla tämän ennaltamäärätyn toimijuuden toteutumiseen.

Toisaalta itsenäistyttyään ja irtauduttuaan välittömän patriarkaatin vaikutuksesta Aiaialla Kirkestä tulee äiti, mikä vaikuttaa hänen päätöksentekoonsa ja toimintaansa merkittävästi. Äidinvaistot kehottavat häntä pitämään lapsen elossa ja suojelemaan tätä vaaroilta sekä laittamaan tämän tarpeet omiensa edelle. Hän luo toiminnallaan saaresta lapselle illuusion ”idyllistä”, jossa ei ole juuri huolia ja vaaroja (ks. Macmillan 2019, 33–34). Hänellä on myös äitinä resursseja pitää huolta lapsestaan, jotka kumpuavat biologisesti hänen sukupuolestaan. Toisaalta sukupuolensa vuoksi Kirken on kuitenkin mahdollista olla äiti, minkä vuoksi nämä

²⁰ Tämän voidaan katsoa myös sopivan yhteen sen ajatuksen kanssa, jonka mukaan jumalten tehtävien merkitys antiikin Kreikan mytologiassa oli suuri (ks. Kajava 2009, 191–195).

tekijät ovat osa hänen toimijuuttaan. Miller on kuvaillut Kirken kokemuksia äitiydestä hyvin samaistuttavasti: hän kokee niin leijonaemon suojeluvaistoa, epäonnistumisten ja väsymyksen tunteita, jotka muistuttavat raskaudenjälkeistä masennusta kuin suurta rakkautta poikaansa kohtaan. Nämä naiseudesta kumpuavat tuntemukset vaikuttavat siihen, että Kirke toimii entistä tarmokkaammin poikansa hyvinvoinnin puolesta, vaikka ne riitelisivät esimerkiksi jumaluuteen liittyvän hierarkian kanssa.

Vaikka patriarkaatin asettamat toiminnalliset puutteet ovat rakenteellisesti syvälle juurtuneita teoksen yhteiskunnan toimintaan, Kirke toimijuutensa avulla tulee haastamaan normeja toteuttaen samalla omalta osaltaan rakenteellista muutosta (ks. Butler 1990). Rakastuminen kuolevaiseen ja toimiminen tämän kumppanuuden hyväksi sekä miesten seksuaalisen hyväksikäytön vastustaminen osoittavat nymfin sukupuoliroolia hylkivää toimijuutta, eikä Kirkestä koskaan tulekaan sellaista morsianta, jota nymfeiltä perinteisesti odotetaan, vaikka hän päätyykin yhteen isänsä ennustuksen mukaisesti prinssin kanssa (Miller 2018, 3). Näin Kirke määrittelee itse toimintansa avulla uudelleen niitä käsityksiä, mitä naiseus hänelle merkitsee (ks. Gordon 2005, 125–126). Sukupuoli ei rajoitakaan häntä pelkän voimattoman nymfin rooliin, vaan hän äitiyden ja noituuden avulla löytää mahdollisuuksia toteuttaa naisuuttaan omilla ehdoillaan.

4.4 Noituus

4.4.1 Noituus kontekstualisoivana käsitteenä

Vaikka *noituus* ei jumaluuden tavoin ole yksi perinteisistä toimijuuteen yhteiskunnallisesti vaikuttavista tekijöistä, toimii se niin ikään kontekstualisoivana käsitteenä aineiston jäsentämisessä ja analysoimisessa. Noituuden käsitteellä onkin useita eri määritelmiä, jotka näkyvät paremmin sen englanninkielisten käännösten määritelmäeroissa. Molemmat sanat *witchcraft* ja *sorcery* merkitsevät suomeksi noituutta ja niitä käytetään usein synonyymeinä, vaikka niistä voidaan erottaa myös tietyt merkityserot (Durrant & Bailey 2012, 166).

Sorcery viittaa ”kaikkiin yleisiin maagisiin käytäntöihin, joiden oletetaan toimivan tiettyjen sanojen tai eleiden tai tiettyjen esineiden kautta” (Durrant & Bailey 2012, 188). Näin ollen sitä voidaan käyttää sekä hyvään että pahaan. Noituus ei tässä mielessä myöskään sisällä juuri rituaalisia piirteitä ja sen ajatellaan olevan opittavissa, kun taas *witchcraft* saavutetaan perimällä, jolloin voimat tulevat itse noidasta. Lisäksi *witchcraft* viittaa juuri pahansuopaan noituuteen, joksi se noitavainojen aikana miellettiin. (Durrant & Bailey 2012, 166–167,188.)

Magia (*magic*) taas toimii operatiivisena käsitteenä, jolla tarkoitetaan niitä moninaisia keinoja, kuten loitsuja ja ennustamista, joiden avulla pyritään saamaan apua henkimaailmasta omien intressien toteuttamiseen (Durrant & Bailey 2012, 127). Näin ollen magia on asia, jolla noituutta sen molemmissa esitellyissä merkityksissä harjoitetaan.

Singh (2021, 3) taas määrittelee noituuden (*witchcraft*) käsittävän erinäisiä ”okkultistisia metodeja”, joilla pyritään vaikuttamaan asiantiloihin. Näitä metodeja (magiaa) voivat olla esimerkiksi loitsut ja kiroukset, riitit sekä manipuloidut objektit. Noituuteen kuuluu myös ajatus siitä, että näitä metodeja voidaan käyttää sekä sosiaalisesti hyväksytyihin että tuomittaviin asioihin. (Singh 2021, 3.) Näin ajateltuna noituus muistuttaa Giddensin (1984, 9) esittämää määritelmää toimijuudesta ”kykynä käyttää valtaa tai vaikuttaa siten, että tuottaa muutoksen asiantilassa”. Näenkin, että noituus sopii yhteen tarkasteltavaksi toimijuuden käsitteen sekä sitä ympäröivän teoreettisen viitekehyksen kanssa.

Vaikka noidista on olemassa tiettyjä yhteisiä kulttuurisia käsityksiä, eivät noidat kuitenkaan ole homogeeninen joukko, vaan hahmo voidaan määritellä useilla eri tavoilla (Gaskill 2010, 20). Noituutta voidaan lähestyä myös siitä näkökulmasta, että se voi olla joko osa identiteettiä tai vain tekemistä: joku voi olla noita, kun taas toinen harjoittaa noituutta. (Gaskill 2010, 19) Näin se voi vaikuttaa keskeisesti henkilön toimijuuteen joko toiminnan tai identiteetin välityksellä.

Esimerkiksi azandelaisten keskuudessa noituus on jotakin, joka on noitien ruumiissa ja joka siirtyy periytymällä isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle. Noituus kasvaa yleensä ruumiin varttuessa. Noidat kuitenkin voivat olla käyttämättä kykyjään, joten toiminta ei ole välttämätöntä. Toiminta välittyy psyykkisesti, sielun välityksellä ja se vaatii selkeää kohdennusta ja tahdonvoimaa. (Evans-Pritchard 1976, 1–13.) Noituutta harjoitetaan suhteessa toisiin yksilöihin ja yleensä reaktiona omaan epäonneen, jonka ajatellaan olevan noituuden tulosta (Evans-Pritchard 1976, 56). Sen sijaan noituus ei ole osa ihmisten identiteettiä, vaan juuri toimintaa (Evans-Pritchard 1976, 63–64).

Hyödynnän kaikkia näitä näkemyksiä noituudesta analysoidessani Kirken noituutta ja sitä, kuinka se vaikuttaa tämän toimijuuteen. Näin ollen pyrin erottamaan eri noituuden

määritelmät toisistaan tarkastelussani, mutta en käytä vain yhtä noituuden määritelmää saadakseni kokonaisvaltaisemman kuvan hahmon noituuteen liittyvästä toimijuudesta.²¹

4.4.2 Kirken noituus

Kirke on teoksessa ennen kaikkea *farmakis* eli noita. Kuten jo aiemmin totesin, Kirke on hahmona tunnettu noituudestaan, erityisesti muodonmuutoksistaan. Esitän, että juuri noituus toimii myös tässä teoksessa Kirken toimijuuden keskeisimpänä mahdollistavana tekijänä. Noituuden avulla Kirke pystyy konkreettisesti vaikuttamaan ympäristöönsä, mutta myös saavuttaa itsenäisyyden ja itsevarmuutta, joiden avulla hän kykenee aktualisoimaan toimijuutensa potentiaalin. Lisäksi hän pystyy hyödyntämään noituutta resurssina jumaluuden ja sukupuolen vaikuttamien tavoitteiden toteuttamiseen sekä näiden rajoittavien rakenteiden vastustamiseen.

Näin noituus antaa Kirkelle voimia ja valtaa, joita hänellä ei jumaluuden ja naiseuden puitteissa ole. Nämä voimat hän kuitenkin omaksuu harjoittelemalla, mikä osoittaa tietoista ja tarkoituksenmukaista sekä päämäärätietoista toimijuuden harjoittamista. Uutena voimana noituus myös vaikuttaa ohittavan ne rajoitteet, mitä jumaluus ja sukupuoli Kirken toimijuudelle asettavat. Noituus on näin keskeinen tekijä, jonka avulla Kirke pystyy vaikuttamaan niihin rakenteisiin, jotka muuten rajoittaisivat hänen toimintamahdollisuuksiaan.

Magian vaikutus toimijuuteen ei kuitenkaan ole konteksteista tai tilanteista riippumatonta, vaan sen harjoittamisella on myös tietyt rajoituksensa. Noituus on teoksessa hyvin paikallista ja intuitioon sekä tarkoituksenmukaisuuteen perustuvaa. Sen avulla Kirken on kyllä mahdollista vaikuttaa ympäristöönsä melko vapaasti, mutta esimerkiksi äitiys ja empatia estävät häntä käyttämästä sitä mielivaltaisesti.

Koska lähestyn Kirken noituutta enimmäkseen mahdollistavana tekijänä, osion rakenne eroaa edellisistä siinä, että keskityn enemmän Kirken noituuden erityislaatuisuuteen ja siihen, kuinka ja mihin tarkoituksiin hän sitä käyttää sen sijaan, että keskittyisin pelkästään siihen, mitkä tekijät siinä mahdollistavat tai rajoittavat Kirken toimijuutta. Silti tarkastelen myös

²¹ Teoksessa Kirkeä kutsutaan *farmakiseksi*, mikä tarkoittaa noitaa, mutta sanalla ei ole teoksen ulkopuolista määritelmää, joka vaikuttaisi noituuden analysointiin.

noituuden mahdollisuuksia ja rajoituksia, sillä myös ne kuuluvat raameihin, joiden mukaan Kirke noitana voi toimia.

4.4.3 Noituus ja voima

Teoksessa käsitellään noituuden alkuperää, mutta lopullista vastausta kysymykseen ei anneta, vaan aihe jää osittain avoimeksi. Kaikilla Kirken sisaruksilla on maagisia kykyjä, joten Kirke pitää ensin auringonjumalaisäänsä kykyjen alkulähteenä. Myöhemmin Kirke kuitenkin epäilee, olisivatko sisarusten voimat peräisin heidän nokkelalta äidiltään, joka onnistuu aina saamaan kaikki taipumaan tahtoonsa. (Miller 2018, 57; 135.) Myös sekä Pasifae että Aietes esittävät näkemyksensä siitä, mistä ja miten maagiset kyvyt tulevat noidalle. Pasifaen mukaan noituus kumpuaa inhosta, kun taas Aietes sanoo Kirkelle, että noituuden vain ”löytää”, eikä sitä voi opettaa (Miller 2018, 59; 127). Kokemustensa perusteella Kirke kuitenkin näkee asian toisin: hänen mielestään ei tarvitse olla kuolematon tai noidan jälkeläinen ollakseen noita, vaan noituutta voi opetella, sillä se perustuu Kirken mielestä pitkälti harjoitteluun ja tahdonvoimaan (Miller 2018, 292–293). Tämä pohdinta muistuttaa Durrantin ja Baileyn (2012, 166–167) näkemyksiä noituuden alkuperästä.²² Hyödynnän tässä tutkielmassa juuri Kirken ”määritelmää” verratessani tämän noituutta toimijuuden teoreettisempiin määritelmiin.

Kirke tiedostaakin, että noituuden tuomat voimat eroavat jumalten voimista. Toisin kuin jumalten voimat, jotka saadaan syntymässä, kyky hyödyntää magiaa saavutetaan harjoittelun tuloksena. Kirke esimerkiksi kerää yrttinsä ja ottaa talteen niiden voiman täysin itse (Miller 2018, 204–205). Harjoittelu vaatii enemmän eikä noituus ole yhtä vaivattomasti saavutettavissa kuin jumaluuden antamat voimat, joiden avulla kaikesta voi ottaa ikävät ja raskaat puolet pois. Kirke kokeileekin erilaisia tapoja käsitellä kasveja ja muita luonnon antimia saadakseen niiden voimat loitsuihinsa. Osa onnistuu heti, kun taas osa epäonnistuu, jolloin hän jatkaa yrittämistä. Hän oppii, että jokainen kasvi ja loitsu on erilainen. Harjoittelun onnistumisen tuloksena Kirke kuitenkin kokee vahvaa voimaantumista. (Miller 2018, 72–76.) Käydessään myöhemmin sisarensa ”työhuoneessa” Kirke myös kokee olevansa siskoaan parempi noita, koska näkee noituuden eteen enemmän vaivaa (Miller 2018, 111). Vaikka Kirke on jumalattarena vaatimattomampi toimija, joka ei kykene hyödyntämään resurssejaan, on hän noitana elementissään.

²² Aieteen ja Pasifaen kuvailemaa noituutta voidaan pitää enemmän *witchcraftin* kaltaisena noituutena, jossa maagiset kyvyt tulevat niin ikään periytyväällä tai noidasta itsestään, kun taas Kirken noituus muistuttaa enemmän *sorceryn* määritelmää eli opittavissa olevaa noituutta (ks. Durrant & Bailey 2012, 166–167; 188).

Koska noituus on uusi, tuntematon voima, jolla voisi olla suurempaa valtaa kuin jumalilla, herättää se pelkoa muissa jumalissa. Aietes esimerkiksi huomauttaa Kirkelle, etteivät jumalten lait rajoita noituutta (Miller 2018, 60). Kirken isoäiti esimerkiksi järkyttyy ja kieltää tätä puhumasta farmakasta enää, kun Kirke kysyy, voisiko sitä käyttää Glaukoksen muuttamiseen (Miller 2018, 39.) Jopa ylijumala Zeus tunnistaa noituuden erityislaatuisuuden. Kirken karkotus toimiikin osoituksena siitä, että Zeus ottaa noituuden tosissaan ja vaatii toiminnasta esimerkillistä rangaistusta (Miller 2018, 128). Noituus tarjoaa siis pelkoon pohjautuvaa valtaa siinä hierarkiassa, joka rajoittaa Kirkeä nymfinä niin sukupuolensa kuin jumaluutensa puolesta. Pasifaen huomautus siitä, että jumalat välittävät vain vallasta vaikuttaa näin pätevän siihen, että Kirke ja hänen toimijuutensa otetaan tosissaan, kun hänellä on valtaa, jota hän voi käyttää muita vastaan (ks. Miller 2018, 126–127; ks. Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 173–174).

Käytyään Kreetalla Kirke saa nähdä, kuinka myös kuolevaiset pelkäävät noituutta. Vaikka kreetalaiset olivat kuulleet Pasifaesta ja hänen kyvyistään, kiiri sana myös nopeasti Minoksen taltuttaneesta Kirkestä, siskonoidasta, jota palvelijat välttelivät (Miller 2018, 119). Hän varoittaakin myös Medeiaa, että ihmiset saattaisivat kääntyä häntä vastaan Iolkoksessa (Miller 2018, 150). Näin ollen voisi ajatella, että Kirke tunnistaa noituudella olevan pelon tuomaa valtaa ja auktoriteettia sekä kuolevaisten että kuolemattomien keskuudessa.

4.4.4 Muutos ja suoja

Kirken noituudessa muodonmuutokset sekä luonnon antimet, erityisesti kasvit, ovat keskeisessä osassa. Maagisista kasveista etenkin *farmaka* ja *moly* ovat hänen eniten käyttämiään ja ne nostetaan teoksessa erityiseen asemaan. Koska kasvit liittyvät niin vahvasti Kirken noituuteen ja toimivat mahdollistavana osatekijänä tämän voimaannuttavalle toimijuuden kehitykselle, käsittelen tutkielmassani hieman myös niitä ja sitä, millaisessa osassa ne ovat Kirken toiminnassa noitana.

Farmaka – muuttaminen

Kirken erikoisuus noitana on hänen kykynsä muuttaa asioita. Tähän hän käyttää yleensä *farmakaa*, joka on kasvi, jolla on muuttava voima. Teoksessa sillä on vielä erityisempi rooli: sen avulla olento voidaan muuttaa juuri todelliseen muotoonsa. Noituutta kutsutaankin teoksessa *farmakeiaksi* ja noitaa *farmakikseksi*, mikä korostaa kasvin merkitystä toiminnassa. (Miller 2018, 57–58.)

Kun Hermes kertoo Kirkelle Aiaiaista, hän mainitsee, että se on sama paikka, jossa Helios ”luovutti voimansa Zeukselle ja todisti uskollisuutensa. Tämän saaren yllä taivaalla hän kukisti titaanijättiläisen ryvettä maan vereen.” (Miller 2018, 82). Tällä Hermes viittaa siihen, kuinka kasvien voima on peräisin jumalten verestä ja näin ollen Aiaian maaperä sekä sen kasvit ovat erityisen maagisia. Hermes huomauttaakin Kirkelle, onko todella sattumaa, että Helios lähetti Kirken juuri tuolle saarelle, mikä tarkoittaisi, että isä toisaalta mahdollisti tyttärensä maagisten kykyjen kehityksen samalla, kun rankaisi tätä. (Miller 2018, 82.)

Käyttäessään magiaa ensimmäisen kerran Kirke hyödyntää juuri farmakaa muuttaakseen Glaukoksen jumalaksi. Ensin hän koettaa saada niiden voiman aktivoitua käsittelemällä niitä parilla tapaa sekä kokeilemalla erilaisia taikasanoja. Kuitenkin kuuntelemalla intuitiotaan Kirke aavistaa, että kukkien voima perustuu niiden ydinnesteeseen. (Miller 2018, 42.) Siinä mielessä intuitio toimii noituuden taustalla ja näin noituus on myös niin ikään löydettävissä (vrt. Miller 2018, 59).

Myöhemmin mustasukkainen Kirke muuttaa myös Skyllan farmakan avulla hirviöksi viemällä kukkia poukamaan, jossa Skylla kylpee (Miller 2018, 48). Kun Kirkeä rangaistaan Skyllan muuttamisesta, Aietes tulee takaisin ja kertoo myös muille jumalille farmakasta, kasvista, joka kasvaa jumalten vuodatetusta verestä: ”Ne ovat peräisin itse maasta, eivätkä niitä siis sido normaalit jumaluuden lait.” Hän kertoo, kuinka kaikilla Helioksen lapsilla on kyky hyödyntää farmakan voimaa. (Miller 2018, 23; 57–58.) Näin Aietes korostaa noituuden mahdollisuuksia ja valtaa, joka sisaruksilla voisi olla suhteessa jumaliin.

Myöhemmin Kirke käyttää jälleen muuntamiskykyjään luomalla illuusiotaian Skyllan hämäämiseksi, jotta voisi muuttaa tämän ennalleen. Muuttaakseen itsensä veljekseen Persekseksi hän sivelee huulilleen luonnon antimista tehtyä tahnaseosta. Aiemmin hän oli muuttanut vain eläimiä ja kasveja, mutta ei itseään, mikä saa Kirken epäröimään, mutta hän tiedostaa, että epäily on pahinta tialle ja keskittää ajatuksensa Persekseen kutsuen tahdonvoimalla tämän itseensä piirre kerrallaan. (Miller 2018, 98–99.)

Eräänlaisena sovitustyönä Kirke päättää yrittää vielä teoksen lopussa surmata Skyllan. Jälleen hämäämällä Skyllaa Kirke onnistuu heittämään Skyllan kitaan liemen, johon hän on lypsänyt keihästä Trygonin myrkkyä, lisännyt siihen kreetanmeiramia, sypressinjuurta, Aiaian kallioiden siruja ja puutarhan multaa sekä omaa punaista vertaan. Hän lausuu taikasanan ja lopulta Skylla muuttuu kiveksi ja vajoaa mereen. (Miller 2018, 317–319.) Vaikka Kirke useaan otteeseen teoksessa katuu Skyllan muuttamista, toteaa Kirke tapauksen antaneen

hänelle sekä noituuden että elämän (Miller 2018, 85). Skyllan muuttaminen mahdollistikin Kirken toimijuuden vapautumisen sitä rajoittavista nymfin rakenteista, jolloin Kirken oli myös mahdollista sovittaa tekonsa hyödyntämällä toimijuuttaan ja noituuttaan.

Muuttava noituus onkin keskeinen toistuva elementti Kirken toimijuuden kehityksessä, sillä farmaka toimii käytännössä asiantiloja konkreettisesti muuttavana tekijänä. Muutti Kirke sitten Glaukoksen jumalaksi tai merimiehet sioiksi, Kirke osoittaa omalla toiminnallaan vaikuttavansa ympäristöönsä. Lopulta juuri muuttava magia mahdollistaa Kirkelle sen, että hän kykenee muuttamaan elämänsä kuolevaiseksi, mitä käsittelen myöhemmin tässä osiossa.

Moly – suojeleminen

Toinen keskeinen maaginen kasvi teoksessa on *moly* eli juuri, jonka Kirke nimeää jumalten vanhan kielen mukaan. Moly on ”maidonvalkea, sormenkynnen kokoinen pieni kukka”. Se kasvaa Aiaialla juuri Kirken isän vuodattaman jättiläisen verestä. Niillä on apotropian eli pahan torjumisen voima. Kirke kutsuu sitä myös ”kirouksenmurtajaksi” ja ”vartijaksi ja turvaksi tuhoa vastaan”. Lisäksi siihen liittyy ajatus erityisestä puhtaudesta ja uskollisuudesta. (Miller 2018, 87.)

Kirke käyttää molya puolustautumiseen. Kirke hyödyntää molya osana maagista seosta muun muassa yrittäessään muuttaa Skyllan ennalleen. Tässä moly on tarkoitus ”murtaa kirous ja torjua paha ajatus, joka oli alun perin muuttanut Skyllan”, mikä ei kuitenkaan onnistu. (Miller 2018, 97–101.) Lisäksi Kirke hyödyntää molya torjuakseen Apollon, kun tämä käyttää Kirkeä ennustuksensa välineenä (Miller 2018, 201). Moly ja näin noituus toimivat Kirkelle resurssina torjua häntä ja hänen toimijuuttaan uhkaavia tekijöitä.

Itsensä lisäksi Kirke käyttää noituuttaan myös poikansa suojelemiseen. Esimerkiksi odottaessaan Telegonosta hän tekee illuusiotaian, jonka avulla saari näyttää pahaenteiseltä merimiehille, koska tietää olevansa kykenemätön puolustamaan sitä tilassaan (Miller 2018, 210). Lisäksi Kirke auttaa loitsuin suojaamaan Telegonoksen veneen uppoamiselta sekä sitoo Trygonin pyrstön vanhaan keihääseen molylla, jotta Telegonos ei myrkyttäisi sillä itseään, kun tämä päättää lähteä tapaamaan isäänsä (Miller 2018, 240; 247).

Silti moly käytössä on farmakaa enemmän ”aukkoja” ja rajoituksia: ”moly pystyy torjumaan taian, mutta ei kolmikärkeä, ei ukonnuolta.” (Miller 2018, 215). Näin ollen molya voidaan käyttää torjumaan maagiset voimat, mutta ei mahtavimpien jumalten hyökkäyksiä. Lisäksi se osoittaa, että Helios oli oikeassa sanoessaan, että kukaan ei voi kumota toisen jumalan tai

kohtalottarien tekosia (Miller 2018, 51). Näin edes noituus ei mahdollista täyttä valtaa tai ohita voimiin perustuvaa hierarkiaa.

Suojausloitsu

Kun Athena uhkaa Telegonosta, Kirke tekee kaksi suurta loitsua saaren suojaksi:

Toisessa oli pisara manalan verta ja molya, toisessa hippu saareni jokaista osaa, kaikkea sen kalliosta suolakenttiin. – – (Miller 2018, 222).

– – nousin korkeimmalle huipulle, paljaalle kalliolle raskaan taivaan alle. – – Nyt saatte todistaa Kirken, Aiaian noidan mahtia. Kaadoin verestä uutetun seoksen kalliolle. Se sihahti kuin sula pronssi vedessä. Ilmaan pöllähti valkoista usvaa, se kohosi ylemmäs ja levisi. Se tiivistyi ja muodosti saaren ylle mahtavan kaaren sulkien meidät sisäänsä. Elävän kuoleman kerros. Jos Athene tulisi, hänen olisi pakko väistyä kuin hain, joka kohtaa makeaa vettä. Toisen taikani tein kaaren alla. Lumous oli punottu itse saareen, jokaiseen lintuun, maaeläimeen ja hiekanjyvään, jokaiseen lehteen, kiveen ja vesipisaraan. Merkitsin ne ja kaikki niiden vatsassa uinuvat sukupolvet Telegonoksen nimellä. Jos Athene onnistuisi sittenkin murtautumaan usvan läpi, saari nousisi puolustamaan poikaani, linnut ja muut eläimet, oksat ja kivet, maahan kaivautuneet juuret. Sitten puolustautuisimme yhdessä. (Miller 2018, 222–223.)

– – Taikojen paino veti niskaani kyyryyn kuin ies. Ne olivat liian suuria pysyäkseen ilmassa itsestään, ja joutuisin kuljettamaan niitä mukanani tunnista toiseen, kannattelemaan niitä tahtoni voimalla ja uusimaan ne kerran kuussa. Työhön menisi aina kolme päivää. Yksi siihen, että keräisin uudestaan kaikki saaren palaset, palan rannoista, lehdoista ja niityistä, suomuista, höyhenistä ja turkeista. Toinen päivä menisi niiden sekoittamiseen. Kolmas vaati äärimmäistä keskittymistä, kun houkuttelisin säilyttämistäni veripisaroista esiin kuoleman löyhkän. (Miller 2018, 223.)

Lumous, kuten kaikki hänen loitsunsa, pysyy yllä hänen tahdonvoimansa varassa. Näin ollen hän voi purkaa ne halutessaan välittömästi (Miller 2018, 299). Kirke kuitenkin luottaa lumoukseen erittäin vahvasti.

Tunsin lumouksen ylläni. Se ulottui poukamasta poukamaan, keltaisilta hietikoilta rosoiseen kivikkoon. Tunsin sen myös veressäni: kauan kannatteleman raudan painon. Athene totta kai koetteli sitä. Hän hiiviskeli reunoilla etsien jotain rakoa. Mutta taika pitäisi. (Miller 2018, 287.)

Lumous toimii hänen maagisten kykyjensä suurimpana koetuksena, mutta myös merkittävimpanä todistuksena.

Suojausloitsut vaativat Kirkeltä paljon aikaa, energiaa ja tahdonvoimaa. Kumotessaan lumouksen hän kuvailee tuntemuksiaan näin:

Astelin huipulle. Kivet olivat tummuneet kuudentoista vuoden rohdoksista. Kurotin alaspäin, hieroin pinttyneitä tahroja sormellani. Miten monet kerrat olinkaan tullut tänne. Miten monet tunnit uhrannut. Suljin silmäni ja tunsin lumouksen ylläni, hauraan kuin lasi. Annoin sen raueta. Kuului vaimeaakin vaimeampi napsahdus, ikään kuin liian kireälle pingotettu jousen jänne olisi katkennut. Odotin, että vanha paino putoaisi harteiltani, mutta lävitseni vyöryikin harmaa uupumus. (Miller 2018, 303.)

Näin noituus toimii eräänlaisena energiaa vievänä suojakuorena, johon Kirke usein luottaa. Kun esimerkiksi Penelope ja Telemakhos tulevat, Kirke ajattelee, että hänen loitsunsa pitävät kaikki mahdolliset uhkat loitolla (Miller 2018, 271). Toisaalta myös muut uskovat samaan noituuden tarjoamaan suojaan. Penelope ajattelee, ettei edes Athenan uhka voi olla liian suuri jumalalle, saati noidalle, minkä vuoksi hän tulee Aiaialle turvaan. (Miller 2018, 282.) Loitsut toimivat myös käytännössä Kirken toimijuuden turvana. Kun Kirke joutuu purkamaan Telegonoksen suojaamisen vuoksi tehdyt loitsut, jumalat pystyivät jälleen tulemaan ja menemään mielensä mukaan, eikä Kirkellä ole enää samanlaista valtaa pysäyttää heitä (Miller 2018, 309).

Kreetanmeirami – intuitio ja tahdonvoima sekä noituuden rajat

Kun Kirke menee auttamaan sisartaan Kreetalle Minotauroksen hillitsemiseksi, hän kohtaa uudenlaisen haasteen, uudenlaisen hirviön. Miettiessään ratkaisua Kirke ajattelee, että koska hirviö on syntynyt Kreetalla, tulee taian ainesosien myös olla Kreetalta. Luottamalla intuitioon ja saaren äänettämiin ohjeisiin, Kirke löytää tiensä Diktivuorelle. Muinaisella ja mystisellä Diktillä kerrotaan kasvavan kasveja, muun muassa parantavaa kreetanmeiramia, joita ei löydy mistään muualta. (Miller 2018, 111–112.)

Lopulta Kirke keksii keinon Minotauroksen ruokahalun hillitsemiseksi:

Tunsin, miten mielessäni virisi ajatus. Tarvitsisin kaikki Diktin salaiset yrtit ja niiden lisäksi vahvimpia sidekasveja, orjanlaakerin juurta ja pajunvitsaa, fenkolia ja katkoa, ukonhattua ja jouluruusua. Tarvitsisin myös loput molyvarastostani. Puikkelehdin erehtymättä puiden lomassa, etsin jokaista ainesta vuorollaan. Vein lehdet ja juuret mukanani lammelle ja jauhoin ne sen kiviä vasten. Kokosin tahnan yhteen pulloistani ja kaadoin sekaan lammen vettä. Sen aalloissa oli yhä käsistäni huuhtoutunutta verta, sekä omaani että sisareni. Juoma huljui punaisena ja tummana, ikään kuin tietäisi. (Miller 2018, 113.)

Kirken tekemä loitsu toimii siten, että se hillitsee Minotauroksen nälkää kolmen vuodenajan ajan, mutta aina sadonkorjuun koittaessa se täytyy ruokkia (Miller 2018, 114–115). Jotta loitsu toimisi, Kirke lausuu taikasanat pistäessään juoman alas hirviön kurkusta, jolloin peto alkaa välittömästi näyttää leppymisen merkkejä (Miller 2018, 120). Luottamalla kykyynsä

hyödyntää noituuden tarjoamia resursseja Kirke onnistuu jälleen toteuttamaan tavoitteensa ja harjoittamaan näin toimijuutta pelastaakseen ihmisiä hirviöltä. Näenkin, että intuitio ja tahdonvoima, jotka toistuvat teoksessa noituuteen liittyvinä asioina voidaan myös nähdä osana toimijuutta. Intuition voidaan tulkita sopivan yhteen toiminnan tietoisuuden ja tahdonvoiman tarkoituksenmukaisuuden kanssa, joiden keskeisyyttä Giddens (1984, 6–11) korostaa toimijuudessa ja Evans-Pritchard (1976, 12) noituudessa.

Toisaalta Kirken noituus myös eroaa sisarustensa noituudesta. Kun Kirken leijona kuolee, yrittää Kirke yrteillä ja taikasanoilla saada sitä takaisin henkiin. Hän kokee voimattomuutta epäonnistumisestaan ja harmittelee, että ei kykene nekromansiaan, toisin kuin ehkä Aietes tai Medeia. (Miller 2018, 160.) Lisäksi hän tiedostaa noitana rajansa ”mustan magian” suhteen, kun huomaa katuneensa pyyntöään Odysseukselta tuoda manalasta verta: ”Haamut uuttaisivat siihen omaa kalseuttaan, ja olin halunnut tuntea tuon tuhkanmakuisen, tuonpuoleisen voiman. Nyt kaduin pyyntöäni. Perses tai Aietes olisivat voineet pyytää sellaista, joku, jolla oli suonissaan vain noituutta, ei lämpöä.” (Miller 2018, 204). Kirke siis toisaalta tunnistaa ”mustan magian” mahdollisuudet ja kokee empatian tässä rajoittavana tekijänä.

Noituus antaa Kirkelle runsaasti mahdollisuuksia vaikuttaa toisten toimijoiden käyttäytymiseen, mutta tunteet toimivat tässä usein Kirkellä rajoittavana tekijänä. Kun esimerkiksi Odysseus vielä oleskelee saarella, Kirke miettii tämän loitsimisen mahdollisuutta, jotta tämä ei lähtisi ja Kirke joutuisi olemaan jälleen yksin (Miller 2018, 195). Kirke kuitenkin päättää jättää Odysseuksen loitsimatta ja antaa tämän lähteä. Siinä, missä noituus antaa Kirkelle mahdollisuuden vaikuttaa ympäristöönsä, toimii Kirken emotionaalisesti motivoitunut toimijuus ohjaavana tekijänä.

Myös raskaana ollessaan ja Telegonoksen ollessa pieni Kirke saa huomata, että noituus ei todella auta kaikkeen. Mikään vastataika, edes moly, ei esimerkiksi auta pahoinvointiin (Miller 2018, 210). Telegonos on hyvin rauhaton lapsi ja Kirke pyrkii rauhoittamaan tätä myös maagisin keinoin, mutta mistään ei ole apua (Miller 2018, 212; 224). Hän on päättänyt, ettei käytä voimakkaimpia keinoja lapseen, mutta väsyttyään tarpeeksi hän kokeilee poikaan uniloitsua, joka kuitenkin säikäyttää tämän pahanpäiväisesti (Miller 2018, 225–226). Kirke tunnistaa näin toimijuutensa mahdollisuudet myös poikaansa vastaan, mutta päättää tietoisesti, että äitiyden tuoma toimijuus ja sen tavoitteet pojan suojelemiseksi ovat tärkeämpiä kuin hänen itsekkäät toiveensa rauhasta.

4.4.5 Voimaantuminen

Kaiken kaikkiaan Kirke kokee toimijana kuitenkin enemmän voimaantumista noituudesta. Noituus mahdollistaa hänelle sen, että hän voi muuttaa asioita, suojella itseään sekä läheisiään ja todella vaikuttaa asioihin. Noituus tarjoaa tietyistä rajoituksista huolimatta Kirkelle resursseja toteuttaa miltei mitä tahansa tavoitteita, joita hänellä toimijana voisi olla. Lisäksi se mahdollistaa Kirkelle itsenäisyyttä ja valtaa, auktoriteettia sekä jumalten että kuolevaisten keskuudessa. Kun esimerkiksi Athena kysyy, kuinka kauan Kirke uskoo, että noituudet pitävät tämän loitolla, tämä vastaa niiden kestävän niin kauan kuin on tarpeellista (Miller 2018, 218). Kirke uskookin ja luottaakin noituuteensa pääosin järkkymättömästi.

Silti myös yksinolo ja yksinäisyys ovat osa Kirken narratiivia, mitä eristys Aiaialla korostaa. Vaikka hän kokee noituuden myötä itsenäistymistä ja voimaantumista, kaipaa hän usein kumppania, minkä vuoksi hän esimerkiksi ehdottaa Medeialle, että tämä jäisi Kirken seuraksi (Miller 2018, 150). Toisaalta Kirke sanoo Daidalokselle kyynisesti noituuden olevan kumppaninetsintää haittaava tekijä, sillä se vie niin paljon aikaa ja energiaa (Miller 2018, 123). Kirke hakeekin noituudesta usein lohtua yksinäisyyteensä esimerkiksi Odysseuksen ja Telegonoksen lähdettyä (Miller 2018, 204; 249). Yksinolo vaikuttaa hänen toimijuuteensa noitana siten, että hän oppii sekä itsenäisemmäksi toimijaksi että pyrkii toiminnallaan välttämään yksinäisyyden tunteen, jota hän kokee ikuisessa elämässään hänen läheistensä eläessä ja kuollessa.

Käydessään hakemassa Trygonilta piikkipyrstöä Kirke tiedostaa, että voisi käyttää tätä voimakasta asiaa myös itsekkäisiin tarkoituksiin. Empatia, jota hän kokee vuotavaa olentoa kohtaan kuitenkin pysäyttää hänet. Samalla Kirke kokee epätoivoa ikuisesta elämästä, jonka taakka on alkanut painaa häntä Telegonoksen syntymän jälkeen yhä enemmän ja miettii, ettei jaksakaan tällaista elämää ja maailmaa enää. Tähän ajatuksia lukeva Trygon, tuo mahtava merenalainen jumalolento, tokaisee hänelle: ”*Lapsi, luo sitten uusi.*” (Miller 2018, 247.) Trygonin pyrstön voimien käyttäminen onkin Kirken toimijuuden moraalinen koetus. Hän kuitenkin antaa pyrstön poikansa suojeluksesi, mutta muistaa Trygonin lausahduksen siitä, kuinka hänellä tosiaan on mahdollisuus vaikuttaa elämäänsä.

Telegonoksen lähdön jälkeen Kirke aktivoi toimijuutensa jälleen ja luo suunnitelman viimeiseen muutokseen sen sijaan, että tyytyisi jälleen rooliinsa Aiaian yksinäisenä noitana.

Sitten tunsin sisimmässäni jotain. Kuin joskus muinoin, kun olin aloitellut taikojani, silloin kun polku avautui äkkiä selvästi silmiäni eteen. Kaikki ne vuodet olin kamppailut ja taistellut, mutta sisareni oli oikeassa, tavallaan olin pysynyt paikoillani. Olin kuulevinani, mitä mustissa syvyyksissä kohtaamani kalvas olento sanoi. *Lapsi, luo sitten uusi.* (Miller 2018, 310.)

Saatuahan noituuden avulla itsevarmuutta ja kehitettyään toimijuuttaan Kirke kutsuu vielä isäänsä pyytääkseen tältä, että tämä antaisi hänen lähteä saareltaan, vedoten juuri voimiinsa ja voimaantuneisuuteensa. Lopulta Helios myöntyy. (Miller 2018, 311–313.) Aiemmin saari on Macmillanin ajatusten mukaisesti toiminut osana tietä ja Kirke pysähdyspaikkana, jonka äärelle muut hahmot, (erityisesti miehet), kuten Odysseus matkallaan jäävät hetkeksi, mutta nyt Kirke on itse valmis jättämään Aiaian, astumaan kuvainnollisesti tämän toimijuutta muuttaneelta kynnykseltä ja jatkamaan matkaansa toimijana, joka on valmis haastamaan isänsä ja vaatimaan todellista vapautta itselleen (ks. Macmillan 2019; 32–37).

Kirke palaa vielä vanhalle rannalleen, jossa hänen ensi kertaa käyttämänsä farmakat sijaitsevat, poimiakseen näitä viimeiseen muutokseen (Miller 2018, 327). Kirja loppuu siihen, kun Kirke yrittää magian avulla muuttaa itsensä kuolevaiseksi ihmiseksi:

Polvistuin rantapenkalle tiheään ruohikkoon. Edessäni oli vanha pronssimalja, jota olin käyttänyt taioissani alusta asti. Kukat lepäsivät vieressäni kalpeissa juurikapaloissaan. Korsi korrelta katkoin ne ja pusersin niistä valuvan ydinmehun pisarat maljaan. Maljan pohja tummui. Sekin alkoi heijastaa kuuta. Jätin viimeisen kukan pusertamatta ja istutin sen rannalle, minne auringonvalo lankesi aina aamuisin. Ehkä se alkaisi kasvaa. (Miller 2018, 331.)

Istuttamalla kukan Kirke luo mahdollisuuden noituuden jatkumiselle. Hän itse on kuitenkin valmis jättämään roolinsa kuolemattomana noitana ja muuttamaan kuolevaiseksi toimijaksi nostaessaan maljan huulilleen ja juodessaan liemen. (Miller 2018, 331–333.)

4.4.6 Noituuden vaikutus Kirken toimijuuteen

Esitän, että teoksessa juuri noitus toimii Kirken toimijuuden kannalta merkittävimpana mahdollistavana tekijänä. Sen avulla Kirke pystyy toteuttamaan omia tavoitteitaan itse välittömämmin sen sijaan, että hänen tarvitsisi olla riippuvainen miesten ja vahvempien jumalten toiminnasta. Näin hän pystyy hyödyntämään noituutta resurssina, jonka avulla haastaa sukupuoleen ja jumaluuteen liittyviä toimijuutta rajoittavia valtarakenteita sekä rikkomaan roolin, jonka nämä ovat hänelle asettaneet.

Noituuteen ei liitykään teoksessa ennalta määrättyjä sosiaalisia normeja, jotka toimisivat sitä sosiaalisesti rajoittavana rakenteena. Se on uusi asia myös jumalille, joten he suhtautuvat

siihen varauksella. Ainoa sosiaalinen normi, minkä noituuteen liittyen teoksesta tunnistan, onkin pelko. Noituus herättää auktoriteettia ja pelkoa muissa olennoissa, mikä tuo Kirkelle valtaa. Noituus tuo Kirkelle merkittävästi resursseja vaikuttaa ympäristöönsä sekä toteuttaa tavoitteitaan. Se on valtaa, joka ulottuu vaikuttamaan nymfyden ohi hierarkiassa tuoden Kirkelle näin myös vaikutusvaltaa. Koska teoksessa vain neljällä sisaruksella on maagisia kykyjä, eivätkä he kilpaile keskenään, on Kirkellä miltei monopoli tähän valtaan ja näihin resursseihin. Hän pystyy tekemään ja toteuttamaan omat päätöksensä Aiaian noitana, joka aiemmin nymfinä oli riippuvainen miesten ja muiden jumalten päätöksistä ja toiminnasta. Kirke kertooikin Medeialle noituuden tuomasta voimaantumisesta ja mahdollisuuksista sanoin: ”Noita, jolla on rajaton valta. Ja joka ei ole vastuussa muille kuin itselleen.” (Miller 2018, 150).

Sen sijaan noituudella on muita, ei niinkään rakenteisiin perustuvia, rajoituksia sen suhteen, miten ja milloin Kirke sitä hyödyntää. Noituuden vaikutukset ovat paikallisia ja toiminta vaatii harjoittelua. Intuitio ohjaa häntä noituuden harjoittamisessa, mutta juuri tahdonvoima mahdollistaa loitsujen onnistumisen. Näenkin, että tämä tarkoituksellinen ja tiedostettu toiminta voidaan nähdä allegoriana Kirken toimijuuden toteutumiseksi noituuden avulla (ks. Gidden 1984, 6–11). Lisäksi esimerkiksi äitiyden mukanaan tuomat tunnesiteet ja tavoitteet pojan hyvinvoinnista sekä Kirken moraalit ohittavat myös itsekkäämmät noituuteen liittyvät toimijuuden tavoitteet.

Silti noituus tarjoaa Kirkelle merkittäviä mahdollisuuksia, joilla hän kykenee ottamaan elämänsä haltuun ja muuttamaan asioita perusteellisesti niin, että hän voi elää haluamallaan tavalla elämäänsä jumaluuden rajoitteista riippumatta ja käyttämään noituutta erinäisten tavoitteidensa saavuttamiseen. Näenkin, että Kirken noituus on luonteeltaan enemmän sellaista noituutta, kuin *sorcery* on. Kirke käyttää noituuttaan sekä sosiaalisesti hyväksytyihin (”hyviin”) että tuomittaviin (”pahoihin”) tarkoituksiin ja saavuttaa kykynsä oppimalla (ks. Durrant & Bailey 2012, 166–167; Singh 2021, 3). Alkuun noituus on enemmänkin vain toimintaa, jota Kirke harjoittaa, mutta hänen kykyjensä ja toimijuutensa yhteen kietoutuneen vahvistumisen myötä näen noituudesta tulleen osa hänen identiteettiään (ks. Gaskill 2010, 19).

4.5 Kirken intersektionaalinen toimijuus

Kirken tarina on kokonaisuudessaan kertomus siitä, kuinka hän ottaa oman ennalta määrätyn nymfin elämänsä omaan hallintaansa Aiaian mahtavana noitana. Tämä kontrollin ottaminen

tapahuu juuri toimijuuden välityksellä. Hahmon toimijuus on kietoutunut intersektionaalisesti yhteen hänen jumalallisen alkuperänsä ja naissukupuolensa rajoittamiin rooleihin sekä ja hänen noituutensa mahdollistavaan valtaan. Esitänkin, että tietynlaiseen toimijuuteen mahdollistavista vaikutuksista huolimatta jumaluus ja sukupuoli vaikuttavat rajoittavammin, kun taas noituus toimii keskeisenä mahdollistajana sille, että Kirke pystyy todella itse toteuttamaan tavoitteitaan vaikuttaakseen näin ympäristöönsä.

Olen analyysiosion aiemmissa luvuissa tarkastellut Kirken jumaluutta, sukupuolta ja noituutta tämän toimijuuteen enimmäkseen erikseen vaikuttavina tekijöinä, mutta tässä viimeisessä kohdassa keskityn niiden yhteisvaikutukseen eli intersektionaaliin vaikutuksiin.

Ymmärtääkseen Kirken kokemuksia, jotka vaikuttavat tämän toimijuuteen tulee niitä tarkastella juuri heuristisesti intersektionaalisuuden näkökulmasta, sillä kaikki nämä tekijät yhdessä luovat hahmolle sen kokonaisvaltaisen kokemuksen tämän toimijuudesta rajoituksineen ja mahdollisuuksineen (ks. Giddens & Sutton 2017, 98). Näin pyrin luomaan kuvan siitä, millainen Kirken toimijuus on teoksessa näiden tekijöiden puitteissa.

Kirke osoittaa ”kykyä tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä” vaikuttaen näin ympäristöönsä toimintansa avulla (ks. Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 174). Tämän toimijuuden toteutumiseen vaikuttavat teoksessa tämän jumaluus, sukupuoli ja noituus. Näistä jumaluus ja sukupuoli vaikuttavat rajoittavammin Kirken toimijuuteen, kun taas noituus toimii tämän toimijuuden kehitystä edesauttavana tekijänä. Jumaluus ja sukupuoli vaikuttavat tämän toimijuuteen teoksessa esiintyvien sosiaalisten normien välityksellä määrittäen sitä, millaisia ja miten paljon resursseja Kirkellä on käytettävissään toimiakseen asiantiloja muuttavalla tavalla. Näin ne liittyvät teoksessa esiintyviin valtasuhteisiin.

Näin jumaluuden ja sukupuolen vaikutukset osoittavat, että myös Kirken kohdalla toimijuus toimii vallan puitteissa, joka vaikuttaa juuri rakenteiden (jumaluus ja sukupuoli) välityksellä hahmon toimijuuteen. Kirken toimijuus toteutuukin suhteessa muiden osapuolten, naispuolisten ja miespuolisten kuolevaisten ja kuolemattomien toimijuuteen. Valta määrittää Kirken toimijuuden edellytykset alkuun rajoittavammin, mutta noituuden myötä hänellä itsellään on enemmän valtaa suhteessa muihin osapuoliin, jolloin hänellä on myös enemmän mahdollisuuksia vastustaa näitä osapuolia sekä itse rakenteita. (Ks. Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 173–174.)

Nymfinä Kirke toimii usein sekä miespuolisten jumalten ja kuolevaisten toimijuuden objektina, mutta myös subjektina, jolta odotetaan tietynlaista, hyvin rajoitettua toimijuutta (ks.

Hynninen, Lindfors & Opas 2017, 174). Vaikka erityisesti Kirke noituuden avulla kykenee paremmin toimimaan mielensä mukaan, riippuu tämän toimijuus tällöin konteksteista, missä sitä toteutetaan. Edelleen muun muassa tämän tausta nymfinä ja uusi rooli äitinä vaikuttavat Kirken noituuteen sekä päätöksiin ja muuhun toimintaan toimijana. (Ks. Ahearn 1999, 13.)

Kirken toimijuuteen liittyvä valta näkyykin siinä, kuinka hän noituuden myötä onnistuu hyödyntämään sitä resurssina tavoitteidensa saavuttamiseksi. Tämä osoittaa, että käytännössä vasta noitana Kirke onnistuu saamaan valtaa ja resursseja, joiden avulla hän voi tätä valtaa harjoittaa. (Ks. Giddens 1984, 14–16.) Koska patriarkaatti määrittää sosiaaliset normit, jotka kannattelevat tätä sosiaalista järjestystä teoksessa, se vaikuttaa vallan jakautumiseen siten, että nymfeillä on erityisesti miespuolisia jumalia, mutta myös toisaalta kuolevaisia miehiä vähemmän valtaa (ks. Giddens 1984, 18). Sukupuoli ja jumaluus vaikuttavat rakenteellisesti mahdollistaen nymfin roolin, joka rajoittaa valtaan liittyvien resurssien, kuten päätöksenteon hyödyntämistä. Myös Kirkellä konteksti vaikuttaa siihen, millaisia toimijuuteen liittyviä resursseja hänellä voisi olla: jumalten keskuudessa hänellä ei nymfinä ole juuri mitään valtaa, kun taas kuolevaisten kanssa on. (Ks. Gordon 2005, 115–116.)

Kirken tavoitteet muuttuvat hänen toimijuutensa aktivoituessa. Alkuun hän pyrkii täyttämään roolinsa ”kunnollisena” tyttärenä ja nymfinä, mutta tarinansa edetessä hänen tavoitteensa ovat yhä yksilöllisempiä. Hän toimii tällöin enemmän omien tunteidensa mukaisesti, kuin sosiaalisten normien vaikuttamana. Koska hän on erilainen kuin muut, ei hän sopeudu nymfin rooliin, eikä näin onnistu saavuttamaan tavoitteitaan. Lisäksi hän ei hyödynnä ja/tai kykene hyödyntämään näitä resursseja, joita hänellä nymfinä voisi olla. Narratiivin edetessä Kirken tavoitteiden ja resurssien käytön tarkoituksenmukaisuus kehittyy myös. Hän tekee selkeitä suunnitelmia näiden tavoitteiden saavuttamiseksi ja hyödyntää tässä enenevässä määrin noituuttaan.

Kirke toimii alkuun näitä rakenteita ylläpitävästi harjoittamalla passiivista toimijuutta. Tämä näkyy siinä, kuinka hän pyrkii mukautumaan normeihin, kuten nymfeihin liittyviin käsityksiin alistamisesta ja kauneudesta, jotka tukevat rakenteisiin liittyviä totunnaisia käsityksiä ja tapoja. (Ks. Giddens 1984, 22–26.) Hän ehdollistuu ensin näihin tiettyihin jumalten sosiaalisiin malleihin, kunnes tapaa Prometheuksen, joka näyttää, kuinka myös niitä vastaan voi toimia: ”Ei jokaisen jumalan tarvitse olla samanlainen.” (Miller 2018, 18).

Jumaluuden ja sukupuolen vaikutus Kirken toimijuuteen välittyy ”hiljaisen tiedon” välityksellä hänen ehdollistuttuaan niille seurattessaan vuosien ajan vierestä muiden jumalten

toimintaa (ks. Giddens 1984, 377). Tekijät vaikuttavat myös heti syntymässä Kirken asemaan, jolloin hänestä tulee lähtökohtaisesti alioikeutetumpi yhteisön ja yhteiskunnan jäsen (Archer 2003, 136). Näin hän passiivisella toimijuudellaan edesauttaa rakenteiden pysyvyyttä, kun taas toimijuutensa aktivoituessa toimii näistä poikkeavasti (ks. Gordon 2005, 123–125).

Teoksen alussa hän myös keskittyy enemmän tarkkailemaan vierestä muita jumalia ja heidän toimintaansa ja tukeutuu vahvasti ensin isäänsä, sitten veljeensä Aietekseen ja myöhemmin Glaukokseen. Hänelle ja hänen ympärillään tapahtuu asioita ilman, että se varsinaisesti hänen tarkoituksellisesti aikaansaamaansa (ks. Archer 2003, 299–300). Keskustellessaan Aieteen kanssa tulee ilmi, kuinka Kirke ei juuri tarkastele refleksiivisesti ympäristöään tai itseään siinä. Hänellä ei ole selkeitä tavoitteita tai keinoja saavuttaa niitä, koska uskoo, että hänellä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin. Kirken toimijuuden kehitys on kuitenkin osoitus siitä, että toimijuutta voi kehittää. (Archer 2003, 298–341.)

Prometheuksen auttamisen ja Glaukoksen sekä Skyllan muuttamisen jälkeen Kirken toiminta keskittyy pitkälti noituuteen, joka esiintyy teoksessa osana aktiivista toimijuutta. Siinä on pitkälti kyse harjoittelusta, selkeistä tavoitteista sekä tahdonvoimasta, jotka vaativat toimintaa. Kirke ei ole ehdollistunut noituuden käyttöön liittyville resursseille ja toimintatavoille, vaan omaksuu niitä itsenäisesti yrityksen ja erehdyksen kautta. Tällä tavalla noituus eroaa sukupuolen ja jumaluuden asettamista valmiista malleista.

Giddens (1984, 6–11) korostaakin sitä, kuinka toimijuus on tietoista ja tarkoituksenmukaista toimintaa asiantilojen muuttamiseksi. Näin ollen ollakseen toimija, tulee yksilöllä olla tavoitteita, joihin pyrkiä sekä tietoa, miten ne voisi saavuttaa. Kirken tavoitteet muuttuvatkin hänen toimijuutensa aktivoituessa. Alkuun hän pyrkii täyttämään roolinsa ”kunnollisena” tyttärenä ja nymfinä, mutta tarinansa edetessä hänen tavoitteensa ovat yhä yksilöllisempiä. Kirken yksilölliset tavoitteet ovat kuitenkin sopimattomia hänen asemansa ja roolinsa suhteen. Tällöin ne pikemmin aktivoivat niiden toteutumista rajoittavia sosiaalisia tekijöitä. Esimerkiksi Glaukoksen naiminen ei ole mahdollista Kirkelle jumalattarena, mikä osoittaa tekijän rajoittavuuden. Myöskään Kirken rooliin yleisemmin kuuluva tavoite morsiamenaolosta ei toteudu, sillä hän ei kykene hyödyntämään resursseja, joita tämän toteutumiseen vaadittaisiin. Sen sijaan noituuden myötä Kirken resurssit lisääntyvät ja hän osaa hyödyntää niitä, joten hän kykenee toteuttamaan omia ”projektejaan” useammin ja näin todella olemaan aktiivinen, asiantiloihin vaikuttava toimija. (Ks. Archer 2003, 4–9; 130–150.)

Koska teos on kirjoitettu siten, että Kirke toimii myös kertojana, tulee Kirken reflektointi hyvin ilmi koko kertomuksen ajan. Lukija pääseekin seuraamaan sitä, kuinka Kirken tunteet ja ajatukset vaikuttavat hänen toimintaansa ja tavoitteisiinsa. Lisäksi minäkertoja mahdollistaa sen, että näemme, mitä Kirke aina ajattelee ennen ja jälkeen toimintansa sekä sen, mitä hän itsestään ja mahdollisuuksistaan ajattelee. Kirke onkin hyvin itsetietoinen hahmo ja tiedostaa, mitkä ulkoiset ja sisäiset asiat motivoivat häntä toimimaan tietyllä tapaa (ks. Giddens 1984, 3). Kirken refleksiivisyyden avulla voidaankin nähdä se, kuinka hän oppii itsevarmemmaksi toimijaksi, joka pystyy todella vaikuttamaan päätöksillään ja toiminnallaan olosuhteisiin (ks. Gordon 2005, 114–115). Samalla myös ne asiat, jotka ovat Kirkelle merkityksellisiä muuttuvat, mikä näkyy myös identiteetin muutoksena (Archer 2003, 21–34). Teoksen alussa identifioituessaan enemmän nymfiksi, Kirkelle on merkityksellistä nymfin roolin täyttäminen, vaikka ei koe sitä omakseen. Sen sijaan noitana hänelle on merkityksellisempää noituuden harjoittaminen, itsenäisyys ja myöhemmin lapsensa hyvinvointi.

Näen, että Kirken noituuden ja jumaluuden toimijuutta mahdollistava reflektointi risteävät jo hyvin varhaisessa vaiheessa teoksessa Aieteen kysyessä Kirkeltä, miltä tämän jumaluus tuntuu. Aietes kuvailee omaansa ”vesipatsaaksi, joka ryöppyä lakkaamatta vettä, ja se on kirkasta jaluskallioonsa asti”. Alkuun Kirke epäröi ja sanoo ”rosoiseen kallioon käyvä tuulhenki” ja ”kuin lokki, joka lähtee kirkuen pesästään” pyrkien lähinnä miellyttämään Aietesta todellisten tuntemustensa reflektoinnin sijaan. Hetken mietittyään Aieteen kannustamana Kirke kuitenkin kuvailee jumaluuttaan tyhjäksi, ilmaa täynnä olevaksi näkinkieräksi. Aietes huomauttaa, että ilma ja tyhjyys eivät ole sama asia, vaan ilma täyttää ja mahdollistaa asioita. (Miller 2018, 23–24.) Tulkitsen viittauksen siten, että myös noitus mahdollistaa Kirkelle asioita ja täyttää tämän toimijuudella, mikä viittaa mielestäni jonkinlaiseen toimijuuden kokemukseen.

Jo melko varhaisessa vaiheessa kertomustaan Kirke alkaa kyseenalaistaa paikkansa jumalten keskuudessa. Hän identifioituu edelleen nymfiksi sosialisoiduttuaan tähän rooliin, joka vaikuttaa siihen, miten muut hänet näkevät. Silti hänen maagisten kykyjensä vahvistuessa noituudesta tulee hänelle ominaisempi osa identiteettiä. Myöhemmin hän suhtautuukin jumaluuteensa näin: ”Otin jumalallisen hahmoni, se tuntui kylmältä ja suojaavalta ympärilläni, kun menin avaamaan.” (Miller 2018, 297). Näen, että tämä Kirken jumaluuden kuvaus osoittaa, että jumaluus oli hänelle pikemmin rooli, jonka hän omaksui tarvittaessa. Mielestäni kuitenkin juuri se, että Kirke ei identifioitu niin vahvasti jumalattareksi, vaikuttaa siihen, että Kirke ei kykene hyödyntämään sen tarjoamia mahdollisuuksia, vaan keskittyy

enemmän sen rajoituksiin, kun taas noitana myös hänen toimijuutensa on mahdollistavampaa. Kirke jopa kuvailee enemmän voimaantumistaan ja mahdollisuuksiaan noitana, kuin nymfinä. Lisäksi empatia on hyvin inhimillinen tunne, joka toimii tämän toimijuutta merkittävästi aktivoivana motivaattorina sekä erottaa hänet muista jumalista ja enteilee samaistumista kuolevaisiin, mikä on myös lopetuksen kannalta merkittävä tekijä. Näin ollen identifioitumisen ja toimijuuden välillä voidaan ajatella olevan yhteys.

Toimijuuden intersektionaalisuus näkyekin sinä kokonaisuutena, miten jumalallinen patriarkaalinen hierarkia rajoittaa Kirken mahdollisuuksia käyttää valtaa ja resursseja kuolevaisten ja jumalten keskuudessa. Näin Kirke ei kykene vaikuttamaan ympäristöönsä, eikä hyödyntämään toimijuuttaan. Toisaalta nämä tekijät myös tarjoavat perustan Kirken toimijuudelle ja vaikuttavat intersektionaalisesti siihen, millaisiin asioihin Kirke pyrkii vaikuttamaan käyttäessään noituuttaan. Noituus toimiikin vaikutusmahdollisuuksia lisäävänä tekijänä Kirken toimijuudelle, jonka taustalla edelleen vaikuttavat myös intersektionaalisesti tämän jumaluus ja sukupuoli.

5 Lopuksi

5.1 Yhteenveto

Kirken toimijuus rakentuu teoksessa jumalallisen alkuperän, sukupuolen ja noituuden vaikuttamana. Tarkasteluni tuloksena näen, että jumaluus ja sukupuoli vaikuttavat erikseen ja yhdessä intersektionaalisesti Kirken hahmon toimijuuteen enemmän rajoittavasti rakenteen määrittämien roolien ja normien välityksellä. Sen sijaan noitus toimii Kirken toimijuutta tukevana ja mahdollistavana tekijänä, sillä sitä eivät sido rakenteelliset mallit, kuten jumaluutta ja sukupuolta. Noituuden avulla Kirke pystyy hyödyntämään resursseja toteuttaakseen omia tavoitteitaan muuttaakseen asiantiloja ja vaikuttaakseen ympäristöönsä oman toimintansa avulla. Noituuden osuus Kirken intersektionaaliseen toimijuuteen onkin aktiivisempi, kun taas tämän jumaluus ja sukupuoli vaikuttavat passiivisemmin taustalla siihen, miten Kirke toimijana toimii ja mihin hän pyrkii vaikuttamaan.

Lisäksi tutkielma osoittaa, että myös fiktiivisessä kontekstissa ilmeneviä tekijöitä, kuten jumaluutta ja noituutta voidaan soveltaa rakenneteoreettisessa viitekehyksessä. Jumaluuden, sukupuolen ja noituuden intersektionaaliset vaikutukset Kirken toimijuuteen näyttäytyvätkin erilaisina. Jumaluuden ja sukupuolen intersektionaalisuus on nähtävissä helpommin Kirken toimijuutta rajoittavana kokonaisuutena, sillä patriarkaatin kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määrittämä epätasa-arvoinen valtajärjestelmä on vahvasti kietoutunut jumalalliseen hierarkiaan. Sen sijaan noituuden intersektionaalisuus jumaluuden ja sukupuolen kanssa on vaikeammin havaittavissa. Noituuteen liittyvät voimat eroavat jumalallisista voimista, joita Kirkellä ei ole. Sukupuoli ei myöskään kietoudu tässä teoksessa selkeästi noidan rooliin, kuten noiden representaatioissa yleensä. Sen sijaan näen, että jumaluus ja naiseus vaikuttavat muun muassa tunteiden välityksellä Kirken toimijuuden taustalla ja motivoivat tietynlaisiin näitä rakenteita vastustaviin tavoitteisiin, joita hän sitten noituuden avulla voi toteuttaa.

Nymfeillä ei teoksen yhteiskunnassa ole vaikutusmahdollisuuksia ja heidän toimijuuttaan säädellään normein, mikä kannustaa heitä enemmänkin passiiviseen toimijuuteen. Kirke reflektoi nymfyiden ja noituuden tuomia mahdollisuuksia kertomuksessaan osoittaen näin tietoista toimijuutta. Kirke kuitenkin toimii oma-aloitteisesti rakkauden ja vihan innoittamana näiden normien vastaisesti, mikä järkyttää sosiaalista järjestystä ja haastaa vallitsevia käsityksiä nymfien toimijuudesta ja johtaa tämän karkottamiseen tästä yhteiskunnasta. Näin

Kirke myös haastaa näitä rakenteellisesti toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä rikkomalla roolitusta.

Kirke kehittyy jatkuvasti teoksessa toimijana. Kehitys ei ole täysin lineaarista, hän on ajoittain päättäväinen ja toimii oma-aloitteisesti, mutta seuraavassa hetkessä jo epäilee kykyjään. Hänen tavoitteensa ovat ajoittain kunnianhimoisia eikä hänellä ole yleensä varmaa tietoa siitä, toteutuvatko ne, mikä ei kuitenkaan vaikuta tämän pyrkimykseen. Ollessaan konkreettisesti etäällä patriarkaattisesta yhteiskunnasta Kirke pääsee testaamaan toiminnallisia mahdollisuuksiaan rauhassa, jolloin hänestä kehittyy Aiaian itsenäinen ja mahtava noita. Äitiyden myötä Kirken toimijuus vielä vahvistuu, sillä nyt hänellä on huolehdittavanaan lapsi, jonka hyvinvointi menee hänen omien tarpeidensa edelle. Äitinä Kirke toimiikin vielä päättäväisemmin eikä anna muiden ”kävellä ylitseen”. Loppua kohden hänen itsevarmuutensa toimijana on niin vahvaa, että hän on valmis vastustamaan häntä mahtavampia jumalia, vaatimaan isältään vapautusta ja vaihtamaan ikuisen elämänsä kuolevaiseen. Näin Kirke löytää voimansa jumalana, naisena ja noitana, joka kykenee muuttamaan omaa narratiiviaan.

Julkaisuajankohdan hiljattaisuudesta huolimatta *Circe*-romaanin on tähän mennessä tutkittu niin teoksen patriarkaatin kuin aika-paikka-kontekstin tarjoamien lähtökohtien näkökulmasta. Näin teosta on tutkittu jo keskittyen siihen, miten nämä kontekstit vaikuttavat hahmojen ymmärrykseen maailmasta sekä siihen, miten he käsittelevät kokemuksiaan ja toimivat maailmassaan. Lisäksi päähenkilön äänenkäytön ja autonomian suhdetta sekä itse teoksen feministisiä uudelleentulkinnallisia piirteitä on jo tarkasteltu. Näin ollen teoksen sisäisiä ja ulkoisia konteksteja on jo hieman tutkittu ja lähestytty siinä kerrottua narratiivia suhteessa näihin. Samalla kontekstit vaikuttavat teoksessa ilmeneviin tekijöihin, jotka muodostavat raamit Kirken toimijuudelle. Muutos molemmissa konteksteissa on vaikuttanut Kirken narratiiviin ja näin tämän toimijuuden representaatioon. Tässä tutkielmassa pyrinkin lisäämään tietoa Kirken toimijuudesta ja sen kehittymisestä tässä uudessa versiossa keskittyen tähän uuteen representaatioon Kirkestä (ja noituudesta).

Se, että juuri noituus toimii avainasemassa Kirken (naispuolisen) toimijuuden kehitykselle liittyy siihen muutokseen, mikä noituuden ja naiseuden representaatioiden muutoksessa on tapahtunut länsimaisessa (populaari)kulttuurissa. Aiemmissa antiikin Kreikan aikaisissa eepoksissa, joissa Kirke esiintyy, ei anneta juuri tilaa tämän toimijuudelle tai sen taustoille. Sen sijaan Millerin teoksessa hahmon toimijuuden kehitys on keskeisessä asemassa. Vaikka teoksessa Kirken sukupuolella ei ole samanlaista yhteyttä tämän noituuteen, liittyy

intersektionaalisesti tämän sukupuoli ja jumaluus taustana voimaantumisen kokemukseen. Myös Kirken kertomuksesta voidaan löytää tämän kokemuksista samaistumispintaa, joka voi inspiroida reaalimaailmassa aktiiviseen toimijuuteen, mikä tekee teoksen ja aiheen tutkimisesta merkityksellistä.

5.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Näen, että myös uskontotieteissä voitaisiin tehdä lisää tutkimusta fiktiivisten hahmojen tai eletyssä maailmassa intersektionaalisen noituuden mahdollistamasta ja rajoittavasta toimijuudesta. Noituus on osa populaarikulttuuria, mutta myös osa uskonnollisuutta ja henkisyyttä. Erityisesti nykyaikana noituus ilmiönä tarjoaa voimaantumista, mikä tarjoaa mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Noituus onkin niin ikään valjastettu voimavaraksi.

Lisäksi fiktiivisten hahmojen toimijuustutkimus on itsessään hedelmällinen tutkimuskohde, sillä se tarjoaa lisää näkemystä siitä, miten ja millaisia asioita ihmiset voivat kirjallisuudesta ja muista populaarikulttuurin tuotteista omaksua tapoja rakentaa omaa toimijuuttaan. Itse tutkijana ainakin koin myös voimaantuvani Kirken kokemuksista, vaikka elinympäristöni ja olosuhteeni ovat aivan erilaiset.

Lähteet

Aineisto

Miller, Madeline 2018. *Circe*. Bloomsbury Publishing, Lontoo.

Miller, Madeline 2021. *Kirke*. Irmeli Ruusta (suom.). WSOY, Helsinki.

Muu kirjallisuus

Homeros & Pentti Saarikoski (suom.) 2002. *Odyseia*. Otava, Helsinki.

Ovidius Naso, Publius 1935. *Muodonmuutoksia*. V. Arti (suom.). WSOY, Porvoo.

Tutkimuskirjallisuus

Ahearn, Laura M. 1999. Agency. *Journal of Linguistic Anthropology* 9(1/2), 12–15.

Altin, Merve 2020. Aeaea Is Revisited: Revisionist Mythmaking Strategies in Madeline Miller's *Circe*. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 60(1), 145–157. Saatavilla: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2153657>.

Archer, Margaret Scotford 2003, *Structure, Agency, and the Internal Conversation*. Cambridge University Press, Cambridge.

Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.

Connell, R. W. & James W. Messerschmidt 2005. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19(6), 829–859.

Crenshaw, Kimberlé W. 2011 [1989]. Demarginalising the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, and Anti-

- racist Politics. Teoksessa Helma Lutz, Maria Teresa Herrera Vivar & Linda Supik (toim.) *Framing Intersectionality*, 25–42. Routledge, Brookfield. (Lyhennetty).
- Durrant, Jonathan B. & Michael D. Bailey 2012. *Historical Dictionary of Witchcraft*. Toinen painos. The Scarecrow Press, Incorporated, Lanham, MD.
- Eidinow, Eshter & Richard Gordon 2019. Narrating witchcraft: Agency, Discourse, and Power. *Magic, ritual, and witchcraft* 14(1), 1–6.
- Evans-Pritchard, E. E. 1976. *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande*. Clarendon Press, Oxford.
- Gaskill, Malcolm 2010. *Witchcraft: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Giddens, Anthony 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony & Philip W. Sutton 2017. *Essential Concepts in Sociology*. Toinen painos. Polity, Cambridge, UK; Malden, MA, USA.
- Gordon, Tuula 2005. Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. 114–130. Gaudeamus, Helsinki.
- Henrichs, Albert 2010. What is a Greek God? Teoksessa Jan N. Bremmer & Andrew Erskine (toim.) *The Gods of Ancient Greece: Identities and Transformations*. 19–39. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Herranen, Milla 2022. *Gileadian naisten toimijuus Orjattaresi -sarjassa. Alisteisen aseman naisten erilaiset toimijuuden muodot*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Hester, Marianne 1992. *Lewd women and wicked witches: a study of the dynamics of male domination*. Routledge, New York.

- Hill Collins, Patricia & Sirma Bilge 2016. *Intersectionality*. Ensimmäinen painos. Polity Press, Oxford.
- Hovind, Stine-Mari 2022. *Madeline Miller's Circe (2018): A Contemporary Version of Homer's The Odyssey and the Role of the Witch in Modern Feminism*. Englanninkielisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Norwegian University of Science and Technology.
- Hutton, Richard 2018. The Meaning of the Word 'Witch'. *Magic, ritual, and witchcraft*. 13(1), 98–119.
- Hynninen, Anna, Antti Lindfors & Minna Opas 2015. Valta ja toimijuus. Teoksessa Jaana Kouri (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*, 173–201. Turun yliopisto, Turku.
- Kajava, Mika 2009. Jumalat ja myytit. Teoksessa Mika Kajava, Sari Kivistö, H. K. Riikonen, Erja Salmenkivi & Raija Sarasti-Wilenius (toim.) *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki.
- Karlsson, Maria 2021. *Rewritings of Circe: Representation, Resistance, and Change in Feminist Revisionism*. Kirjallisuudentutkimuksen kandidaatin tutkielma. Malmö University. Saatavilla: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1562223/FULLTEXT02>.
- Khadidja, Benhmeida 2021. *Rewriting The Odyssey from a Feminist Perspective in Madeline Miller's Circe and Margaret Atwood's The Penelopiad*. Kirjallisuuden ja kulttuurin pro gradu -tutkielma. Mohamed Khider University of Biskra. Saatavilla: http://archives.univ-biskra.dz/bitstream/123456789/18495/1/Benhmeida_Khadidja.pdf.
- Kort, Wafa & Jamel Eddine Gharbi. Structuration theory amid negative and positive criticism. *International journal of business and social research*, 3(5), 92–104.

- Macmillan, Catherine 2019. "The Witch(ES) of Aiaia: Gender, Immortality and the Chronotope in Madeline Miller's *Circe*." *Gender Studies*, 18(1), 27–38.
- Mahlamäki, Tiina 2005. *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä: Eeva Joenpellon Lohja-sarjan tulkinta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mäkikalli, Aino & Liisa Steinby 2013. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Neumann, Birgit & Ansgar Nünning & Bo Pettersson (toim.) 2008. *Narrative and Identity: Theoretical Approaches and Critical Analyses*. Wissenschaftlicher Verlag Trier, Trier.
- Ogden, Daniel 2002. *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds: A Sourcebook*. Oxford University Press, Oxford.
- Oldridge, Darren 2019. *The Witchcraft Reader*. Kolmas painos. Taylor & Francis Group, Milton.
- Ponsimo, Johanna 2000. *Nainen maailmassa, maailma naisessa: olemisen tyyli sukupuolitetussa pohjoisafrikkalaisessa maailmassa kaunokirjallisuuden pohjalta*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Purkiss, Diane 1996. *The Witch in History: Early Modern and Twentieth-Century Representations*. Routledge, Lontoo. <https://doi.org/10.4324/9780203359723>
- Pöysä, Jyrki 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. 331–360. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Pöysä, Jyrki & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) 2010. *Vaeltavat metodit*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Singh, Manvir 2021. Magic, Explanations, and Evil: The Origins and Design of Witches and Sorcerers. *Current anthropology* 62(1), 2–29. <https://doi.org/10.1086/713111>

Thomas, Morgan 2021. "I Will Not Be Silenced": Voice and Autonomy in Madeline Miller's Circe. *The Macksey Journal*, 2(7). Saatavissa: 27857-i-will-not-be-silenced-voice-and-autonomy-in-madeline-miller-s-circe.pdf.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

TENK 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. *Tutkimuseettinen neuvottelukunta*. Saatavissa: https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. (Viitattu 17.1.2023)

Widananto, Robi Tri. 2022. *The impact of patriarchal culture against female characters in Madeline Miller's Circe: A feminism perspective*. Väitöskirja. Universitas Islam Negeri Maulana Malik Ibrahim.

Sähköiset lähteet

Madeline Millerin kotisivut. *The Author: Bio*. Saatavilla: <http://madelinemiller.com/the-author/>. Viitattu 7.2.2023.

Liitteet

Liite 1. *Circen* (2018) juonitiivistelmä

Kirke syntyy jumalten maailmaan mahtavan auringonjumala-Helioksen ja keimailevan nymfi-Persen tyttäreksi. Isänsä saleissa hän elää elämänsä alkutaipaleen erilaisena ja kiusattuna. Eräänä päivänä Helioksen saleihin tuodaan rangaistavaksi Prometheus, joka on antanut kuolevaisille kyvyn tehdä tulta. Katsellessaan Prometheusen kidutusta Kirke kokee syvää empatiaa tätä kohtaan ja menee muiden jumalten lähdettyä antamaan tälle nektaria. Kirke saa kuulla juuri Prometheuselta kuolevaisista, jotka jäävät kiinnostamaan häntä.

Kun Kirken muut sisarukset lähtevät lopulta kotoaan, Kirke jää jälleen yksin. Hän kuitenkin kohtaa eräänä päivänä rannalla kalastajan nimeltä Glaukos. Kirke uskaltautuu puhumaan tälle ja viettää tämän kanssa yhä enemmän aikaa lopulta rakastuen tähän. Hän ei kuitenkaan voi jumalattarena mennä kuolevaisen kanssa naimisiin, mutta on päättänyt löytää ratkaisun. Hän muistaa kuullessaan Aieteelta *farmakasta*, kasvista, jolla on maagisia kykyjä. Farmakan avulla Kirke muuttaa Glaukoksen mahtavaksi merenjumalaksi, mutta tämä ei kuitenkaan halua Kirkeä puolisoikseen, vaan haluaa Skyllan, toisen nymfin. Mustasukkainen Kirke muuttaa Skyllan hirviöksi, minkä seurauksena hänet karkotetaan Aiaian saarelle.

Saarella Kirke ryhtyy harjoittamaan enemmän maagisia kykyjään ja hänestä kehittyy taitava noita. Hän ryhtyy myös vähäksi aikaa suhteeseen jumalten sanansaattajan, Hermeksen kanssa. Jonkin ajan kuluttua Kirken sisar Pasifae lähettää keksijä-Daidaloksen hakemaan Kirken avukseen Minotauroksen kahlitsemiseksi ja kesyttämiseksi Kreetan saarelle. Matkalla tekoaan katuva Kirke yrittää muuttaa Skyllan ennalleen, mutta epäonnistuu.

Palattuaan Kreetalta Aieteen tytär Medeia ja tämän rakastettu Iason tulevat saarelle, koska haluavat Kirken auttavan heitä puhdistamaan heidät rituaalisesti tekemästään pahasta. Kirke auttaa heitä ja kehottaa Medeaa, jolla myös on maagisia kykyjä, jäämään saarelle hänen seurakseen, mutta Medea kieltäytyy ja Kirke jää jälleen yksin. Muut jumalat kuitenkin lähettävät pian nymfi-tyttäriään Kirken palvelijaksi.

Eräänä päivänä saarelle tulee yllättäen joukko merimiehiä, joita Kirke kohteliaasti emännöi. Pian kestit kuitenkin keskeytyvät, kun miehet raiskaavat Kirken. Kirke tokenee raiskauksesta nopeasti ja muuttaa miehet kostoksi sioiksi. Tapauksen jälkeen Kirkestä tulee se

kostonhimoinen ja hurja Aiaian noita, joka muuttaa kaikki saarelle eksyvät merimiehet sioiksi, jona Homeros hänet esittää.

Kuten *Odysseiassa*, myös Odysseus rantautuu Aiaian saarelle miehineen. Kirke muuttaa jälleen Odysseuksen miehet sioiksi, mutta kohdatessaan itse Odysseuksen he käyvät keskustelun, jonka seurauksena Kirke muuttaa tämän miehet ennalleen ja Odysseus päättää jäädä miehineen saarelle vuodeksi. Lopulta Odysseus kuitenkin lähtee jatkamaan retkeään manalaan, jolloin Kirke huomaa olevansa raskaana.

Kirke nimeää rauhattoman poikansa Telegonokseksi. Lapsi on yllättäen jo ennen syntymäänsä vaarassa, sillä Athena haluaa tappaa hänet estääkseen kamalan ennustuksen toteutumisen. Tällöin suojelunhaluinen Kirke loitsii saaren ylle lumouksen, joka pitää Athenan ja muut jumalat loitolla. Telegonoksen ollessa kuusitoista poika haluaa siitä huolimatta lähteä tapaamaan isäänsä. Kirke ensin vastustelee, mutta antaa hänen lähteä haettuaan ensin itse mahtavan jumalallisen meren syvyyksissä elävän rauskun, Trygonin, maagisen piikkipyrstön.

Pian Telegonos kuitenkin palaa täytettyään tahtomattaan Athenan ennustuksen tappamallaan isänsä vahingossa. Hän tuo mukanaan velipuolensa Telemakhoksen ja Odysseuksen vaimon Penelopen, jotka toivovat Kirkeltä suojaa Athena vastaan, joka haluaa nyt Odysseuksen pojan. Lopulta Kirke joutuu poistamaan lumouksen, jolloin Athena tulee vaatimaan Telemakhosta mukaansa. Tämä kuitenkin kieltäytyy ja hänen sijastaan Telegonoksesta tulee seuraava Athenan siunaama sankari.

Telemakhoksen saarella ollessa hänen ja Kirken välille syntyy side. Telegonoksen lähdön ja uuden rakkauden myötä Kirke pohtii kuolemattomuuttaan yhä enemmän sekä sitä, kuinka tyytymätön on ikuiseen, mutta yksinäiseen elämäänsä katsoessaan aina vierestä, kun hänen läheisensä elävät ja kuolevat. Kaiken kokemansa jälkeen Kirke kuitenkin keksii, että hänellä voi noitana olla keino muuttaa kohtaloaan. Teoksen lopussa hän pyytääkin vapautusta saareltaan ja lähtee Telemakhoksen kanssa matkalle muuttaakseen itsensä kuolevaiseksi.